САВРЕМЕНА ДОМАЋА КЊИЖЕВНОСТ

Одговорни уредник
Миле ПЕШОРДА

ИСНАМ
ТАЉИЋ

СЕЗОНАЦ

Веселин Маслеша

ЦИП — Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека Босне и Херцеговине, Сарајево

886.1/.2-31

ТАЉИЋ, Иснам
Сезонац / Иснам Таљић. — Сарајево : »Веселин Маслеша«, 1988. — 151 стр. ; 20 цм. — (Савремена домаћа књижевност)

Биљешка о писцу: стр. 151.
ISBN 86-21-00223-X

Кад је намислио по Сријему, замолио је Уредника да му омогући седмодневно путовање које му је неопходно због атмосфере романа »Сезонац«, а с редакцијским налогом и новинарском легитимацијом неће имати проблема да заврши гдје год пожели, обећавши и да ће стићи прикупити материјала за три-четири репортаже. Уредник се сложио, чак црвеном оловком прекрижио тражени износ аконтације и уз свој параф уписао дванаест дневница, истичући толики минимум радних дана да би се припремило тих неколико најављених текстова.

Тако је и било — сходно Уредниковом мишљењу.

Далеко од уредничких очију спопала га је ревносност репортера на задатку. Сав се даје на посао. Обилази плантаже воћа и фабрике за њихово конзервирање, прича с директорима и агрономима о роду кукуруза и жетви, тумара салашима, сам себе оптерећујући важношћу новинарског посла, али одагнавајући првобитну намјеру разговора с берачима јабука и грожђа, као што је пренебрегавао прилике да се међу паорима распита о ранијим и садашњим условима њихове сезонске радне снаге која у Сријем пристигне из Босне с раним прољећем и остане до касне јесени, баш као што је избјегавао да уз машине које међу воће поприча с радницима који су и сами били сезонци по задружним економијама и приватним имањима, па — с изграђеним фабрикама — засновали радни однос и оставили завичај, иако би такви разговори били праве чињенице и за најављене новинске текстове, а поготово што би га довели у директну спрегу с темом наумљеног романа.

Посебно се приморавао да ни случајно не уђе у траг онима чија је имена знао или да посјети неког на прибиљеженој адреси.

Бјежао је од своје велике жеље да сазна још ишта о животу Бехрема Суљића.

Само један детаљ, мјесто с једноставном адресом, хтјело се, није могао избјећи. Кафана »Сом«. За свих својих дванаест сријемских дана, много година након што је живот дефинитивно завршио оно што је испричано између корица ове књиге, неизбјежно је наилазио на ту кафаницу, и то само зато што се десило да је опстала — вјероватно случајно — међу новоградњом, и то наспрам новог хотела. И кад је послије доручка излазио морао је проћи крај »Сома«. И док је боравио у соби овлашни поглед кроз прозор сусретао му се с изблиједјелом фирмом. И при улажењима у хотел морао се очешати о ту кафану. Једино је није запазио кад му је препоручено да се смјести у новом хотелу, иначе би ноћно уточиште потражио у старом хотелу или у сусједном граду.

Из свега што је већ знао да се има догодити у овој књизи није било сумње да је то »Сом« који је у најживљем опсегу његовог интересовања . . .

Треба што прије ући у каменички »Бехар«, продавницу мјешовите робе број осамнаест Трг. пред. »Трготрг« из Удвора,

само да буде прије него у њу крочи сам Бехрем Суљић. Он се већ запутио из Горње Камените и судбина ће га неминовно увести у приземље куће Хусеина Абдукића. Неизоставно, макар привирити прије Бехрема Суљића

(као с насловом филма »Стићи прије свитања«!) да би се описао амбијент, а и писац дефинитивно рашчистио

(док се још колеба да ли да настави ову књигу!) може ли то бити пресудно мјесто његовом јунаку ако је већ продавница у кући Хусеина Абдукића у Каменитој коб стварног Бехрема Суљића, или да покуша избјећи судбину

(ах, судба!)

или да учини да (шта, »да«?). Али, Бехрем Суљић неумитно скраћује удаљеност од »Бехара«. Намјери ли се шљивиком Хусеина Абдукића стићи ће ни за десет минута. Пишчевој спорости једино на руку иде надање да ће се његов јунак запутити пољаном изнад шљивика, и то само зато што је тај пут заобилазан и омогућава да се у сеоску продавницу завири прије Бехрема Суљића. Онакав,

терс,

пријек и

контраш свакој принуди,

баш ће се намјерити шљивиком? Јер, ко је Хусеин Абдукић, па да се кроз његово не смије? Зна се, добро, ко је Хусеин Абдукић и како је те паре смогао. Сва Каменита зна. Само што му једини Бехрем Суљић смије сасути у лице! Казати му да се општинској власти могао додворити и да народ зато шути, али да се и на земљу треба

спустити јер и зелена крушка зна треснути ко и гњила, па нека се и не пропиње превише и не дере у силу дотле да од шљивика, који је био разграђен док и није било шљива, чини приватни забран, па народ мора уоколо самониклих стабала. А да се народу увијек хтјело кратицама. Тако да је и по градовима, гдје народу праве вјештачке ливаде и по тим парковима стазе се сусрећу под правим углом, а народ укоси и начини пречац посред травњака да би себи прекратио. Паркови да су из других времена, кад су грађани, шетајући, обилазили паркове и, заобилазећи, испуњавали своје. Сад ни у градовима није само грађанство. Ни по бањама. Сад се умијешали и остали. Наслиједили паркове и они који су радили док су други шетали, али нису навикли на праву линију, ни на шетњу, па се журе и кроз паркове и по травњацима чине кратице. Камоли да неће кратити шљивиком трговачког пљачкаша Хусеина Абдукића. Или ће Бехрем Суљић,

онакав,
кад му није до кавге
да не кавжи,

баш заобилазно, преко ливаде изнад шљивика, па у поток, па ничијим пропланком, ког Хусеин Абдукић још није оградио, па ће ту позастати? Меракли му да застане у потоку, па очима

(као да чини прстом!)

пребројава путељке по ишпартаном пропланку. Један,

два,
три,
све један испод другог,
четири,
пет,
шест,
а могло би да буде да је само један пут,
седам,
осам,
девет,
макар се од путељка начинила шира стаза,
десет,
једанаест,
дванаест,
али је народ у Каменитој такав и тако хоће,

тринаест! Као да и с тих тринаест путељака на истом пропланку сам себи одбројава своју коб чифутском бројком. Један,

два,

три,

опет ће тринаест Увијек тринаест, боже драги. Има право Хусеин Абдукић што је шљивик оградио. И држава што народу по парковима прави правилне стазе. Хусеин Абдукић преузео државне надлежности, јер у Каменитој нема ни станице народне милиције, ни кафане, ни матичног уреда, ни поште. Само џамија и продавница »Бехар«. Зато Хусеин Абдукић потрошном робом кредитира Каменичане и од ујма посуђује новац којом год општинском чиновнику и руководиоцу затреба. Све директоре »Трготрга« има на свом списку. Па што не би и шљивик оградио јер би народ и кроз шљивик тринаест путова. Држави се може стазе кроз травњаке јер су паркови ничији, а Хусеину Абдукићу се не може јер је све што има присвојио од народа и државе

(као једнакости и разлике катастарског и грунтовног!) и нема у њег како ко хоће. Али,

како

год

да

год,

Бехрема Суљића још нема у »Бехару«. Мора да није кроз забран Хусеина Абдукића, па је застао и очима разбраја, ко да прстом одваја, оне путељке које је народ распростро на ничијој, на државној земљи, која у Каменитој дође у замјену за градске паркове. Другдје нема свратити, а није му ни обичај кад креће за Сријем. Он право,

одозго,

из Горње Камените,

па у »Бехар«, да прстима разброји раднике: Ти идеш, ти, ти, ти, ти, ти идеш, ти, а увијек сваког одброји и сви крену. Зато што је онакав,

терс,

пријек,

контраш свакој принуди,

кад му није до кавге

да не кавжи,

увијек је његова бригада најбројнија. И сви ти његови сељачки знахори, тевећелије, ухљупи, препредењаци, поштењачине, ћаловине, људине,

(у сваког је сваке те особине, и има их и понаособ таквих!)

док га сад у »Бехару« ишчекују добро знају какав је. И да ће такав бити и кад се за њих заузима и да им нико други ништа не може. И није ко остале груповође који ће и душу натјерати надничару кроз нос и прсити се тамо,

(пред Сријемцима!)

како су своје Босанце утјерали у суру. Е, јебо такве паре. Сријем није Њемачка, па да је све кроз паре. Сезонац је и да врисне, и да подврисне и да пијан,

ако и то затреба,

заплаче. То Бехрем Суљић дâ. Други не дају. Сезонци чине ко да им се и дâ. Само што је у бригади Бехрема Суљића боље јер он да на вољу. Хоће рад. То хоће. Рад. А пусти ми се курчења. Дис-ци-пли-на? У суру? Е, мало сутра. Нема ни без дисциплине, али нека се сезонац сам дисциплинује. Земља није његова, али је небо и његово. Земља се сријемачка, молим лијепо. Зато је Сријемац и газда. Али је изнад земље и сезончево. И јеби се. Иди у пет материних. Немој ми абриктовања. Пусти се. И што нечија бригада,

онда,

не уради више од његове? Што,

на концу конца,

не заради више? Мало сутра! А да је његовим сезонцима до дис-ци-пли-не сваки би могао,

што не би,

директно у Њемачку, ко што и Стрменичани иду, па се

(ено их живих!)

упињу и граде џамију три пута пространију од каменичке и с минаретом коликог неће имати ни она што ће се дизати у Загребу. Стрменичани су барем у Њемачкој. А коме се и од Каменичана неће у Сријем, не мора. Бехрем Суљић не сазива, не нуди, не мољака. Зна се гдје је и кад је његово збориште: у »Бехару« кад пукне прво џемре; она два сљедећа и не чекај. Док се тамо дође, док се

снађе, док заузме посао, док смјештај, док се напије за долазак

(а све буде наобдан!)

ето и прољећа. Нису сријемски сњегови ко ови овамо. И да јесу, ваља отварати сезону. Тамо се не чека да џемре пукне и у воду и у ваздух. Чим пукне у земљу ваља на земљу. Почиње окопавање воћњака

(а колико је тамо воћњака и каквог воћа!)

па окопавање винограда и подрезивање

(шта је тек грожђа!)

па дрљање јесенашњег орања и сијање кукуруза, а и не засије се све што се засијава — ваља га окопавати, па се не стигне окопати, а коров на оном првоокопаном већ ижђикљао, па пшеница приспјела за жетву и срп у руке

(они комбајни, како ли се рекне, истом започели!)

и жањи, вежи, товари, утом и вршидба, утом орање стрњика, дрљање, сјетва озиме пшенице, са пшенице у винограде — брање и товарење, кад тамо — они кукурузи већ за брање, па и њих у силосе, а овамо чека кресање воћњака, те и зазими док се стигне узорати кукурузишта. Јебеш му матер, увијек нечег на земљи и око те пољопривреде у Сријему. Јесу почели уводити машине, али им џабе. Не може се без сезонца од раног прољећа па док се све не спреми и припреми за ново прољеће. Крене се кућама кад се тамо више нема шта. А у путу снијежи. У Каменитој снијег до кољена. Колико је с раног прољећа до касне јесени за ону своју дјецу остављену у Каменитој! Пожели их се. Зажели. Замишљају се. Али чим се кући примакне пред очи навру женини гузови. Да се жене ко жене надовољи. Ко господин човјек. Свој на својој жени. Није ко на онима које хоће и са сезонцима, а не дају се ни за сису ујести. Ако и дају онда је троструко тарифа. А ако је без тарифе, такву се и не мили ујести јер се таква добије изуједана. Па се тој својој и својој кући стигне касно јер ваља свратити у »Бехар« и измирити дугове с Хусеином Абдукићем, па попити коју пиву.

двије,

три

седам

пива искапити ко свој на своме. Ако које дијете и дочека будно — остане му да испод јоргана промрмља да се опет бабо кући вратио пијан. И да ће се опет

(толики тежак!)

свалити на јадницу матер. И шта ли је она богу згријешила да јој душа на нос излази под пијаним мужем? С таквом мишљу о таквом оцу усни и посљедње незаспало дијете и ујутро ускочи у нове »Батине« чизме. Она јадна јадница искобеља се сва срећна,

или што се жива извукла

или што јој буде лијепо,

и распакује брдо картонских кутија увезаних ластром и испуњених гуменим чизмама. Толико пари чизама колико год дјеце. Нису какве би требало,

за број,

за два комотније

да би могле и догодине. Али су тамам. Не би биле тамам да није те навике да се купује за број, за два комотније. Очеви такве и купе. Дјеца у њиховим очима буду она њихова дјеца с раног прољећа и ту њихову слику по себи претурају у сријемској равници до касне јесени, па на стопало додају колико треба додати да чизме буду комотније за број, за два. Али погријеше у продавници »Борово« у Иригу. Или што забораве на вунену чарапу? Или зато што је све увијек исто и што само дјеца расту? То се увиди тек кад дијете израсте да уз оца крене с раног прољећа за Сријем, па се једне чизме мање у кућу донесу за сљедеће зиме, а прије тог се у »Бехару« ишчека Бехрема Суљића да и на њег упери прст: И ти идеш! Тако сада и син Јунуза Суљића, Орхан, ишчекује у приземљу куће Хусеина Абдукића да му се амица појави одозго,

из Горње Камените,

и угледа да у врсти нема Јунуза Суљића и да ће син кренути умјесто оца. И то Орхан Суљић није приспио за Сријема што је приспио. Приспјело је воће које је тек узрело. А Јунуз Суљић је гњила крушка. Син му је зелен. Гњила крушка о ледину иако је Јунуз Суљић још коју годину могао у Сријем. Овог прољећа му се не може. Спријечен против своје воље. А на сину је да

(хтио не хтио!)

попуни списак. Није због списка. Човјек мање или човјек више, свеједно за бригаду. Није свеједно за оне који су на кућном списку Јунуза Суљића, и сад најстаријем сину

ваља преузети бригу да исхрани породицу док отац своје не одлежи. Зато ли је

(зар што му је први пут!)

Орхана Суљића у »Бехару« спопала прпа. И одуљило му се што се не појављује амиџа Бехрем Суљић. Што се не појављује бригадир,

циједи кроз зубе, а појма нема Орхан Суљић да се и над њим самим надвисила

(и то лична!)

судбина, него незрели младић разбија тај некакав зорт чекања свог првог идења у Сријем гледајући будаласање каменичког особењака Зејнила: сад потцикне, па пивску флашу тресне о под, сад приђе неком од сезонаца и чупне га за брк, оног који се покуша одбранити потегне и за ухо, све пјевајући. А да Зејнил пјева, пјева. Ко горска вила: Ој јаблане,

шири гране,

прави већи хлад,

нека ти се нахладује

твој ђидија млад. Па потцикне: Ко је овдје ђидија над ђидијом?! Па доцикне: Ја сам овдје ђидија над ђидијом, а ако је неки противан, нека изволи: у кости, јумруцима, ножевима, по вољи, али један по један, највише по двојица, да вас нижем ко бобке на ђердану, да вас редам ко зрнца на теспиху. Гледа и слуша Орхан Суљић укољицу и хињу Зејнила и тамам намисли да га зграби за прса и отресе о под, да га свег сасјече по пивској срчи, али погледа свог другог рођака по оцу Суљкана Суљића, мргоднијег од себе. Очи му застану и на даиџи Раихзу Хамзићу, који би Зејнила смождио једним замахом. Загледа се у Мујицу Хамзића, који ником не да за бели. У . . . Па му се они учине паметнијим. Па му се учине слабићима. Па поглед задржи на Хусеину Абдукићу, којем се очи смјехуље, а смркнутим лицем ко опомиње Зејнила и јебе му пичку миле матере кад је од толиког свијета нашао поштен народ узнемиравати. Па би Орхан Суљић да проциједи између зуба: Хусеине Абдукићу, јебо ти своју матер и своје паре, нису паре све у животу, нису сви Зејнили да можеш сваког напуцавати на ког ти се прохтије. Па би да заусти: Хусеине Абдукићу, сисе ми материне. А трговац му у лице баца прегршт папирнатих новчаница и,

смркнутим лицем

и насмјехуљеним очима,

одриче: Ти? Прхнуше папири, па залепршаше, па се зањуљаше ко пахуљице. Није их бацио Хусеин Абдукић. Орхан Суљић не рекао ниједне Хусеину Абдукићу. То Зејнил из њедара потегао гуту пара и хитио их до плафона. Хајде,

дерња се Зејнил,

халаба, сезонци, купите, наједите се кад вам је на Бајрам у Сријем. А мргодни Суљкан Суљић постаде ко окречен и зе̏лен му пређе блиједим лицем. Зарежа и Мујица Хамзић Затрепери Рахиз Хамзић. Његов сестрић Орхан Суљић би први да стресе тевећелију који се једнако криви: Једите, јебем вас у уста, Бајрам је, једите, нису динари, то је салата, зелене паре, једном се наједите. Али, пукоше врата и продавницу мјешовите робе број осамнаест испуни појава Бехрема Суљића. Судбина га је

(неминовно!)

довела у амбијент испуњен скамењеним сезонцима, смркнутим Хусеином Абдукићем, с насмјехуљеним очима, ДМ-маркама по поду и грлатом пјесмом барабе Зејнила: Ој јаблане,

шири гране,

прави већи хлад,

нека ти се нахладује

твој ђидија млад. Па доцикну: Ја сам овдје ђидија над ђидијом. Ја! А ти,

Бехреме Суљићу,

ти си, погледај под ноге, све је то моје, моје, све паре, све, да питам пошто је Босна, а ти си јадо, пизда, медвјеђа тјелесина. Ти,

отпоче Бехрем Суљић мирно разбрајати своје људство, ти идеш, и ти, и ти, ти идеш. А Зејнил се занио пјесмом и парама, сав се напео, ко пришт, само што не пукне од једа. Ти идеш,

одбројава Бехрем Суљић ко да нема смркнутонасмјехуљеног Хусеина Абдукића, ко да на овом свијету не постоји никакав безпрезимени Зејнил. Ти,

прст застаде посред прса Орхана Суљића, ти не идеш! Па прст настави помицање: Ти идеш, ти, и ти. И ти идеш. С тобом ћу, Орхане, касније. Бехрем Суљић зашути и за-

тражи да му се отвори зелена пивска флаша. Био на испомоћи у пивари и остала му навика из затворских дана да су такве исправније јер је свака хиљадита флаша зелена да би се разликовала због контроле квалитета, мада се,

нешто,

не сјећа тога с контролом. И док му се пиво циједи низ браду, а очи му остају приковане уз плафон како који пут заврати главу да отпије гутљај, чује Зејнила како понавља његове ријечи: Ти идеш, ти, и ти, и ти, ти идеш, а ти си,

прст уприје посред груповођиних прса,

ти си, Бехреме Суљићу, пизда у медвјеђој тјелесини. Зејниловом кажипрсту примакоше се остала четири прста и свих пет се састави. Чврсто. У стегнутој шаци. Дугме с кошуље отпаде и Бехрем Суљић се нађе на зеленим новчаницама, а изнад је грмио глас: Ђидија над ђидијом, ја! Ја! Ја Погледајте, сезонци, вашег Зејнила, само данас пред вашим очима, први човјек који је на плећа оборио Бехрема Суљића! Ја! Први! Први пут! И из прве,

дерња се и дерња Зејнил, док нечувени мук пара по прозорима продавнице »Бехар«, преносећи детонацију на зидове који почеше подрхтавати, тако да се све тресло и читав свијет љуљао се у малом мозгу Орхана Суљића, а пред очима треперилe слике затечених људи. Прво, укочени ликови: други рођак по оцу Суљкан Суљић, чија се мргодност прекречила, даиџа Рахиз Хамзић, ко исцијеђена крпа, онај Мујица Хамзић, ко прикован, иако би се тај свему супротставио, чак ишчилио и смијех из зјеница Хусеина Абдукића, и сви остали сезонци, четрдесетак,

(тачно их је четрдесет и шест!)

претворили се у забезекнуте гробљанске приказе. Свашта,

приказе а забезекнуте,

и то још гробљанске,

а забезекнуте,

али Каменичане таквима начинила пука могућност немогућег — да се нашао неко ко је Бехрема Суљића, а многи су се,

је ли,

ко све није,

колики би списак био,

натркивали, налијетали, како који, мучки, иза леђа, иза ћошка, на спавању, неки и отворено га зовући на тучу,

ножевима, песницама, у каиш, у кости, ударали га столи
цама, ни метком га не оборили. Да су га ударали и уд
рали,

јесу,

жив човјек, па претрпио, поготово што су Бехрема Суљи
ћа хтјеле тучњаве а кавгације га налазиле и кад им се
пута склањао. Али, ред би

(кад-тад, али би!)

дошао да се нађе и он овако, полеђушке, оборен на св
четири. И ко га положи? Да је барем какав кркан, даса
неки хрпалија, па хајде-де. Неки би се нашао,

је ли,

па да је какав, да је икакав, него овај овдје, овај ушљив
и посрани, овај Зејнил. Па ти реци шта ћеш рећи. Опет
да све ово не би, да га тај, како би се,

друкчије,

гробљанске приказе могле забезекнути. А десило се,

ево,

да су забезекнуте, и сад им преко лица прелијеће сјенка
и долазе себи, призивају се памети, губе наднаравност
стапају се у обличја дајџе Рамиза Хамзића, другог рођака
по оцу Суљкана Суљића, оног Мујице Хамзића. И зјеница
Хусеина Абдукића бљесну, али без смијешка јер пред ње
говим очима трепери слика на којој се закива и поглед
Орхана Суљића: Бехрем Суљић,

доље,

ниско,

ниже и од задњег реда на овој страници, ниже него да је
жив у земљу заваљан, па затрпан,

(нека му Аллах опрости!)

најниже што је могао, поготово од ког је могао,

лежи на поду

и, ако зна за себе,

ако ишта зна,

сам се себи чуди и не миче се. Његовом младом рођаку
сав тај Бехрем Суљић љуља се у очима и трепери у малом
мозгу, па се поче мицати, отресати главом и примицати
лијеву руку устима, док му не успједе надлактицом и усне
отрати. На враћеној руци остаде крвав траг

(од скорбута или због расјечене вилице!)

и, угледавши своју крв, поскочи, нађе се на ногама, па другом шаком зграби Зејнила за гушу и одиже га,

високо,

изнад своје главе, само што његовом главом не проби пољуљану таваницу. Орхану Суљићу изгледало је да Зејнил с плафона виси ко мухоловка и би му жао муха, али престаде жалити јер мухоловка тресну по рафовима, тресну онолико колико то само одбачена тјелесина може кад се судари с рафовима пуним разноразних артикала прод. мјеш. робе бр. осамнаест »Бехар«, вл. Трг. пред. »Трготрг« из Удвора, и то под условом да ју је бацио Бехрем Суљић. Сва роба,

редом,
фењери,
лампе,
сијалице,
узенгије,
локомотива уског колосијека,
сапуни — миришљави и сумпорни,
буре с петролејом,
кекси — чајни и наполитанке,
игла,
туба пархета за дуге гаће,
шибице,
свијеће — лојане,
рахатлокуми,
текнета,
цигарете — ибар и жута драва, филтер Сарајево,
конопци,
сита и решета

и све што они чиновници при годишњем инвентарисању не стигну пребројати у овој или сличној продавници,

(од игле до локомотиве!)

сручи се по поду и измијеша с конвертибитним банкнотама којима се и сам њихов разбацивач придружи. Орхан Суљић,

кад звекет и подрхтавање утихнуше,

угледа оно што би и телевизијски гледалац да је ову сцену снимила телевизија, па да је редитељ пустио филм уназад. Тако се

(унатрашке!)

премотавао филм у глави Орхана Суљића: сав инвентар заузе своја строго одређена мјеста на рафовима, Зејнилов труп врати се у окомит положај

(закуцан у плафон!)

и престаде бити мухоловка и рука Бехрема Суљића спусти га на под, док се и сезонац не нађе гдје је и оставио изненадни Зејнилов напад. Мали мозак Орхана Суљића престаде репродуковати слике које не постоје и врати га у стварно и мучно стање гледања Бехрема Суљића,

разастртог по поду,

како се почиње копрцати у залудним покушајима да се придигне. Нити га руке слушају. Ни ноге нису његове. Једино успијева промрдати главом ко да стреса снијег с косе или одгони погану мисао. Све то вријеме

(од задобијеног ударца ког Бехрем Суљић није могао очекивати уколико се закону вјероватноће придодају свеукупне могућности ударача!)

не траје ни колико мргођење над ексираном чашицом љуте ракије јер сезонца свијести повраћа Зејнилова дрека: Први човјек који је оборио Бехрема Суљића, ја, први, први пут, из прве! Ударени груповођа још једном,

сада већ стојећи,

стреса главом и суочава се са Зејнилом. Гледају се право,

и само,

у очи. Зејнилове бљеште немоћним бијесом премрлог од страха. Такве наиђоше на невиђену пустош у супарниковој очној дупљи. Пренерази га апсолутна празнина у очима Бехрема Суљића. Бијес властите престрашености постајао је још страхобнији и претвори се у тоталну беспомоћност. Зејнил такву премоћ

(човјека над човјеком!)

никад није осјетио иако су се сви, и ко је стигао и ко није, истресали на њему. И сеоске џукеле га ниподаштавале, и овнови му гаће раздирали, да се и не спомиње дјечијих марифетлука, поготово подметања њихових очева. Да је друкчије заслуживао имао би барем своје презиме у овој земљи у којој свако има много више него што заслужује. А ово што је Бехрема Суљића, на под што га је скљокао, то је зато што му је тај трговац Хусеин Абдукић почео враћати вјеру

(у бољу будућност, на примјер!)

задњих неколико мјесеци, дајући му да се ко сваки прави човјек напије ракије и тиме га стављајући под своје,

за ситне противуслуге,

да почне једнаком мјером свима враћати. Започео је са сеоским џукелама. Неке ушкопио, неке објесио, некима каменом мозак размрскао, некима по три ноге пребио, па се вуку баш ко пребијене вашке. Од овнова начинио овце одсијецајући им ознаке мушкости. Хорозу сеоског учитеља

(зато што су му га дјеца бацала у лице и могли му очи осакатити!)

подсјекао је и кљун и нокте. Само што није дирао псе скитнице јер с њима

(ничијим!)

не би никоме напакостио. Није бјежао од власника нагрђених животиња. Баш их је ишчекивао. Уносио им се у лице и кречао: Па, шта, ако пас шепа или је ован без лијевог мудета и оба рога, шта, чудна ми чуда! Ви ћете и гори остати пријави ли ваша дуговања Хусеин Абдукић. Ја сам његов изасланик и он вас мојим дјелима само опомиње! Пипнете ли ме да знате шта ће и вас снаћи. Па Зејнила нико ни прстом да такне. Хусеин Абдукић се на њима назарађивао. И има их и даље, сваког, у шаци. Од њег ће узајмити и за возне карте до Сријема. И још коју парицу. Да се нађе до аконтације. А док они буду у Сријему нејач ће им, овамо, од Хусеина Абдукића заимати петролеј, галоне за лампе и фењере, и соли и шећера, и пакла шибица, и остале нужности, недај-боже да им и брашна усфали, а Хусеин Абдукић ће за све што је купљено увалити у уста мастиљаву оловку и утефтерити макар упола већу цијену, а ако ли цифра није округла заокружиће и на двоструко дуговање. Зато ли су Каменичани Зејнилове злобе одбијали на јебхану

(пусти будалу крају!)

и нису себи признавали да су њихове паре сасвим осилиле Хусеина Абдукића, мада им је то одавно јасно и по бројкама у тефтеру с вересијом, поготово кад им је узимао комад по комад земље, прво под закуп, да би с њиховог добра убирао себи љетину, а с наредним прољећем катастарски и грунтовно преводио на своје име

(стара фраза: част свакоме — вересије никоме!)

јер сезонци не би намирили дуг. Приде, најмио и Зејнила а кад се Зејнил заситио искаљивања над животињама по чео га нахушкавати да и с људима почне спрдњу. Само то им је слабије успијевало. Којему би год намислио како год да га је паметно насавјетовао његов заштитни и колико год су одрасли стрепили иза демира и мушеба ка, већ би га се дјеца на авлији отарасила, одгонећи г каменицама и виком: Хадуме,

Зејниле,

ми те јебемо! Зејнил би бјежао безглаво, и то само зат што дјеца нису могла ни замислити каменичку збиљу и од своје играрије одвојити окрутније игре старијих, по готово су била кивна што им родитељи бране да се с Зејнилом обрачунају због осакаћене живине. Зато ли је Хусеин Абдукић смислио а Зејнил

(зачудо!)

и извео то што се малочас десило у »Бехару«: оборити н плећа Бехрема Суљића. Њега,

баш њега,

који је најуваженији у Каменитој,

који је снагом какав нико није био нити ће бити,

а снага је у селу важнија и од новца,

макар ће Хусеин Абдукић и његов Зејнил тиме учинити да они дугују Бехрему Суљићу јер он једини није утефтерен за вересију него се задуживао код тамо неке, како ли се зове, Анђе, тамо у Сријему, али тој тамо, биће да је Анђа, одрађује вересију и више и теже него што његови сезонци ринтају Сријемцима. Њега,

оборити,

јер ће с њим дефинитивно пасти и сва Каменита. Али, сад, кад је све готово и кад је сеоска

commedia è finita

и док лудак Зејнил држи жезло и краљ Хусеин Абдукић само што није засјео — јавља се пустош апсолутне празнине у очима Бехрема Суљића. Само то. Ништа још. Сезонац ни да замахне и сможди га једним јединим махом шаке. Ни да му хракне у лице. Ни да гадљиво растаре пљувачку по поду. Ни да опсује. Ни да га погледом попријечи. Само премоћ празнине. Убићу,

запомага Зејнил,

убићу, Бехреме Суљићу, првом приликом, ево овом мојом руком, да знаш, тебе, да запамтиш, убићу те, да знаш,

урла свој јад црв Зејнил и шакама се заклања, па вирка између прстију и затиче надмоћ пустоши која лебди на оном истом мјесту гдје су стајале очне дупље с празним зјеницама Бехрема Суљића. У »Бехару« више не би Бехрема Суљића. Излазећи,

мицањем главе устрану и покретањем обрва, дао је знак свом братићу да га слиједи. Орхан Суљић је и изишао. Преостали сезонци бацише се на плијен. Деветали су га како је који стигао. Песницом,

боксерском рукавицом,
ђоном од бокс-коже,
металним боксерима,
у ребра,
по глави,
под ребра,
међу ноге,
између ребара,

док избезумљеним батинашима не наумпаде спасоносно рјешење: закачити жртву на удицу, па забацити у поток не би ли с таквим мамцем

(великим црвом!)

напокон била упецана поларибаполажена која је скочила у њихов поток кад је,

уз посљедњи вашар у Вријесници,

први и једини пут у Каменитој гостовао циркус »Анатомска дјевојка«. О идеји с великим црвом као мамцем најпохвалније се изрази Хусеин Абдукић, процијењујући

(лично и с трговачким њухом!)

да се боље ставити на страну разуларених сељака него штитити Зејнила . . .

И, шта?

Што да ти и причам,

драга моја Ержебет,

кад не можеш појмити! Све и да хоћеш, нећеш.

Даљина! то . . .

Амица мој, Бечлија — звани, Орхан Суљић, чувај говеда крај цесте Сарајево — Београд. Буди, овако, лијеп дан. Прољеће. Пред њим застани лимузина. Дугачка и црна. Лимузина се једнако не мичи, а и Бечлија ни обрвом не мрдни. Изиђи крупан, бијел човјек, а амица једнако не обраћај пажњу, осим да лимузина буди црна и крупни човјек сијед од година.

Је ли могуће?! Јесте ли Ви то, господине Суљић? Је ли ово могуће!?

Амицу Бечлију тргни говорење и он га разговијетно разуми. Тек на други мах разабери да буди речено на језику чији добар изговор богзнаоткад не чуј. Прођи и четрдесет, педесет година. Тек кад толико вријеме испретумбај мозгом амица дођи себи и поскочи ко опурен. Пред њим се гегај његов генерал из оног рата.

Је ли могуће! грми и даље дошљак. Зар је могуће да сте то ви, господине Суљић! једнако се чу̀ди странац и стишћи кравара на своја прса.

Изволите, господине генерале! или тако некако, како ли се већ зови генерал из оног рата и како ли им се у њиховој војсци салутирај и титулиши.

Да ли је могуће да сте ово Ви, господине Суљић! га̏лами генерал и стишћи уз прса мог амицу.

Господине генерале! реци њему амица, испрљаћу Вам одијело!

Ѓосподине Суљић, пустите се одијела, брани се генерал, најмање су важна одијела.

А амица Бечлија баш мисли о таквој важности. И оног тренутка кад не хтједни обратити пажњу на велику црну лимузину која пред њим застани. Гуми-дефект или нешто друго? И што баш пред њим? Мој амица вра́ти равнотежу чим га прођи стрес изненађења. Он собом командуј откад знај за себе, па и кад се заустави гломазни аутомобил. Некако се, само, брже-боље, искобељај из загрљаја. Томе странац не придаји важност или, у најбољем случају, изједначавај понашање свог ађутанта са срамежљивошћу тек испрошене невјесте, него радосни Бечлија из Беча ускликни жељу да мој амица изволи, шта год, нека зазине: аутомобил, комбајн, љетовање с њим на нашем мору, шта год, намјештај.

Да се господин Суљић не устручава и нека то сматра најмањим што би за њег требало да учини. Шта год. Било шта. Нека господин Суљић не буде увријеђен уколико му нису добро прочитане мисли: можда жели поклон замијенити готовинском протввриједношћу с обзиром на прилике.

Задњеречену неспретност генерал покушавај загладити истицањем да му у Бечу буди добро, да тамо имај своју фабрику, али да остани сам.

На то амица заусти помињање фројлајн Агнезе, али господин слијегањем рамена саопшти злехудост и њене судбине.

Добро! кажи мој амица. Добро, добро. Добро! А можете ли ми, фон Хаупфман, послати. Мислим, да ми то што желим не буде испуњено сада ни ових дана, него кад се вратите својој кући и да ми то пошаљете из Беча?

Какво питање! Какво питање! Само треба рећи!

Господине, јавите ми се из Беча шареном разгледницом!

Разгледница! То буди амицина жеља. Бечки Бечлија дугуј босанском Бечлији много више да би и даље могни инсистирати на нуђењу жеља. И два старца препусти се сјећању. Сјећање и буди најпунији смисао старости. Ни ови старци свему осталом не буди кадри ко што се могни сјећати и најситнијих детаља. И оних којима прије не придаји значај, па их се не сјећај ни оног дана кад им се деси, а беспријекорно их обнављај четрдесет, педесет го-

дина послије. Њихов главни доживљај буди такав да им одмах искрсни потпуна слика о њему.

Она велика мобилизација по Босни. Због Фердинанда и оног. Западни и неколико Каменичана. И Орхана Суљића. Мобилизација. Остани му дијете у женином трбуху, а он допадни вјежбалишта по Угарској. Отадле, форверц. Прва беха ранјмеита. На Карпате. А никад амиџа не казуј да су Карпати — Карпати. Није да не знадни рећи Карпати кад перфектно причај њемачки. Него, Крепати, па Крепати. Крепатима их прозови солдати с црвеним фесовима. Тамо се само крепаји. И по осамдесет их у једну раку трпај. Над тим гробницама остани само даска с бројем осамдесет. Једино арапске бројке буди заједничке објема војскама. Војници обојице царева у истој гробници. Нико не раздвајај мртве солдате који своје своме цару одслужи. Кад се мртво да се не смета живима. Амиџа причај да се у рату на све свикни осим на смрад људске трупине. И на јурише. И како равнина Галиције нестаји с рововима, топовима и гробовима, па војске морадни прса у прса. У таквом јуришу заглáви руски војник своју троугласту бајонету у ринглу бајонете мог амиџе. Амиџа никад не реци да се то деси с њим. А у танчине приповиједај безброј важних и неважнијих ситница с фронта којима буди или не буди свједок. Остала тројица Каменичана из Беха регименте причај да амиџа потегни из чарапе свој нож грачаницу са шареном дршком и тако он остани жив. Зато Монархија и уведи у своје наоружање кратки нож дохмесер, а мој амиџа буди пребачен у позадину за интенданта. У интендантури увијек знадни кад ће офанзива. Редовно у комори пред пробој примај велике количине рума. Комисног. И дијели га војсци уз сљедовање. Морал са закрвављеним очима. Још комисни. Закрвави и мозак и душу. Па на јуриш. Рољај. Убијај. Кад је већ крепавати. Кад се на Крепатима. А који не бивај при моралу — буди још гори и таквог не оживи ни стотину пута пребачени рум са шећером. Али се, причај нам амиџа, војник на све обикни, осим на смрад палих јуришника. И карпатско крепавање постани им ко да се с њим рађај. Тако и кад њихова позадина, изненада, постани фронт. Руси, тада, продри преко аустријских ровова. Само их прегази и не дирај војнике у рововима. Само јур-

ни кроз празно, упадни у аустријску позадину и нападни им комору. Позадина ко позадина. Предај им се. Руси, у стрци, накупи хране што им се дадни носити, покупи противничке официре и с њима у рикверц. За њима пристани и понеки аустријски војник који дотад замишљај или сањај прилику да му се ријешити макар своје војске. Али и они и Руси упадни међу двије војске које, у међувремену, јурни једне другима у прса. Прво њих побило. Руси, удри по таоцима које њихови поведи да им штите позадину. Аустријска војска, по Русима који им опљачкали позадину. Онда се сподбиј међу се. Мој амиџа остани с онима који рачунај да су Карпати, макар и Крепати, ближи кућама од Русије. Тако и буди. Амиџа се с Карпата врȁти. Не буди брзо и не буди правцем. Три године касни за завршеним ратом и стигни у Камениту преко Беча. Спȁси га гунгула око коморе кад, оно, Руси упадни и кад им се сви без отпора попредаји. Једини се не предај командант позадине Хаупфман. Он, ко што Руси међу његове, бани међу Русе. Бани како га затекло. Онако, разгаћен. Препад га затекни у ћенифи. Горе му, по долами, чинови. Доље, ни гаћа. А сав се напни од дерњања. То он командуј предатој војсци. Једини се снађи мој амиџа. Са себе шињел, па њима загрни гологузог и гологлавог генерала. Генерал постани ко дрвена лутка. Укóчи се од зорта и своје срамоте. Више ни једне не проговори, нити Руси на њег обраћај пажњу у стрци. А кад генерал дочуј како се проведи његови заробљени официри — сам себи издај наредбу о прекомандовању у дубљу позадину. И то изабери Беч. Из Беча за њим на Карпате стигни наредба да се солдат Орхан Суљић производи у личног ађутанта генерала Хаупфмана и да се посилни има отпремити на извршење нове војне дужности. У потпису, фон Хаупфман.

Што амиџа живота проживи — и проживи у Бечу. Једино што морадни бити у униформи. Генерал се растрзаји удовољавајући пријемима у своју част. Отимај се да угосте врлог повратника с фронта све сами барони, генералштабни официри, избјегли руски грофови, дипломате Свете алијансе и само ЊЧКВ Франц Јозеф. И зар да такав по таквим пријемима без ађутанта! Зар да ађутант уз таквог свакакав! Амиџа усјаји ципеле, залижи фризуру,

угланцај дугмад, утегни се. Рођени пицанфазлије који по баловима још мирише на барут. А генерал морадни понављати своје доживљаје из љутих бојева и у њих уплићи нове и нове догађаје у подвиге којима солдатетска Његовог Царског и Краљевског Величанства остали свијет коначно дȍводи у памет. Генерал, хтједни не хтједни, причај нове приче или понављај претходне. Сваку заснивај на стварним дешавањима, па његове коморџије преузимај мјеста у рововима и биткама. Генерал се присјећај својих знојавих кухара који се пренемажи с исуканим кухињским ножевима над брдима неогуљеног кромпира — док на баловима плети причу о својим исцрпљеним ратницима који у својим зимским шињелима не осјећај галицијску студен, него зној липти низ њих и они с исуканим бајонетима освајај стопу по стопу тамо неког брда, падај од умора, љетне оморине и те равне Галиције, али војнике из мртвих дижи команда њиховог генерала Хаупфмана, и даље их води мисао о припајању Русије Његовој Монархији.

И док започињи сновање нити о нечувеном подвигу свог официра који овладај балистиком и топовима да његове гранате постани бешумне, па, једном, потрефи кроз сами оџак на кући с непријатељском командом, а граната буди темпирана и експлодирај тек кад се прозебли штаб искупи око камина, док започињи и настављај ту причу од које се гу̏би дах слушаоцима, генерал се присјећај свог главног кухара који уобичавај зачепити вентиле на казану да му шиштање паре не сметај у дријемању, али чврсто за̏спи, па и он и сви помоћни кухари трећег сектора коморе Прве беха регименте буди поубијани ко мухе раскуханим грашкама и распрслим комадима туча.

Међу свим јунаштвима једино никако не израсти лик генералног ађутанта. Фон Хаупфман се ноћима преврћи и смишљај што увјерљивију причу о свом херојском посилном, убогом босанском сељачини којег зов историје ба̏ци у ратну славу, издигавши се изнад сваког замисливог јунаштва. Али баш та прича никако му не успијевај јер не хтједни ичим оскрнавити једини свој стварни доживљај рата.

Амиџин углед у генераловим очима не опадни ни кад слушаоци почни прикривати засићеност измишљеним

причама, ни кад тај рат буди коначно изгубљен и настављени пријеми у част славног ратног генерала. Због богатства његовог претпостављеног о измишљотинама нико и не помишљај ко о лажима. Угледник учини већ превише што уживање у Бечу подреди уживљавању у ратну ситуацију и тражењем да му се додијели погодна војна титула и буде послат на ратиште.

Ко и за генерала, исто тако, ни војни суд не би могао лако просудити о величини амицином херојства — да ли својим шињелом прекриј чинове на генераловој долами или само хтједни пред Русима прикрити обнажену срамоту генералног доњег дијела тијела, чије стање одговарај положају одликовања која виси на таквим грудима.

Генералу једино буди важно што га шињел спа́си руског талаштва и галицијске стратегије прса у прса. Зато једнако заустављај амицу у Бечу, а и амица не буди лијен, па остани. Свиђај му се и Беч. И пријеми. И фројлајн Агнезе. Права дворска дама. Најзгоднија између све послуге у фоновом дворцу. Мало Беч, мало пријеми, мало више фројлајн. Мало морген да би амица кући. Нити јављај ишта у Камениту. Данас ће. Сутра ће. Од сутреша до сутреша. Док му Босна не удари у главу. И Беча се нагустирај. И фројлајн Агнезе. И свега. Амица реци генералу да му буди вријеме скинути униформу. Да је носај седам година. Четири ратног стања, али и три поратног. Нити је униформу приватно носити. Нити он буди запослен у војсци. А и три године сами њих двојица да носај униформу. Нити може бити да је у ропству у Бечу кад у том рату пропадни баш бечка војска. Како год погледај, да он своје поштено одслужи. Генерал га одговарај. Макар и скинуо униформу. Угађај му. Шта год. Само нека зине. Беч, балови, богатство. Шта зажели он ће му. Амица остани при свом. Наври. Тамо. Па тамо. Мора у Босну макар и бјежањем. И побјегни. Џабе Беч, Бечлијке и све бечко. Ауфидерзен. Амица у Босни немадни ничега. Само оно своје жене остављене суснама набреклим ко опанак. А кад, фројлајн Агнезе, кад тамо жени затекни усне и дођи ко да су губице, такве тамо рађај мушкарчине ко зечине! Има из Удвора да најави повратак у Камениту и има синчина ко теле да му изиђе у сретање.

Довде и Бечлија из Беча знадни причу о Бечлији из

Босне. Ко што се амиџа ником не јављај у Босну из Беча, тако се не јављај ни у Беч из Босне. Ко што нама причај о Бечу, тако и фон Хаупфману испричај о себи у Босни. Више од пола Камените изиђи му усусрет до у Вријесницу. Би и да им не јави по жандарској патроли из Удвора. Пукло би и са́мо о упарађеном који тегли кофердчине са свим и свачим из Беча. Ни једанпут у стотину година такав се Каменичанин не враћа у Камениту. Само му у сретање не изиђи жена и син. Син и би, али жена и њег одведи са собом на пет дана пред његов повратак. Жена га чекај и чекај. Седам година чекај. Ни трага, ни гласа. Па јој мој дјед, отац Орхана Суљића, реци нека више не пропушта своје нафаке и попусти првом просцу. Она питај, мора ли баш. Ако морај, са сином ће. Дјед је ваљано испрати. Ко да удаји рођену кћерку. Снаха отиђи у треће село, а пети дан пукни глас о синовом оцу. Да се и какав се господин врати. Њој препукни срце.

Бечлија и Бечлија даље не причај. Шути, и онај и овај. Амиџа још неко вријеме ондје, крај цесте Сарајево — Београд, сијевај заједничке слике из живота с генералом. У тишини. Ко и кад га који сат прије прени њемачки говор сиједог путника из црне лимузине. И опет га странчево присуство почни одвраћати од успомена и враћај га њиховој незаједничкој стварности. Силину изнанадне радости због сусрета амиџа опет кињи својом тврдокорном одбраном не би ли тако одагнао Бечлијин неминовни наум да све поквари успоредбом њихових садашњих ситуација у којима је један господин господин, а други господин кравар. И прије четрдесет, педесет година њихова стања буди на подједнаком растојању — господин генералчина и посилни сељачина. Једино што вријеме и мјесто њиховог поновног сусрета не дадни да господин буде и господар ситуације.

Њихов сусрет крај цесте у Босни очас и по буди разглашен Каменитом. Мјесец-два само се о том причај и чекај на разгледницу. Потом Каменичани подбадај амиџу и говоркај како је и тај сусрет крај цесте измислио, ко што је све измислио — и свој надимак и све што им плети око надимка, због чег му Каменита и раније подмећи. Амиџа једнако ишчекуј разгледницу и го̏вори да су господа друкчији. Они да чекају и прилике за разгледницу.

Разгледница да ће стићи и да ће сва Каменита, тада, увидјети. Зато се сва Каменита промијени према амици и само га сажаљевај. Бива, помахнитао наскроз. Убрзо сва Каменита престани са свим погрдама о његовом надимку. Напречац свако говорење о мом амици постани лијепо. Кад га се ко помени — и не узми у уста читав најважнији период његовог живота. Амицино бечко вријеме. Било измишљено, а с мртвима ни у Каменитој није чинити спрдње. То мој амица умро. Онако. Из чиста мира. Само му дођи да умре. А он и буди поштен човјек. И боље буди што нам причај измишљотине него да штогод опасније лажи или чини. Углавном, и три, и четири мјесеца прођи од амицине смрти. Прођи осам, девет мјесеци од његовог прољетног причања о сусрету крај цесте. Тада стигни шарена слика Беча! Разгледница с амициним именом буди исписана неразумљијим словима. Бива, њемачким. И по томе знадни да је тај Wien Беч. Ћазим Суљић, једини амицин син с првом женом, на нишану над амициним мезаром испод имена Орхан Суљић доклеши: Бечлија!

Да ли то буди то, тај додатак на зеленом надгробном камену? Оно из амициних ријечи с којима он мирно и умри — да су господа друкчији и да ће Каменита увидјети што ће увидјети.

Каменита и увидје. И ми и они који вјеруј мање од нас који више вјеруј његовим причама. Да буди истинити и Карпати, и Галиција, и они ровови и гробови без имена, и фон Хаупфман, и балови, и фројлајн Агнезе, и Беч, и Беч! Да све то амица и доживљаји што нама причај. Зато ли он на миру умри, с ријечима које нам и умирући реци: да ћемо увидјети. Знао да се има појавити његов свједок у шареном обличју Беча на сјајтећем картону разних боја. Или нам требај увидјети оно кад нам пођи за руком разабрати садржај с полеђине Беча? То нам протумачи они наши Стрменичани чије село увијек буди испод Камените иако је Стрменица на брду. Сад Каменита могни бити стрменички заселак јер је Стрменица свиме надвиси. Стрменичани се позапошљавај у Њемачкој. Један њихов уштеди за годину арбајта колико у Сријему читава бригада сезонаца из Камените годишње. И више. Неколико Стрменичана добро разумједни њемач-

ки говор. Па, хајде, отиђи наши њиховима јер они дошли кућама. Можда нам они и знадни прочитати. Знадоше, ћаћа их њихов! Веле, на разгледници да су све обичне ријечи. Бива, то се они ко нама подсмјехуј. Ко, они добро баратај њемачким! Хајде, де. Хер Орхан Суљић да је рахметли наш Орхан Суљић, а то остало, Каменита, Удвор, број поште, да су што и јесу: Каменита, Удвор и број поште, адреса. Хајде, де. Adressee, што би реци Нијемац. Фон Хаупфман да је потпис, што би ми рекли надгосподин, а Хаупфман да му је презиме. Ко што ми мислимо да је просто неког звати презименом, господа да то сматрај господским. На то њима Ћазим Суљић реци да нас не зајебавају и да смо и ми могли знати то што су нам прочитали јер сва Каменита зна да се господин зове Хаупфман, и да даље не тумаче него да преводе, а ако неће — не морају, само нека даље не зајебавају. Weihnachten да је вајнахтн и да су то божићни празници. На то им Ћазим Суљић опет припријети да се не зајебавају, али Стрменичани остани при своме: божићни празници. Да то они добро знају. Да не раде једино кад је вајнахтн. И да, кад је вајнахтн тамо, то је светковина и ауслендерима јер могу кућама. А кад је вајнахтн написано на разгледници да је то ко наше честитање. И да на тој разгледници не буди ништа друго осим што тај тамо Швабо Хаупфман честита господину Орхану Суљићу божићне празнике.

Или то буди то, тај податак на разгледници? Оно из амиџиних ријечи с којима он мирно и умри — да су господа друкчији и да ће Каменита увидјети што ће увидјети.

Каменита и увиди. И да постоји генерал Хаупфман. Увиди и то за честитку, што не морадни значити ништа ружно. То што тај фон, бечки Бечлија, што честитај Божић босанском Бечлији иако честитка не могни бити примљена. И то не немогни зато што господин из Камените већ буди рахметлија, него што још већа ситница буди по сриједи: мој амиџа, уза сво поштивање поштеног вјерника наспрам свих вјера и невјера, не могни прослављати још и њемачки Божић. При том треба одагнати и помисао да, тиме, генерал хтједни унизити бившег ађутанта. Напросто, генерал не сматрај важним упуштање у

ситнице. Орхан Суљић, какав он буди, не би замјерио што фон подразумијевај да сав остали свијет и сва та бивша покрајина Босна слави његов Божић.

То су ситнице — реци би амица за све што он не сматрај важним. Њихов случај на Галицији укини им међусобне разлике и у титулисањима. И овај буди Бечлија и онај буди Бечлија. Али, један босански, други бечки.

Да се мене пита, амица, и док умири, с том разгледницом мисли обоје: свима на доказ да он буди Бечлија и свима на доказ да то само буди његов надимак . . .

Кад сам био наумио по Њемачкој,
и по Фочи ћу газити. Само да њега у истражном. Платићу. Нећу жалити. Платићу Мујкану Чардаковићу да оде у милицију. Нека рекне да сам ја направио пичвајз на вашару у Зебану. Да сам ја потегао нож. Ионако Мујкан Чардаковић не зна ко је. Џабе лежи мој отац Јунуз Суљић. И Мујкан Чардаковић се, зар, призвао памети да је претјерао с потраживањем кредита. Јебига, женски гузови су женски гузови, али кад на правди бога оде властита гузица. Рећи ћу му, Мујкане Чардаковићу, знаш шта, Захида је мом оцу била суђена. Њему се обећала. Наша сељачка посла. И што баш да робија? Доста му је што га је милиција испретурала. И што чами у истражном затвору и што му тамо душу чупају, доста му је. Реци им, кад се ја пријавим и милиција кад теби дрмне на каната, кажи им да се не можеш заклети за Јунуза Суљића. Реци да би за мене могао. Реци им да сам ја. Кажи им, хапсите Орхана Суљића, спрема се у Њемачку, а дјед му на самрти и отац му под истрагом. Одмаглиће вам, реци им, испред носа. И још ће, тамо, допасти какве емиграције. Он је, кажи им, да сам ја. Не би, реци, бјежао чак у Њемачку. И да сам био на том вашару. Ко што и јесам. Лако ће се утврдити да сам био у Зебану. Кажи им, нико од Каменичана није у ту јебену, у Њемачку ишао. Једино што је твој отац, Мујкане Чардаковићу, једино твој отац. Али је твој отац увијек водио своју политику. Каменичани су сезонци, то се зна. Реци им да се зна да су Каменичани сезонци. А ја да хоћу, кажи им, Орхан Суљић намјерио за Њемачку. Лако ће утврдити. Пасош и слике је, реци им, за дан средио. Провјерите код својих који издају пасоше. За дан му га, реци им, издали, Орхану Суљићу пасош за један дан. Притисло га и предомислио се.

Натјерало га да вам се пријави. Срамота га притисла да му отац за њег прди у бухари. Што би се, реци им, пријављивао ако није. Да је Орхан Суљић чист, реци, да је чист дошао би на амицину џеназу. Сви сезонци напустили Сријем, и његови из бригаде, и остале бригаде сезонаца, што је било сезонца у Сријему, и сва Каменита се сјатила, а Орхан Суљић, кажи им, по Удвору гањао пасош. А амиџа му је, реци им, пречи од оца. Отац да га је, знаш и сам како, кажи да је отац Орхана Суљића само зајебо, начисто ме зајебо у животу. Само ме направио и дигао руке. Пустио да пропадам ко задња сељачина. У најбољем случају да и ја постанем вјечити сезонац. Тако им реци. И сам знаш да ћеш им право рећи. Обавезно им реци о џенази. Реци да је тај Орхан Суљић, да сам ја, је ли, њемачка, једна, свјетска, овчија пиздурина. Амиџа да ми је ваљао за десет мојих Јунуза Суљића. Јер ме је, јер га је, реци им, живог окренуо према киблету и казао да ми јебе сунце жежено и да се торњам у материну кад сам код очију без очију и не видим да ће ми младост отићи у ничему и да ме на школе није навраћао да бих постао сезонац, да бих остао сезонац по рођењу. Кажи милицајцима, патроли, инспектору, доказуј, стави ме у какво хоћеш свједочење. Пусти се свједочења против мог оца. Зар ти је још четдесет и осма у памети? Не силази ти с ума? Али је се, макар, добро сјети. Оног палучка изнад куће Авдије Хамзавића. Добро се сјети како је било кад је Захиду, кад је мој будући отац моју будућу матер посред оне ствари, згуза, у сијену, на срамоту свих Хамзавића и свих Суљића и свог људског рода. Тада си се и ти, Мујкане Чардаковићу, машио своје курчине — да ми и ти јебеш матер. Само те техника, чиста капиталистичка ствар, техника те зајебала и мени помогла да имаднем једног оца. Твој рајсфершлус! У големом зорту, да и ти што прије, подбухао од неспавања и очију ракијом прокрвављених, да чим прије стигнеш увалити своју поган у крваву утробу мени већ досуђену. Од зорта ти пукао рајсфершлус. Ниси умио, пијан, смашити панталоне. И у гаће си своје док си гледао сијевање женских гузова у мрклом мраку. Раскидао си панталоне. Псовао мајку империјалистичку Циганима из Кусеља који су ти утрапили фармерке кад их нико ни у Удвору није носио. А том

псовком, од тог трена си заволио тај јебени капитализам. Комунистички закони не би те спасили да ти рајсфершлус не пуче. Хепек. Нити би допао њихових судова. До зоре би те скршио феудални закон Камените. Муда би ти одсјекли. Ватру би под тобом запалили. Псима би те бацили. Моја матер Захида је Хамзавићка ко што си и ти по матери својој. Каменита би те каменовала. Знаш како су се окаменили сватови шукундједа Бехрема Суљића? Е, ти се не би окаменио. Од тебе би остала гомила камења. Био би каменован. Умлаћен. И ко би год, годинама, пролазио крај тебе враћао би ти дуг и набацио и свој камен. Ништа не би били сви камени сватови од Удрча до Орловине спрам твоје гомиле камења. Твој би биљег постао планина ко Удрч и Орловина скупа. Сва би Каменита била затрпана каменом. Толика би била твоја срамота. Твоји би те на комаде исјецкали и псетади њима нуткали. Сељаци би те отргнули од вашки да би каменовали остатак твојих џигерица и костију. Набацивало би се камење данима и годинама. Док се биљег твоје срамоте не изравни с Орловином и Удрчом, с тим висинама божијег, природног давања. Већа би ти гробница била него у оног разбојника, Улака оног, ког су, давно, некад, дотукли након што је он сваког живог ко је наишао дотуцао, па се Каменичани набацивали по његовој тјелесини. Ено и сад таквог брда. Јесте, тај те капитализам, ког си псовао из све снаге покушавајући свући панталоне над обнаженом Захидом Хамзавић, тај те спасио. Његов изум. Рајсфершлус на фармерицама. Курајбер! Дошло би ти твоје школовање главе. Први си из Камените отишао за школом. Боље је било да си за овцама. Шта си научио? Ништа. Свашта. Да пијеш уз Рамазан? То се чинило откад је свијета и вијека. Да пијан јебеш на редаљку своју родицу Захиду? Намислио да је намамиш Јунузом Суљићем и дигнеш и њој ноге јер је била добра иако ти је родица. Јунузу Суљићу није била из фамилије и била му се обећала, па га повео ко мамац. Пијаног га повео да је пред њим обешчастиш. Теби се заштопао рајсфершлус, а он откопчао своју дугмад на шлицу, па јој прислонио с леђа међу размакнуте гузове које си јој ти сприједа рашчеврљио држећи јој ноге раширене. То си научио? То! Док је остало каменичко мушкиње само себе јебавало у здрав

мозак, ти се учио марифетлуцима. За оне жене по »Мошћаници«, »Тилави« и »Дрини«, за те велеграђанке по Сарајеву требало ти је пара. Њих требало парама подмирити. Курцем и не морао. Бољела њих ствар за твоју ствар. Њима, паре. Па се ишколовао да их има којима паре не требају, гдје жену треба само мушки подмирити јер им треба мушка. Треба им мушка док њихово мушкиње од прољећа до касне јесени плоди плодну земљу сријемску. Није женско паприка да се надолми и да јој траје. Женско јесте земља коју никад не зачепи сјеменом. Рупа без дна колико год да гураш. Тако си ти за своје Каменичанке проконтао кад си се мануо ћорава посла ка школовањем и из Сарајева вратио се у Камениту. Да имаш и жена и пара јер ће отац и даље слати из Њемачке. Која ти, оно, би прва? Своју си амиџиницу Хафизу. Била ти најпреча. Најближа. Под истим кровом. Отац ти у Њемачкој. Амиџа у Сријему. Матер и осталу дјецу отправио на вашар у Вријесницу, па на амиџиницу. Кроз димије. Отимала ти се. Гребала те. Помагала. Измицала. А ти замишљао да то она из страсти, па се прибојао да не свршиш у гаће и раздерао јој димије. Касније ти се пуштала и на очи твоје матере. Мајка ти се, једница јадна, претварала да не види. Амиџиница ти се пуштала да је силијеш. Само да не пукне срамота. Нека остане под кровом. И кад ти амиџа бану, оно, по документа, кад је намислио у државну службу, запослити се у фабрици за конзервирање воћа у Сријему, и кад ти амиџу надвлада умор од пута и једноличног мицања на жени и кад се с ње превали и захрка, и тада си. Прохтјело ти се да је дојебеш. Прилегао си им у кревет и привалио се амиџиници уз гузове. Ко пашче си дахтао дуже него икад што ћеш послије на другима. Амиџиница стискала језик. Цвилила. Стењала од поганлука. Ти мислио да то она из сладострасности и још више се ускурчио. Хроктао. Увијао се ко курве из »Тилаве«. А жена под тобом издисала. И ништа ти не могла. До зоре је ниси пустио. Дрндао си је до других пијетлова. Амиџино хркање ниси ни чуо од њеног јецања и свог дахтања. И сутрадан си, док се амиџиницина џеназа није вратила и док су јој жене у вашој кући училе техвидску молитву, у то си вријеме напаствовао Хурију, жену Зулфе Бојаџиновића. Добро, нека буде, нека

њу и ниси силовао. Сама се дала. Добро. Али и њу броj да jе силована чим се jедина ниjе одазвала да твоjоj амиџиници изучи мотилву вjечног спокоjа. Да ли си на Хуриjи помишљао на амиџу кад jе уjутро напипао студену постељу и своjу жену затекао на крушки дивљаки? Да ли ти jе на ум падала жена коjа виси? Док си се дрндао с џехенемском Хуриjом, женом Зулфе Боjаџиновића, коjи jе мушкарчина у свему, и са женама, и бољи jе него стотину сличних теби, али му запала кахпиjа какве бог ниjе дао на свиjет и коjа jе на сва уста лаjала, да jе све каменичке жене чуjу, свађаjући се са женом Алосмана Бахрића кад jе узнала да jе вараш с Алосмановицом Бахрићком, а Алосмановица Бахрићка заклињала се очињим видом и своjом мртвом матером и приjетила милициjом и Богом, jеси ли се тада призвао памети? Ниси! Да си и Алосмановицу Бахрићку, jеси. И њу си ко и амиџиницу. Присилом. Само што она не заврши с конопцем на крушки дивљаки. Побjегла из Камените очуху и прихватила га ко иноча своjе маjке. Ниjе имала jош негдjе побjећи. Тада те твоjа матер заклела сисом. Извадила свехлу доjку и рекла да ти њено млиjеко не било халал. Казао си да jе то враџбина, остаци мрачњаштва, да ово ниjе средњи виjек, да ти живиш у социjализму и не можеш прихватити да Каменита не прихвата модерно доба. Враџбине да те, казао си над своjом сисом, не интересуjу. Jа сам, казала твоjа матер, jа сам гуjу родила. Отад дjеци служила за зафрканциjу. Ето гуjе, викала дjечурлиjа за њом, а матер ти шиштала, бjежала, викала. Jа сам, људи, гуjу родила, родила гуjу, викала твоjа матер, о људи! Људи joj не вjеровали. Мислило се да jе само луда. Луда Чардаковићка. Три пута скидали jе с конопца на оноj истоj крушки дивљаки. Не било ти доста што ти се пустила жена онаквог Зулфе Боjаџиновића, коjи jе мушкарчина и уопште jе jедан по jедан, груповођа сезонцима, виђен, поштован по читавом Сриjему. Бива, Бехрем Суљић jе виђениjи, већа мушкарчина, наjпоштованиjи међу груповођама по Сриjему. Ако и његову, бива, jебо си читаву Камениту. Не могао стићи до сваке коjоj си намислио. Неколико их jеси. Овако или онако. Али, jеси. Овако или онако. Даље ниси. Ниjе да ти не би дале. Школовао си се. Знаш ти да ни жене сезонаца нису филоване паприке.

Бар свака друга мисли како би могла и с немужем. Свака пета би и преварила мужа. Добро, нека буде и свака шеста. Нека би ти се и свака десета пустила. Куд ћеш више! Колика је Каменита и около ње што се броји у Камениту! Али, хајде па знај која је та десета? Зар није тако? Зато ли си пустио глас да си и жену Бехрема Суљића. Ако његову — да си и читаву Камениту. Јеси. Језиком. Само си њиме жену Бехрема Суљића. Јесте, језиком. Само што је језиком горе него да си отправе. И мислиш ли да ти је ико вјеровао? Или да ти ко сад вјерује? Нико. Ни тада. Ни данас-даниле. Ко кад се покварен зуб ишчупа, па вилица брзо зарасте, рана у устима најлакше зарасте. Рана из уста никад. Није то да траје три дана и да се чудо заборави. Бехрем Суљић је то! Да је за неког другог, да је и за каквог другог, па хајде-хајде. Заборавило би се и кад би ти се вјеровало, и кад би било и истина, али уз такве какав је Бехрем Суљић, уз такве сваки приљепак остаје. Тешко му га је наћи а да смета. Таквима приљепци не сметају. Такви на грешкама граде своју чувеност. Ударили, напили се, робијали, курвали се — ништа не таје. Зато се уз њих не лијепи. Само што му ти нађе шта ћеш наћи. Сва Каменита зна да лажеш, али и Бехрему Суљићу остаде прикурак. И ни то ти не би довољно, него ишчека и да Јунуза Суљића стрпаш иза браве. Добиће десет. Ко једну, десет. Одробијаће пет година. Ни крив ни дужан. Макар ће одрапити пет, пет и по година. И сам знаш. Допадао сии тамо. Знаш како је у истражном. Тамо се проклиње мајчина родност. Само да се допадне редовног затвора. Признати све што желе! Домоћи се суђења и пред судијом све поновити против себе, па одлежати васпитно-поправну мјеру ни због чега. Само да се опет не допадне истражног затвора. Сјети се. И пред тобом је читано у име народа. Сјети се како си сам себе пораћао. Кад су и тебе, кад су вас петерицу из Камените држали у истражном. Извукао си се из редовног затвора јер је правог починиоца запекла савјест и сам се пријавио. Зезнуо те. Због њег си остао непреваспитан и несоцијализован. Узалуд си признавао. Извукло те. Зато се сјети како је тамо. Онај што је насрнуо на мог пунца Авдију Хамзавића, тај с вашара у Зебану, тај се још не пријављује. А шта мислиш да и њег савјест запече? Или да

га комшија ода? Или да га органи безбједности шћапе? Ништа друго, то ти тражим. Мене да смјестиш у истражни. Добро, јесте, у праву си! Твоја подвала с Јунузом Суљићем јесте разложна. Зет није трпио пунца. Али, ни пунац зета. Нису се могли од оног у палућку, на сијену, од четрдесет и осме. А кад је била четрдесет и осма! Кад и и кад! Још је тад мој будући дјед смртно замрзио свог суђеног зета. И ти би — да је твоје дијете било у сијену. Ко не би? Пријетио је мом будућем оцу на све стране. А једино што му је упао у кућу са сјекиром кад је видио да му се кћеркини трбуси надимају. Упао у кућу и казао да можда његова Захида у утроби носи женско дијете, па неће да дира ни њега ни његово дијете, ни своје дијете неће пипнути, па нека Јунуз Суљић, мој отац, знадне сачувати своје дијете од таквих кад он није знао сачувати своје од таквих. А шта мислиш шта би учинио с тобом да је знао да си ти крив за оно на сијену у палуччку? Шта би, шта мислиш, с оном сјекиром с којом је упао у кућу мојих будућих родитеља? Изишао би из твоје куће с крвавом сјекиром! Знаш ти шта је он теби ваљао и шта би ти учинио! Мом оцу и мојој матери само је заповиједио да му не иду на очи. Ни они. Ни њихов пород. И нисмо. Нити је више ишта он нама, нити смо ми њему шта нажао учинили. А мислило се свашта. Он да зету није дао мираз, а зет да је њему намјестио за младе муслимане. А и то си ти, Мујкане Чардаковићу. Ти. Прво му потурио за Русе. Авдија Хамзовић је слабо шта знао и о нашим комунистима. О руским, ништа. О нашим само мало, нешто из рата, иако је у рату био старјешина и изишао из њег ко старјешина. Само, какав старјешина? Знаш ти какав. Гледао своја посла и какогод породицу да ишчупа из глиба. Четири брата помрла му од којечега, сви у годину, у двије прије него ће се заратити. Поготово да те на то подсјетим! Четири удовице Хамзавића с буљуком дјеце и његова једна жена с њиховом јединицом Захидом. Приде, твоја матер с тобом. Отац ти увијек био мимољуд. Ко што је први из Камените иза рата отишао у Њемачку и никад није хтио по Сријему сезончити, тако је и тад петљао по разним војскама док се Каменита није ни бавила ратом. И твоја матер Хамзавићка, па Авдија Хамзавић и вас двоје прихватио. Кад

су јела толика уста која остадоше иза његове браће, могла и ваша двоја. Примио вас у своју бригаду. Нисте били бригада која је ратовала. Били сте неутрални. Задруга. Читава вас задруга било. Вас било. Све велике породице по Босни се пораспадале још с оном краљевском аграрном реформом, а мом дједу Авдији Хамзавићу запало да је формира у најцрњи невакат. Тако је он командовао у рату. Такав био старјешина. Имао бригаду с којом се борио за голи живот. Борио се да вам се стомаци не слијепе. Сваког акшама, прије него посједате око синије, свакоме је тачно казао шта га сутра чека. Ко ће на њиву. Ко у шталу. Ко за овцама. Ко ово. Ко оно. Ти си чувао туке. Јесте, туке. Јеси, не врдај кад јеси. Био си глуп изашта друго. И скакао си од среће кад је, оно, Каменита спаљена. Јеси, јеси. Зна се и то. Што бих измишљао? Добро, добро. Било, било. Јебига. Јебига, не јеби га, али изгорје. Тако је и Авдија Хамзавић казао: Било, било. Био на лицу мјеста. На његове уши, хтјело се, изречено наређење о паљењу Камените. Њему било до ситне дјеце и чист образ невјестама из куће да очува. Није вас ни иза рата све могао преко ноћи распустити. Коме вас је могао, а да не допаднете домова ратне сирочади. Нити сте били ратна. Били сте предратна. О том се јаду бавио. Видјели и они који су исљеђивали да Авдија Хамзавић ништа не зна о комунизму. Ама баш ништа. Чак од њег дигли руке и они којима се није требало ни признавати. Чим је ко њима допао — они су већ рачунали с њим ко да је и признао. Али пустило Авдију Хамзавића, а притиснуло дојављивача, па тај казао да старац можда и не зна ништа по томе, али зна о друговима овамо, који су код нас на власти, да помиње важно име и презиме кад говори о спаљивању Камените, четрдесет и друге године. Над тиме се другови из Удвора згранули. Јебо друга Хазјајина, казали. Далеко је Брко ако је и на мађарској граници. С њим прекинуте телефонске и све друге везе. А тај што га спомиње сељак из Камените, тај зачас успостави везу с Удвором. Прво би нам, рекли, црвеном оловком прецртао списак наших кандидата и нас одредио на дослужење у Билећу или нас послао на отоке сјеверног леденог Јадрана. Зато, закључили, не разбијати мозак, него наћи тројицу добровољаца на на списку замијене

једног кулака из Камените, а одозго ће бити задовољни кад виде да је удворски срез — с тројицом придодатих — премашио планирани проценат велеиздајника народа. Тако мој будући дјед избјеже упознавање каменитих предјела изван Камените, али би за њима жалио док је жив животом да га из среског хапса не извуче тај друг због чијег је имена отпао са списка. Срећа његова што је Шахбаз Орловић био частан домаћин и велики ловац и за Бивше, а остао и заОве. Раније му свраћали ђенерали и угледници без шајкаче. И у Садашњој се брзо извјештили да се баве ловом, па му почели навраћати генерали, а и другови с качкетима. Успутно им било. Кућа Шахбаза Орловића одмакнута од Камените два сата јахања на добром коњу и примакнута уза сами пут Београд — Сарајево. Међу њима и тај што је могао телефонирати у Удвор за своју част. Срећа је да тај и није баш био висок. Али, јебеш га, чим иде у лов на срндаће и медвједе, чим лови само високу дивљач, звјерка је. Тако, Шахбаз Орловић, поткрадом, да нико не сазна и не рашчује се до Удвора, лично оде том, горе. Трећи дан се начуло. Четвртог дана врати се Шахбаз Орловић у џипу. Заједно с тим другом на положају. Дошао у лов. У Удвору сами схватише да се мој будући дјед треба пустити. Што брже — биће боље. Па срески људи притиснули своје истражитеље. Истражитељи потказивача. Потказивач опет за врат потказаног. Опет ти, Мујкане Чардаковићу, опет притиснеш Авдију Хамзавића, мог дједа. Јесте, мог дједа. Таман му се унук родио. Само што сам ја закречао на овом свијету. Немаде ми се кад ни обрадовати. Ако се и радовао. Јесте, вјерујем да се обрадовао. Није му се обистинила клетва којом је благословио прнудни брак моје матере и оца. Не бих женско, али немаде кад да ишта покаже. Није имао времена. Теби вријеме ишло на руку. Ваљда те срамота изједала што те отхранио, а ти њему хтио кћерку јединицу, оно, у палучку. Дужник си му. Ко нико никоме, толико си му дужан. Па, бива, да се ријешиш дугова. Зато си му паковао сваки јад који се могао напаковати. Да му вратиш дугове. Толико сам и ја теби дужник. Да тебе није било, не би ни мене. Или би ми и ти био отац да ти рајсфершлус не поквари ћеиф. Зато, молим те, ко Бога те молим, учини ми једно. То

ми учини. И ја ћу теби. Све што хоћеш. Све ћу заборавити. И оно што још не знам или ми тренутно не навире у памћење, али ћу се свачег још сјетити или дознати. Мора да си још грдила починио. И ово што знам доста ти је да живиш хиљаду година. Или ћеш да ти спомињем? Или ће те подсјетити чим ме угледаш на својој авлији? Свашта знам, али не причам. Шутићу. Само да криво посвједочиш. Ништа више. Ја ћу им се сам пријавити и казати да ти знаш да сам ја, али да мене ниси хтио пријавити. Млад је, кажи им, млад је Орхан Суљић, а отац му је своје поље претркао и чорбу посркао, па да си зато пријавио оца. Реци им да те савјест пече. Шта? Можда ће ти и повјеровати! Што и ти не би имао савјест? Само им кажи да Авдија Хамзавића у Забоку није збо Јунуз Суљић, него — ја. Реци, Орхан Суљић. Потвори. Ко што си и научио. Ја ћу рећи да си свједок. На теби је само да им потврдиш. Пожури. Одмах им реци. Теби би се требало више журити. Може мој дјед и не умријети. Може се десити да почне мицати језиком. А макне ли, само ли макне језиком — прво ће твоје име заустити. Досад није. Ко што ништа није узео у уста. Може му се бројити да је постио читав Рамазан. Тамам је вашар у Зебану и био уочи Рамазана. Рамазан и прође, а Авдија Хамзавић не долази себи. Читав Рамазан и не презалогаји. Хране га кроз цјевчице. Богами, прича се да би се већ могао кашике прихватити. А чим могне храна у уста, и из уста ће. Али ријеч. Једна, и готов си. Нека само могне маћи језиком прво ће о свом крвнику. Он зна ко је. Или зна да га није зет. За зета сигурно зна да није јер и није. Теби не гине да замијениш мог оца. Како год да се окрене знаће се да Јунуз Суљић није. Ти јеси· Ножем ниси, али си погрешно посвједочио. Па ће се другови сјетити твојих аферима. Скинуће се прашина са списа о твојим свједочењима. Нека је прошло и двадесет година. Папири се не бацају. Архива. А ако нема ни архиве — имају људи. Ено удбаша, раде по трафикама у својству мирнодопских инвалида, једва чекају да опет неког притисну. А тебе би могли јер си, вукући на њихову воденицу, на њих бијес навлачио. Погрешно им откуцавао. Ја сам ти шанса. Све и да сам повучеш изјаву против мог оца — неће ти вјеровати. Неко мора одговарати. Нема потребе да се

заташкава. А и рашчуло се. Покушај најсвирепијег убојства! Старац нападнут ножем у мраку! Писале новине; онај младић сиједе косе који дере мачку удворском руководству и објављује у штампи што им и није по вољи. Неко мора одробијати. Све да и повучеш изјаву, како да нађу резервног криминалца ако га мој дјед не знадне проказати, али стигне рећи да га зет није напао. Зато сам ти добро дошао. Кажи им, син признао умјесто оца. Било шта. Стицај околности. Док разјасне, ако и разјасне, мени ће бити довољно. Дан, два дана у истражном. Више ми и не треба. И њима ће бити довољно. За тај дан, за два имаће најчвршће могуће доказе да сам убојица. Дотад ћу бити прави убојица. На њихове очи. Што не бих? Кад сам се могао одлучити да кренем у Њемачку, могу газити и по Фочи. Хоћу. Хоћу, свашта ћу рећи Мујкану Чардаковићу. Платићу му ако треба. Само да ми буде посредник. Само да ми је допасти истражног затвора. Има да буде што ће бити,

не звао се ја Орхан Суљић!

Треба што прије и што даље од продавнице »Бехар« кад се већ писцу посрећило да му се јунак искобеља из морбидне атмосфере. И то се не задржати у Каменитој ни колико је Бехрем Суљић

(док је братићу објашњавао зашто га не води у Сријем!)

него оставити и препричати кад се имадне вишка времена и воз крене из Малог Зворника, па отпочне досадно одбројавање станица: Брасина,

Бања Ковиљача,
Горња Ковиљача,
Лозница,
Лешница,
Стража,
Литница,
Прњавор,
Рибари,
Петловача,
Дубље Мачванско,
Штитар,
Кленак,
Платичево,
Никинци,
Буђановци,

Рума, с ништа занимљивијим пресиједањем на воз за Нови Сад, па из Руме

кроз Краљевце,
Путинце,
Инђија-Село,
Инђију,
Врник,
Сот

у Ириг. Какав Ириг? Нема у Ириг. Сезонци прије силазе. Ово прољеће започиње им у Врнику. Што би, онда, у Ириг? Ко паметан да продужава путовање кад Ириг знају повезаних очију и кад им није до Ирига, него сви сезонци лијепо

(чуј, лијепо!)

излазе двије станице раније, а овдје се Ириг омакао само зато што је безвриједан списак жељезничких станица кроз које пролазе сезонци уколико се не помене Ириг јер је њихов главни град. Само ће Бехрем Суљић себе истоварити у Иригу,

јер је њему до Ирига,

и не може без њег. Неће ни он надуго, само који сат, а његови сезонци гдје им је коначити и не треба их он за руку водити, па нека се сами смјесте. И боље им је што је груповођа продужио за Ириг јер се не морају прве ноћи изопијати и задуживати у Анђиној биртији, него да се

(ко људи!)

испавају. Сутра им је зору преварити. Неће им бити лако ни одвикнути се од куће. Како год, паметније им је зарана прилећи, па ће макар мало бити хорнији. А хорило не хорило ваља им започињати послове. Бехрем Суљић се погодио да се од сутра броје наднице на окопавању Економијиног воћњака. И одмах им је да запну. Касне за прољећем, а наднице им повећане иако је било говора да ће бити мање него лани. Убацују се сезонци који су јужније од Камените, јужније Сријему и од читаве Босне и обарају цијену осталим сезонцима. Докле је дошло! Сезонцима да се зараде смањују, а крајње је вријеме било да се сезонци уједине и изгањају боље услове. Гори не могу бити. Нема је,

а да је снага,

да јој је теже него сезонској радној снази. Баш је тако. Без потребе да се ишта измишља јер боље

(читати: горе, и то у смислу горчијег, тегобнијег, а не вишег!)

не би могло испасти кад би се било шта покушало измислити јер је све онако како јесте. Све је ко што је Бехрем Суљић казао братићу,

по изласку из каменичке продавнице,

али му је укратко јер и младић зна, и рекао му да му то

говори да се не би сам увјеравао до краја живота. Зашто да проналази шибицу кад је шибица давно изумљена, а ако неко, држећи палидрвце међу прстима, и помисли о њеном настанку — учиниће то с увјерењем да је то најпростије достигнуће људског ума, ако у њему и има ума, а док би Орхан Суљић дошао до такве памети о сезонцима већ би увелико самог себе заваравао и умишљао да му је то судбина или да се од себе не може побјећи

(у смислу босанског смисла трагике!)

или да и од таквог живота има горег, па ће се тјешити да и стварно има јер и има, или да то и није неки тежак живот јер ће му бити касно да га промијени, па нека

(жив и здрав био своме амици!)

не измишља шибицу. А ако ли и даље хтједне у Сријем, неће. Нека зна да неће. Кад му Бехрем Суљић не да, онда има да тако остане. Нити му је да се нада да ће се амица поколебати ако ли је пристао за сезонцима, па сјео у други воз. Нити ће га икоји груповођа хтјети у своју бригаду кад се чује да га Бехрем Суљић неће да види у Сријему. Ни говора. Гдје год био,

у Мачви,
Шумадији,
Славонији,
Бачкој,
Банату,

пронаћи ће га гдје год има потребе да земљу плоде надничарска муда. Него, боље је Орхану Суљићу да попусти амицинoj жељи јер ће тиме и писцу угодити. Може се десити, а десиће се у противном, да испадне из ове књиге док још егзистира као периферни јуначић. Али и кад тамо крене, у ту Њемачку, да знадне

(а и то му је Бехрем Суљић објаснио!)

да је и тамо срање, још горе је тамо, Сријем је мила мајка јер се до Сријема пређе само Дрина и само Сава, не прелазе се никакве границе, него ко да се и на своме. Макар се може опсовати кад се алатком по прсту удари и да онај код ког се ради могне разумјети да се опсовало. У Сријему се то може. У Сријему је,

кад човјек зна да га макар разумију,

ко да се и на свом јер је јасно да Каменита није преко свијета. Никаквих граница. Само Дрина. Само Сава. Ко да се

и код куће. Много је то важно. Такав осјећај у Сријему. Да се може мислити о том и да не треба никакво накањивање за путовање кући. Макар и остало само на уму и макар се не отишло у Камениту прије него што се и снијег не најави. Макар се може мислити,

Орхане Суљићу,

и макар је псовку

(кад се мањ омакне и сложи по руци!)

Сријемац само чуо — и тиме се доказује да је човјек и надничар. А тамо ни тог нема. У Њемачкој,

Орхане Суљићу,

овакви ко сезонци нису ништа, иако су потребнији него овима у Сријему, јер је посао по Сријему господски за оно шта овакви тамо раде, и гдје се дође прешавши преко свијета, и преко граница које су границе: и државне,

и говорне,

и мислене,

и нису само преко Дрине,

ни само преко Саве. Само што се тамо смије псовати и кад се мањ не омакне по прсту, сочно, масно, пуних уста, ко сезонац што умије кад се у Сријему клапи по руци; али у Њемачкој не вриједи, јер се њемачком газди тиме ништа не рекне. Нијемац не разумије говора. Неће да разумије и кад би хтио разумјети. Потури доушника ако хоће да разумије, па тај протумачи што псовач не би умио ни помислити. Нити ће тамо бити да се запјева. Тамо се своје пјесме пјевају у себи, а ко гласа пусти — више га и не запјева. Таквога се олоша накупило тамо да би се смјело бити грлат и бусати се у прса,

Орхане Суљићу,

чим тамо стигнеш и гдје ти се ћеифне. Једино би се с пика могле запјевати њихове пјесме у којима се јебе себи матер. Због свега како је тамо, амица те тамо и шаље. Зна Бехрем Суљић шта чини. Има из прве да схватиш да си тамо само због пара. Много пара. Велике паре, али гледати своја посла. Не псовати. Не пјевати. Гунђати у себи. Псовати у себи. Запјевати у себи. И заплакати у себи — да би се сачувао и понос а и пара намлатио, али само донде докле понос треба тајити. А кад се види да треба

врснути,

тада треба сјести на воз! Тамо су бољи возови, брже се

враћа, а то је најважније јер се тамо и иде да би се вратило с парама. Настала су времена у којима је новац потребнији него раније јер су га се почели наузимавати и овакви ко сезонци, па кад сутра такав

(с великим парама!)

стане уз онога који је навикао на паре, поготово кад стане уз сезонца који је увијек без пара, тада ће,

Орхане Суљићу,

бити гадније него икад, него иком твоме, него и твом прадједу,

на којем су се сломила кола да баш он престане живјети од старе славе Акинџија из Каамените, јер су претходна породична покољења и мутљага матице живота стигли све спискати, па тај неки тамо прадјед морао почети живјети од своје земље, ниодчег још, а ништа бољи није био ни онај сељак од њег, комшија његов, али с тобом кад напоредо стане онај који

(ко ни ти!)

није имао а заимао у Њемачкој, тада ће бити белај. Зато ти,

лијепо,

загризи језик или, свеједно је, стисни зубе, па на арбајт. Ено Стрменичана, шепуре се, долазе у ислуженим њемачким аутима и остављају их на пола сата од куће јер су шира од пута за Стрменицу. Ено Стрменичана и да граде џамију, и то је подижу с вишим минаретом и од Бегове џамије у Сарајеву. Направили би,

прво,

пут да вјерују у Бога. Не морају пута чинити због старих аутомобила или оних које ће ганц-нова почети догонити, него да се хоће с општином уортачити да им се оно пута уљуди због санитетског аута. Али неће с општином. Хоће да им социјализам изгради пут до те њихове џамије уз коју су хтјели и сахат-кулу,

да њоме надвисе минарет,

али им доказали да не може сахат-кула с дигитронским бројкама. Тога се треба бојати,

кад новац имадне ко га никад није имао,

и зато га и ти имај. Новац. Паре. Данас је њихово велико вријеме. Не треба се угледати на амиџу. Бехрем Суљић је своје прошао. Предубоко у Дунав загазио. И касно му

је да се одбија од Сријема. Припадао таквом добу. Нити си,

Орхане Суљићу,

за Камените. У њој би био нови Зејнил трговца Хусеина Абдукића или Мујкан Чардаковић, који је од Зејнила раставио једино што још није потпао под Хусеина Абдукића. У сезонце ти амица не да. Једино

(ако ти је баш стало!)

можеш замишљати да си сезонац у Њемачкој. И тамо нађи посао у пољопривреди, па увјерљивије умишљај. Али Њемачка и јесте што није на сезоне. Тамо треба и презимити. Остати три,

пет,

десет

година остати. Више и не треба. Доста. Десет година тамо за читав живот овамо, и да се још обезбиједи предгаранција и потомству да их неће снаћи ово што Камениту прати од доба твог прадједа Сулејмана Акинџије, кога се

(паметујући братићу!)

сјетио Бехрем Суљић, мада толико далеко није требало да иде. То с уклетошћу сезонства и бјежањем од њег и није неки изум. Сезонци су се почели расипати. И онај преко трећег брда, онај из Гарежа,

радећу у Сријему у фабрици воћних компота,

исполагао је испите и сад је тамо пословођа, а само под његовом контролом

(у редовној државној служби!)

ради шездесет и осам бивших сезонаца. Што из Братоломца,

што из Омазића,

Победарја,

Јасиковца,

Пустоша,

Сандића,

Храстовца,

а и куће су себи тамо уздигли. Има их и по државним зградама. Добар број у Сријем и породице превео, а распродали ово овамо, па још тамо пришпарали па сад и своје земље,

масне,

здраве,

црне

тамо имају. Сезонци су се морали почети расипати јер убогијег занимања од њиховог нема. И биће гадно ако их нестане. А нестаће и овких уколико Камените. Или ће се запослити, па им се рачунати да цијеле године раде оно што су досад сезонски. Или ће се наставити тамо женити, или и даље тамо одавде породице преводити. Или ће се дати у Њемачку. Или ће нешто бити. Не може ни Каменита и около ње вјечно сезончити. Одрапила је своје. Одробијала је пред историјом сезонску коб,

своје идење тамо,

скрасиће се. И то брзо. Или некад. Ово је вријеме новца, а њега у сезонском послу нема и схватиће се да је са скитњом готово и да су своје одринтали. Макар ће наставити чинити исто, али бити боље плаћени,

добро плаћени,

па неће бити ово што јесу. Макар и тиме да се скрасе и у својој Каменитој, гдје би

(и од своје земље!)

више добили него обрађујући туђу земљу, само ако би своју почели сами обрађивати. Зар икакву земљу може оплодити, ко жену не може, а каменичку земљу обрађују старци и дјеца. Зар је икад било да је жена са женом занијела и родила, а каменичку земљу обрађују жене сезонаца док им се мужеви харче загледани у небо да не би почела киша и надница пропала. Немоћ и нејач плоде земљу Камените. Ни за порез не достигне, него им је да се надају да је тамо небо ведро, да ће њихов сезонац нешто уштпарати и да ће се поштар појавити с поруком на чијој полеђини пише: Ја сам, хвала Богу, добро и здраво које и вама свима желим, а ово парица нека вам се нађе и немојте шпарати, а немојте ни разасипати, па да онај гад Хусеин Абдукић дотура камате кад се почнемо квитати. На полеђини новчане упутнице не буде више мјеста ни за једно једино слово, чак ни за потпис, мада би пошиљалац имао много чега дописати на оно што је Бехрем Суљић могао,

у брзини,

изговорити свом братићу, али би писац

(тиме-)

још више пореметио хронологију свог приповиједања. Уосталом, на овом мјесту Орхану Суљићу и није мјесто у

књизи јер он сад лежи на свом кревету у Каменитој, пали цигарету о цигарету и
(сходно поступку пишчевог свезнања!)
нервира се. Бехрем Суљић је,
истина,
нешто ближи току и мјесту тренутног дешавања књиге, али ни он није у Врнику јер је
(зна се!)
продужио возом у Ириг. Остали сезонци су запостављени кад се очекивало да ће прилећи како би се сутра одморнији латили посла. И како стати украј сезонцима тек пристиглим у Сријем након зимског избивања у Босни? Али,
кад-тад,
ваља им се појавити у Анђиној биртији иако је,
сваки,
од куће запртио по плетенку
(ракије, чега ли, а чега би другог!)
али ће свóје нестати и ваљаће им,
кад-тад,
пити Анђину, па што могу ове ноћи зашто да остављају за сутрашњу. Да барем Бехрем Суљић није продужио за Ириг и да се неће вратити с мрклим мраком
(можда и са зором!)
ниједне им не би рекао ружне кад би их затекао припите. Јер, кад не би били при пићу,
не би били они,
његови,
али ће он из Ирига касно и дотад ће се они
(објективно!)
изнапијати, а, опет, ред им је и Анђи се јавити макар да су мислили право на спавање. Гдје би да макар не сврате и с врата се продеру: Кево, ми опет,
а Анђа застаде
(употријебљен је продужени облик приповједачког презента, али ипак довољан као свједочанство да писцу напокон успијева остварити јединство мјеста и времена у фабули!)
као да ће потцикнути, али је предухитрише хрпама ријечи: Кево, само да се поздравимо, навратили да те видимо, на по једну, на по двије, с ногу, па на спавање, има дáна, ваља нам на спавање, биће дана. Анђа и испусти заустав-

љени кликтај: Босанчине! Босанчине моје! Дедер, мала, левај свима по велику, љуту, мала, газдарица чашћава,

а они јој стишћу шаке, тапшу се с њом по раменима, спајају столове, приносе столице. Кево, али по једну, само по једну, највише по двије,

а њихова легендарна Анђа чудом се чуди: Откуд,

вели,

по једну? Шта ће то бити? И гдје нам је груповођа. Зато ће,

веле,

по једну, јер да је и он с њима — би се исповаљивали по поду, изнапијали се, па шта буде од сутрашњег посла. И Бехрем Суљић, он би се први налио. Али им није згодно у његовом одсуству. Срамота их мимо њега. Ко да му иза леђа раде кад би без њега пили. Зато ћемо по једну,

веле,

највише по двије јер би се запили чекајући њега. Знаш, Кево, колико остане кад оде тамо,

и руком јој показују, а она зна да јој показују према Иригу иако јој је јасно да Ириг није кроз тај прозор на који показују него да је у правцу врата, а сезонце да или буне стране свијета или су заборавили да зарачунају да ли је пруга од Врника до Ирига права или није права. Ова њихова Анђа зна да је Ириг у питању само ако ли је Бехрем Суљић опет у Сријему, осим ако му се штогод није десило. Не дај боже,

каже Анђа у себи, иако зна да овог часа он преврће онӯ тамо, а ако је не преврће онда јој се прави важан и прича јој приче. А Анђа га је сматрала важним таквог какав јесте. И све би због њег. Ко што је и раније чинила и ништа му с њом није мањкало. А он јој

(лепо!)

врати с оном тамо. Па да нађе какву него онӯ! Боље би му било

(Анђи би боље било јер су ово Анђина размишљања!) да и даље иде и оним женама којима није доста његове силине него се још наплаћују јер би јој се од њих враћао и био њен ко што јесте, само да га онâ није зачарала. Није брига оне ни за његовом правом женом. Ни што му је та жена из Камените трбухе затегла и носи његово брачно дијете. А Анђа није таква. Анђа је друг. Другарчина. Она

није противна ни жени из Камените. И преко свег би прешла. Ево је набавила и нову малу,

из Босне је довела да јој конобарише,

и сву зиму је сачувала од сремачких бећара, само да га од онê одврати. Макар и остао с овом малом. Само да није с оном тамо у Иригу. Само кад с том тамо не би био опет би се Анђи вратио, ко што је и досад,

и пијан,

и тријезан,

и свакакав,

док га онâ не намами. Ако Анђи шта и фали, ништа не недостаје овој малој из Босне. Мала из Босне

(на којој све лијепо пристаје!)

износи пиће, љуту ракију, Анђа чашћава. Сезонцима очи стале. Шта ли ће белаја ова мала донијети ове сезоне? Који ли ће за њом памет изгубити? Који ли ће на којег први ножем насрнути да је за себе одбрани? А каква је,

ко мала љута ракија која јој се љеска у чашицама,

биће да ће сезонци и међусобно ножеве потезати! Из Босне је, па их Сријемци неће моћи сиктерисати. Њихова је, па и они право на њу имају. Како ли је само Анђа пронађе и намами у Врник? И какву ли помаму и несрећу носи кад пристаде овдје доћи? И ко ли ће дрзнути да с њом први закуха? Хоће ли који сезонац варницом креснути? А ено их и пола биртије успаљених бећара који су се од својих жена и својих дјевојака

(и од швалерки!)

одбили и читаву зиму дреждали у Анђиној биртији, а љута мала сваком даје повода. Смјешка се,

уврће дупетом,

сијева бутинама,

кукови јој под вратом,

гура им њедра под нос

док послужује пиће и хладно одбија сваки покушај да икојег изабере или да иједан стекне право било каквог првенства. Све полако,

без грубости,

ненадмено,

без простаклука,

сву зиму их мота и замотава штагод су јој нудили и штагод да су чинили. Само је још требало да се појаве сезон-

ци, само су они мањкали, па да се у буре
(ракије или барута, свеједно!)
претвори ова биртија уколико Сријемци не устукну пред сезонцима ко зима пред ластама. Овима овдје ови други,
ови из Босне,
вјесници су прољећа. Појавом их буде из зимске обамрлости. Ко да их мокром чарапом ударају по глави својим доласком, упозоравајући да је минуло лијенствовање и да на салашима и по економијама чекају послови с којима се сами не могу носити и потребни су им ови сезонски дођоши ко што окопавање треба воћњацима,
винограду подрезивање,
ко
дрљање,
сијање,
окопавање,
жетва,
берба винограда и кукруза,
ко ново орање
и ново сијање,
али ће им и овог прољећа наднице бити веће, и тражиће још веће, па ће се,
одбију ли их,
покупити у друго неко село и у другу задругу
(широк Дунав, раван Сријем!)
а остану ли гунђаће до пола љета и забушавати, а од пола љета ваља их митити да се не би попишманили и кренули кућама. Али су,
опет,
бољи од икаквих сезонаца из других крајева јер су увјежбанији и јер су добри надничари. Али шта, онда, ако су ови сезонци овог прољећа узалуд у Врнику јер је ова Анђина нова конобарица одбила Сријемце и од кућа и од жена? Шта, ако их је и од земље одбила? Шта,
уколико их је баш толико одбила,
ако избије кавга између домаћих и радника с ону страну Дрине и преко Саве, и то избије ни ради чега другог него ради конобарице? Или се табори довољно знају, толико добро да ће се Сријемци посветити личним салашким обавезама и друштвеним економијама, па им неће наумпадати ни властите жене, а сезонци да ће се прихватити

зарађивања и спискавања зарађеног за кишних дана у ракији и с оним женама на које су овдје навикли и којима могу или не могу загристи сису и до којих се лако долази јер

саме дођу,

или у бригадама других сезонаца

или дођу да би се само тиме бавиле

или се наиђе и на понеку такву мјештанку

и само треба пристати на цијену или се поцјењкати, али зато нема успале. Само понека gonorrhoea и десетак врућих пенцилина, уз неизбјежну бијелу текућину scabitox. Других и већих проблема не буде. Буде све мирно с тим пргавим, смркнутим надничарима који су оставили своје куће и окућнице, жене и дјецу, покоје грло стоке и дунуме властите земље, па им је кавжење најприснија мисао, али и даље од scabiesa и gonorrhoee јер су овдје дошли да би радили. Али да су и људи,

људи су,

па се пусти белаја ако се без њег може. А и да је ова мала Анђина

(што износи другу туру пића и, спуштајући чаше с тацне, пред сваки нос подмеће сисе, за чијим клаћењем им очи играју ко дјечији кликери!)

ватра, ватра је у овом бурету и ракије чија се газдарица куцка чашама са сезонцима и гласно им наздравља, а мисли о ономе који је у Иригу,

с оно̂м,

очи јој њене испале. И мени моје кад му је доведох,

помисли Анђа,

кад му је подведох ко под вола јуницу, спашавајући је да не остане без хљеба. Али, Анђина подсјећања растрже метеж у биртији. То и сезонци и домаћи поустајали. Ко по договору. И нису због кавжења него да би кренули на починак. Тапшу Анђу, машу јој, и ови и они. Сезонци се правдају да је доста за вечерас, више не би било лијепо. Заједно излазе и поспана Анђа чује их да су застали пред биртијом. Разговарају о ведрини ноћи и изгледима сутрашњег јутра и овогодишње љетине. Распитују се за здравље и о осталим појединостима из прошле или прошлих година у којима су они код ових на салашима или по мјесној економији радили. Њихове изломљене ријечи

до Анђиних ушију допиру ко да су удаљени лавеж, стапају се у њену општу неразговијетност и уљуљкују је у сан. Прену је

(у неко доба!)

прасак. Чаша,

помисли Анђа, иако би тај звук искусна биртијашица морала јасно распознати и у најтврђем сну. То ова лепа мала неспретно поскакује док распрема столове,

опет помисли Анђа, па главу погодније налакти преко стола и уњиха се у дубок сан. И опет неки тресак. Опет је раздрма. Није чаша,

закључи, и опет је била у праву. Треснула су врата. На њима разана Јаноша Фаркаша. Ишао јој је у сусрет: Где је мојо Ержика! Казуј! Где је мојо Ержика! Јанош Фаркаш, какав је то начин! Зар се тако опходи с дамом! И, пре свега, тебе нема, Јанош Фаркаш. Нема те! Неееееееема,

врисну Анђа. Потраја кобна тишина док она најзад не осјети да је нечија рука трза. Једва се прибра. Распознаде своју нову конобарицу с чашом воде: У сну сте викали, госпођо! Лепа си,

трепну јој Анђа и опипа лијеву дојку. Ниси дојила,

каза јој. Ниси рађала. Немој се удавати. Никад брашном немој руку запрљати. Да је мени твоје груди. И твоји кукови да су ми. Твоје године! А ова памет. Лепа си,

и Анђа обје своје шаке положи на дјевојачке груди: И остало ти добро стоји. Седни својој Анђи у крило. Дјевојка смјерно послуша и још обујми руке око биртијашициног врата. Такву интимност Анђа не одби грубошћу: Седи, не бој се, само да те замислим у мушком наручју,

а дјевојчурак се зајапурио. Де, устани, хајде, добра моја,

каза Анђа, одмичући је, а добра њена смјерно послуша. А њега нема, нема? Кога, газдарице? Лепа моја, сезонца! А који су ово били ако нису сезонци, газдарице,

а газдарици топлина биртије склапа очи и она се отима: Овај је друкчији. Леп. Снажан. Висок. Крупан. Снажан. Леп. Висок,

и Анђи више није јасно влада ли њоме сан или мисао о сезонцу: Леп, добра моја. Грубијан, а није. Мекан. Одавде до мора нема га над њим. Кости пуцају. Утроба се ра-

зваљује. Ко Дрина. Поплава нежности носи и разноси, полако, лагано разноси, ко Дунав што се ваља, лепа моја,

а ријечи јој споре, тешке, чини јој се да сати пролазе између сваког проговора. Капци јој се склапају и не запажа гађење у конобаричином држању, али једнако склапа споре ријечи и у њих јој се заплиће Јанош Фаркаш,

јадни,

несрећни

летач

с трапеза

смрти,

и тражи од ње своју Ержику, а не зна, ништа не зна, он ништа, апсолутно, не може знати. И откуд, онда, да походи Анђу кад се она с онôм тамо

(тамо оном из Ирига!)

срела први пут кад Јаноша Фаркаша није било и онâ сама дошла. Анђа ничим није скривала. Само је прихватила. Али је она Анђи скривала, више него ико, бесрамница незахвална. И Анђа би да потоне

у Дунав,

у Сан,

растјерујући испред очију слику Јаноша Фаркаша, увјерена у тоталну немогућност сусрета с њим. Нити су се икад прије срели. Нити су ишта могли дуговати једно другоме. Његова Ержика у њену биртију допала је након што је Јанош Фаркаш престао бити. И Анђа јој је само добро учинила јер ју је прихватила. Анђа му

(то!)

тумачи, објашњава, растрзава се понављајући речено, а он јој упорно тврди да ничим не доводи у сумњу такве тврдње и да само од ње тражи своју Ержику

каква

није пјевала по сријемским биртијама. И Анђа понавља своје: да је Ержика дошла кад то Јанош Фаркаш није могао знати, што јој и он, ето, признаје, па како онда дозвољава себи да брка вријеме,

како,

кад је у овом времену све могуће, али није могуће премијештати вријеме. Могуће је,

побједнички кличе Јанош Фаркаш, као да је само на те ријечи чекао: Све је могуће. Све. А ти, погледај, осврни

се, кад си већ наглуха. Погледај шта се дешава, шта ја ово чујем, увери се својим очима да је све могуће,

па Анђа и погледа. Очи јој се укочише. И ево тијело. Језик. Сва. Лепа њена, мала Босанка,

за коју није жалила ни труд ни новац да би њоме доскочила пожуди свог сезонца и утишала распојасане сријемске паоре,

сад уздише с Бехремом Суљићем, разастрта по столу, задигнуте сукње, давши му се већ с врата, чим је помолио нос у биртију, немајући времена ни да се разголити, него му се подала ко пас матери, ко да јој је она ствар иза уха, па да њоме

(умјесто оловком!)

сведе рачуницу, а он је зајашио ко ждребицу и растура је. Гледај, кад не верујеш,

цери се Јанош Фаркаш, добро, видим, видим,

одговара Анђа, а неће да гледа. Видим,

понавља Анђа,

онај мој ону моју цепа. То се дешава. Цепа је. Сада. Пред нама. А твоја Ержика мени је дошла и била то што јесте кад тебе већ није било. Све се може, Јанош Фаркаш, само се не може време премештати. Погледај,

цери се Јанош Фаркаш, и она

(кад у његовим очима угледа свој укочени лик!)

бризну у плач. Помјерени поглед ка вратима и дотуче је. Врисну и тај врисак је тргну, упоредо с руком Лепе Мале из Босне: Госпођо, опет сте викали! Ништа, ништа,

одговарала је пробуђена Анђа, али јој још није јасно шта није привиђење сна и треба ли бити љубазна са својом новом конобарицом. Међутим, дјевојка је изгледала сасвим сређено, уредно почешљана, с бијелом чипком у коси, нашминкана. Било би немогућно да је само који часак прије била раздрљена на том столу до врата. Изглед Лепе Мале подударао се и са сликом која је претходила Анђином вриску. Тада је

(на поновљени наговор Јаноша Фаркаша!)

угледала уредно спремљен сто крај улаза у кафану. И сада, док је јењавао налет непотребног презирања љепотице из Босне, на том столу су столице биле уредно изврнуте, онако како се

(након фајронта!)

и окрећу столице у биртијама. Ово сазнање

(школски примјер перцепције!)

проже је уљуљкујућом милином дријемежа и то јој стање не поремети ни шкрипа врата и појава Бехрема Суљића. Сезонац крочи у биртију у уредно закопчаном капуту од мохера, што би било немогуће да је тај

њен

ову њену

крај врата

њене кафане,

и то само који тренутак раније. Немогуће,

цикну Анђа. Могуће, све је, Анђо, могуће у овом времену,

смјешкао се Бехрем Суљић, појма немајући о њеном сноморењу, а његов изговор њеног расквашеног имена, којим није вољела да је икоословљава, размекша је, разнијежи, расцмиздри је, и Анђа му се сва обави око врата

(као боа-констриктор пехливану на вашару у Вријесници!)

и стаде урањати у тјелесину високог сезонца. Све, све је могуће, све, све,

јецала је и губила се у његовим шакама. Осјећала је да јој кости пуцкетају и да се губи и нестаје под силином тешког човјека. Овде,

захтијевала је,

на овом столу уза шанк. Бехрем Суљић се зачуди, али збаци капутину по траженом столу и распрострије своју стару љубав Анђу, биртијашицу, какве нема од Босне до Сријема, нигдје, ни до мора, ни преко мора. Све је могуће,

јецала је, али јој нагли пропух одгоди концентрацију сладострашћа. Инстинктивно помјери очи ка вратима и разроким погледом потражи разлог изненадне свјежине у топлој биртији. Угледа Јаноша Фаркаша, али је онемогући налет потпуне податости мушкарцу изнад себе. Поче

(ко да је у тунелу!)

викати да је све могуће: Све, све, све! Све, мој лепи боже,

док јој тијело и мозак опет не профукционисаше и она

(у том тренутку!)
угледа злурадост у очима Јаноша Фаркаша, а врата се за њим залупише и нестаде их обојице

(попут утваре!)
док су се са салаша оглашавали пијетлови који увијек однесу превагу дана и људе предају дневним морама . . .

И, шта?

Што да ти и причам,

драга моја Ержебет,

кад не можеш појмити! Све и да хоћеш, нећеш.

Даљина! то . . .

Јакуб Хамзић, мој даљи рођак по матери, не буди развратник. Више човјек о себи, при себи. И, такав се одбиј од Камените! Дуго се о њему ништа не знадни. Ни трага, ни гласа. Његови пријави народној милицији. Због тог у Камениту два, три пута долази патрола, распитуј се, биљежи. Његови једном пиши Црвеном крсту. Ни трага ни гласа. Прођи и пет, шест година кад се Јакуб, ко што и оди, изненада и врати. А ни гласа о себи. Његови, наваљуј, и милом и силом. Јакуб им и не бекни. Они га пријављуј народној милицији. Два, три пута патрола га одводи у Удвор. Ваљда Јакуб ништа и не засери, јер га народна милиција и не муштрај. Зато се и народ одвикни занимања за Јакубову прошлост, а позабави се његовом женом. Јер, Јакуб из скитње доведи у Камениту Ержику, баш тако се и она зови, и с њом се скраси у шумарској колиби на Орловини. Али његов посао никог не интересуј код онакве Ержике. Свашта се причај и људи из далека пристижи ко поради сјече и чекићања, а осматрај шумареву жену. Па крени још помамнија прича о заносној странкињи, којој џабе њена господштина кад ни дуката мираза не донеси, али и пуштај мираз, куд ће већи мираз од тога што има на себи. И сисата, и гузната, и ногата, и оката, и још сам Јакоб знадни каква је кад се лампа утрни и с њом се затекни прса у прса! А и Јакоб буди кршан и сав наочит и способан сваком деверату. Баш пристаји једно другоме. Ержика се још више расцвје-

тај међу каменичким брдима и казуј да се никако не могни нагледати наше љепоте, па је и у се упијај.

Имам Јакуба. Имам ову љепоту божијег давања. Шта ми још треба!

И те њене речи доливај уље на ватру чуђења. Каменичани, зачудо, не знадни јесу ли за странкињу или су против ње. Утом се Ержики и Јакубу нађи дијете. Цурица. Надјени јој име Каћка.

Ержика више и не рађај, а и Јакубу буди боље. Јер, крени прича да други Ержику док Јакуб чекићај балване и цјепанице. Хајде га знај: мушкиње се воли хвалити, женскиње не воли признавати. Све и да она буди изузетак, Ержика не могни признати. Ко што је вјетар донеси, тако је и однеси.

Јакуба. Ово природно давање. И ништа још немам!

Тако реци Ержика, па нестани. Отиђи с оним што и однеси: с помамном љепотом и нагађањима о себи. Дијете и роди на Орловини, па га и остави умјесто недонешеног мираза. Убрзо нестани и из каменичког сјећања. И не буди наша, па је се и не сјећај ко што Јакуба кад се, оно, он одбиј од куће. Чак се затрави и мисао о њеној љепоти.

Вријеме пролази. Сати ко године. Па године ко сати. Јакуб све горе бенави. Каћка почни пупати и расцвјетаји се у најљепши цвијет Орловине. И још буди љепша. Ко горска вила. Или ко јела на самом врху Орловине коју громови згађај и вршак јој спали, али та јела опстаји и пркоси својом висином на висини. Не буди јој равне ни по мару. Ко да у себи само скупљај добре особине родитеља. Само јој још недостаји младожења којег у своу причу уплети легенда. Каћка га и чекај.

Не стигни женик. Бани комшија и страхобним гласом распрши бајку:

Ено га, горе! И сад виси. На јели скршеног врха. Висиће и даље. Само се Јакуб могао дотле испети. Само га вјетар оданле може скинути.

Каћка не могни очи зауставити на тупој клици најљепше јеле, али читава Каменита то гледај. Узалуд га призивај. Забацивај палијама. Он једнако остани висећи. Дани пролази, вјетрови пуши, а Јакуб се не мичи на врху јеле. Кад и Качка смогни и сама погледај — не угледај објешеног оца.

Kameničani se dadni u traganje. Pretraži svaki grm, svaku dumaču, svaki izvor, svaku pećinicu. Nigdje šumara Jakuba.

I bolje je što tako završi. Ionako je, tumarajući šumom, naskroz poblentavio, pa niti je bio čovjek niti kurjak.

Tako reci Kameničani, a Kaćka ne prihvati njihove mirnoće. Zauvijek iščezni gorska vila iz šuma Orlovine i Udrča. Ko da grom sprži svu onu jelu. Počni venuti tek procvjetali, najljepši šumski cvijet.

Ona netragom ne pobjegni ko njena majka. Ni netragom nestani ko njen otac. Odrasti sa saznanjem o majčinom bijegu, srši mladost očevim nepovratkom, i mlada djevojka obnoć postani zrela. Zlehudnost sudbine izbriši joj majčino nasljeđe, ljepotu, i nametni samo očevo: mar i — šumarsko zanimanje. Jer, Kaćka otiđi u Udvor i ostani u poduzem razgovoru sa šefom Šumske uprave. Stari Čeh učini da se Kaćka iz Udvora vrati odjevena u šumarsku uniformu.

Ne iščuđavaj se samo u Kamenitoj. Budi nevjerovatno nadaleko. Ne budi pamćeno ni u jednom gazdinstvu žensko šumar. Zato njenom poslu Kameničani čini smutnje, ali inžinjer Pohaček istraji i ona ostani šumar. I to kakav! Ubrzo zamukni odjeci šumokradskih sjekira po Orlovini i Udrču. Zalud joj Kameničani prijeti i stupice joj podmeći. Kaćka ostani dosljedna da se u šumi mora znati red. Narod pričaj da i sama protiv sebe podnesi prijavu i plati globu za posječenu vrljiku mladog graba.

Kamenita se privikni i na to, pogotovo što se Kaćka odupiri svim silama. Ne ostani po njihovom nego po njenom.

Vrijeme prolazi. Sati ko sati. Godine ko godine. Život teci ko što i protiči život u Kamenitoj. Šumarnica opet prestani biti čuđenje i ništa se posebnije ne pričaj ni o kćerki šumara Jakuba. U rijetkim pominjanjima i još rjeđim sretanjima niko je ne oslovljavaj imenom. Postani samo — Šumarka.

Samo ponekad Kaćka natjeraj Kameničane i oni je se prisjeti i na način drukčiji od svakodnevnog, pa se o

њој причај и дан, и два. Баш такво говорење настани због орла зулумћара.

Прави зулумћар тај орао. Стражари у својим висинама, а кад се спусти ниже — иили би на врх згромљене јеле или пикирај у нечији кокошињац или тор. Орао по Каменитој тамани пилиће, нападај јагњад испод вимена, острви се и на туке, па завладај страх да ће и на дјецу. Зато у удворском срезу орао буди осуђен. Нађи се много муштерија, али зулумћар једнако остаји недостижан њиховом оку. Прави господар оно мало неба између Орловине и Удрча, самотни станар неприступачне јеле. Управник Шумске управе инжињер Похачек позови нашу Шумарку и она с њим опет остани у дугом разговору. Седам ноћи и седам дана Каћка нигдје не мрдни из своје шумарнице. Шумокрадице и ловокрадице стани вршљати. Осмог јутра у поткровљу шумарнице провири карабинска цијев. Цијев се не мрдај читавог дана. Узалуд Каменичанима прекидање послова и наизмјенично гледање у цијев и врх јеле. Орао једнако шарај небом и нападај кокошињце и торове, па се одмарај на свом станишту. У сами смирај дана разломи се пуцањ и онај орао одозго беживотно пикирај. Не остани сумње да је погођен. Шумарка ријетко кад пуцај и никад не промашуј. Каменичани се својим очима увјери да орао посрни, па се дадни у трагање. Ноћу пали бакље. Претражи сваки грм, сваку думачу, сваки извор, сваку пећиницу. Орла ни на земљи, ни на небу. Каћка на то заплачи, а Каменичани остани запрепаштени.

Ко да плаче од радости. Умишља да је промашила. Зато плаче. Свашта!

Тако реци људи из Камените . . .

Колика ли им је година
кад им је дан ко гладна година? То је знао питати свог цимера Матију Јанковића, а цимер растеже, мудрује: Колика? Ко старачки живот! Отегне се ко време у ком се подетињи а није се ни за овцама приспело. Па се питам, мој Босанац, па се питам, како ли се у старости подетињи кад су деца ко запете пушке низ пашњаке за овном предводником. У мени се стисло двадесет таквих. Двадесет година, мој Босанац. Двадесет. Двадесет јој јебем марки. Због јебене марке. У Њемачкој, марку јој јебем, бре! Да ти мене не препадаш? Питам опет цимера Матију Јанковића, Србина који не псује мајку, не. Бре, каже, ја то онако, и док тебе, мој Босанац, није било ја сам тако, сам са собом, упразно, па и ти прими тако, никако другчије. И већ у кревету шкрипи федерима испод мадраца. Пет година слушам његову шкрипу. Мислио сам, прво, дрка. Сада, да и дрка! И на Матију Јанковића. На све се обикло. Добри мој Матија Јанковић који лаје на мјесец док Њемачкој у Њемачкој јебе марку. Шкрипи федер-мадрац, а Матија Јанковић не заспи ни кад престане шкрипа. И у неко доба, кад погледам, у њег отворене очи. Збраја марке и упоређује с динаром. Оловком, кажем, њом ћеш зачас. Нека, каже, и наставља рачуницу. Никад да је сведе. Увијек га сан заједе, не. Тако се успављује. Растјерује шкрипу. Ујутро, ко и увече, ко да у нашој војсци врисне помоћник дежурног у спаваоници, јебе Матија Јанковић Њемачкој марку, а пред вече се, задовољан, враћа с нашим новинама. Како кад које нађе, али увијек наше новине. Увијек му отворене на страни с курсном листом. Испресавијане. Сведене на формат курсне листе. Мене то не занимало. Само ми сметало у разгледању новина. Док их развијем, док дланом испеглам, док, прође ме и воља

за читањем· Прелетим наслове. Само крупна слова. Понешто и испод наслова. И то су крупна слова, не. Искружим шта ме заинтересује и одложим. У џеп. У ормарић. Некад да се прочита. Кад ми прошкрипи кревет ко Матији Јанковићу. Матија Јанковић! Моја њемачка веза, не. Од читаве Њемачке само његово име знао. Ни адресе. Адресу сам имао, али оригинал, на њиховом, на коверти. И град. Наравно да сам и град запамтио. Нисам ни био теле. Град. Име Матијино и презиме Јанковић. И ту коверту с писмом Бехрема Суљића. Казао ми да ми више ништа не треба и да ће ми та помоћи, Матија Јанковић, не. Ко што би и њему. Њему би, сигурно, па ће и мени. И да га се држим, Матије Јанковића, ко пијан плота, не. Њемачка да је Њемачка. Нити да је и близу оног што сам знао у Каменитој, сазнавао по школи у Вријесници и у средњој у Добоју или виђао долазећи повремено у Сријем. Друкчија. А Матије Јанковића да се држим, не. И посао ће ми он. И становање. Поготово становање. За посао да ћу лако. Њемачка да се прибрала откако јој се пустило да се дигне из гована. Дошла памети. Возовима вуче раднике с југа. И још да ће их товарити. Да смо ми јужнији Њемачкој него што смо југ од Сријема. И то ми Бехрем Суљић рекао. За нас јужне и Сријем да је на сјеверу. И Сријем је сјевер, али је тек Њемачка сјевер. Зато да се и рекне СР Њемачка, Сјеверна Република Њемачка. Сријемски Швабо да је и измислио сезонце. Онај Швабо, предратни, истријебљени на сјеверу Југославије. Ја се, нешто мислим, то Бехрем Суљић мени, он се то мисли, мисли се да тај исти Швабо, тамо, у својој Њемачкој, није заборављао на своје сезонце. Само чекао да Њемачкој опет пусте. Јер, што је Швабо за Бивше правио по једно дијете? Наш Швабо, с нашег сјевера, по једно, а ми по деветеро? Наши, да им краљ буде кум, а Швабо — што би више од једног! Зар да их на земљи потаре по деветорицу и себе десетог? Крепавали и мање имали него што им сезонци ураде. Лако је памет спроводити са сезонцем у најму. Швабо само надзор. Још ако му и јединац буди вриједан, онда двоструки надзор. Исто сад чини и у Њемачкој. А и што би они? Лакше је бити паметан и надзорисати, а имати другога за радове. Што не би кад нас има којима је лакше супротно. Ови наши, овамо, читам

по насловима, измислили да смо на привременом раду. Радници на привременом раду у иностранству. За Швабу, ауслендер. Стални радник на привременом раду. Паметан је Швабо, јеби ти њега. Пропао у рату, па узима одштету од оних који су побиједили. Док се и наш човјек тамо не снађе, па им јебне нану нанину, па и ми њих окупирамо. Има свашта да буде. Богзна кад ће бити. И да се ја пустим тих мисли. Свих мисли. Све то да мене није брига. Због марки да сам тамо. Овамо, не, јер сам ја овамо има пет година. У Њемачкој, не. Сада сам овамо, не. Тада сам био тамо, не, кад ме Бехрем Суљић сјетовао и одбио од Сријема. Рекао ми да ни посао није ко у Сријему. Ни гори да није. Плаћенији, јесте. И човјек да ћу више бити. Плата, редовна. Има и боловање. Разноразна осигурања. Пензија. Синдикат. Поготово, синдикат. Чега год сезонац нема. Али да о том тамо не мислим. Да нас Швабо не држи због синдиката и осигурања. Да о том мислим касније, кад се снађем, ако се и снађем. Поготово да заборавим шта бих доброг имао ко сезонац. Сличан говор. Једно небо. Дрина да не раздваја. Да се тога не сјећам. Марке! Њих у Сријему нема. Сезонац да је само надничар, и то повремени, сезонски, не, у својој земљи. Марке! Оне да ми требају. Због њих да сам у Њемачкој. Марке! Оне, којих се већ накупила наша фукара која није знала ни за динаре. Такви Шваби да требају. За посао, зато, да ћу лако. Још да нисмо тамо у преголемом броју. И сваки посао да је посао. И да се, кад у послу, низашта не треба друго имати времена. Њемачка је, да јој јебе крваву мајку, Њемачка да је зато и добра. Што се не мора мислити. Не да Швабо да ишта наумпадне кад се у послу. Надзорише. А Матија Јанковић на ће се побринути да не спаднем баш на глачање топлих подова. Да је најбитније гдје ћу кад нисам у послу. Зато да уз Матију Јанковића. С њим да и станујем. У његову собу, собицу, бараку. Гдје он, да и ја. Радин да је и да њега та говнања о којима ја у Каменитој појма немам, а да их је у Њемачкој свакаквих, мраке сваке, да то Матију Јанковића не занима и на њих ме неће навести. Да ја њима јебем матер. Али у себи. А свог Србина из Врчина да се држим. Ни правог Швабе да се не устручавам. Неће ме ни Швабо навести на душмана. Да се јебе

Нијемцу за пропало савезништво. Не треба му с ким је рат губио. И који ће му курац? Да га тегли за вратом! Само што не може због важећег савезништва са савезом од ког је рат изгубио. Иначе би Нијемац одјебао елементе, не. Нијемац хоће ко ће му радити. Да му марка расте. Марке и Матије Јанковића. Њих да се држим. Да због марке и идем, али оне коју ћу својим жуљевима зарађивати. Никакву друкчију марку да и не сањам. Колико год да год их зарађивао, само нека буде да су моје, наслагане на моје жуљеве. А док се снађем уз Матију Јанковића — утом да ћу и узнати зашто ме њему шаље. Дотад нећу морати претурити преко главе пиздарије које је Матија Јанковић. И ако ћу да изиђем, а млад сам и хтјет ће ми се, да ће ме Матија Јанковић упутити гдје ћу. Да и требам изићи. Да у ропство и не идем. Само се треба не насукати. Који ће ми клинац да самог себе зајебем. Да то мене не треба интересовати. А у Њемачкој да их има са свакаквим знаком. И нека их. Шта је мене брига. Себи су. Да такви мене не интересују. Нека носају, ко им јебе матер крваву, рекао мени Бехрем Суљић. И код нас да су свашта носали, па прошло њихово. И тамо, у Њемачкој, да ће износати. Немој, казао Бехрем Суљић, немој да се ишта с тиме, да се с тиме и не курчим. Да ми ни то није посао. У Њемачкој да ни то не ваља. Све и да се може, што ће ми тамо кад се ни овамо нисам китио, осим капу у војсци док сам одслужио своје. Ничим. Ни кад будем кући долатио. Не морам кући ни долазити, али нека никад не допаднем да газим по поријеклу. Човјек без коријена да је буква некалемљена на џанарку. Марка да је марка· Динар да је динар. Али гдје год да отишао и како год да се снашао, не знам ти како да ванђирам, да је у коначном збиру свугдје подједнако срања и да човјек ионако не зна чијом га земљом на крају загрну, али само да се у једној угледа овај свијет. Само да то не газим, не. Што бих? Нисам у Њемачку долазио због тог кад сам то могао зарадити на сваком нашем вашару. Сељачка посла. Ако на вашарима не сијевају муње, сијевају ножеви. Увијек сијева по вашарима. Ја млад, неискусан, Бехрем Суљић му зар написао, богзна шта му је написао, па мој цимер о свему мислио. Откуд да и зна да сам кризу оставио улазећи у воз за сје-

вер. Све сам себи распоредио по мозгу. Потиснуо сваку мисао која би ме могла опхрвати. Не мислио ни о кући. Нијемац мени своје марке на моје жуљеве. И квит, не. Није ми требало и да сам хтио мислити. Дођем с посла. С Матијом Јанковићем или га сачекам док дође. Он скрене по новине, а ја правац у наш стан. Тријебим грашке, ако је на мене ред, па приставим грах. И дежурам. Полако. Да не искипи. Да не загори. Прегледам наслове из његових новина. Па, руку под јастук. И, кад ли прије свану! Цимер већ јебе марку Њемачкој. Нити треба шта мислити. Не вриједи. Белај. Туђа земља. Најгоре је кад се још и мисли. Нити волим да ми пишу. Нити пишем. Јесам, спрва. И писао и добијао. Писао сам, ко дјевојци из војске, сваком ко ми је наумпао. Састављао у глави на послу, па само дотјеривао увече на папиру. Крао од сна. Онако, ништа. Мислим, та писма. Ко из војске да се пише. Нити се описује Њамечка. Нити је мушки писати о тегоби. Војска и јесте да је мушко одслужи. Њемачка је да је из ината претрпи гастарбајтер. Зар да се неко мојом муком наслађује! Још сам напетије чекао одговоре. Сад ми изгледа да сам и писао зато да бих добијао писма. Да свиснем кад не примим макар једно дневно. Док ме и то не прође. Јебо писма. Ко што сам их и слао и чекао, и прошло ме. Није да се баш ником нисам хтио јавити. С поздравом. Распитати се. Описати своје стање. Није да нисам желио прочитати која је тамо још неудата. И остало. Није да није. Није да сам, зар, првих мјесеци написао у писмима све што ми се десило у ових пет година! Није се, зар, ни тамо унапријед десило све што се и даље дешава? Не стоји, зар, у Босни вријеме? Писма су се само уклопила у стратегију моје одбране пред њемачком мором. Одбацити сваку могућност размишљања! Гдје се — ту се. Не бројати дане! Ни колико је до њиховог Божића! Вријеме ионако није важно. Стајало би кад би се бројало. Гледам их кад који намјери кући уз католички Божић, и оне који су овдје одуљили ко мој цимер, никад да им прође. Југовић се вуче ко пребијен док ишчека кад ће својима кренути. Има ли ичег горег од те слике? Има! Има, како муха изгледа кад јој се крила откину. Још су горе кад се врате од куће. Јебен. Скроз-наскроз јебен. Такав је Југовић кад се врати у Њемачку.

Туге због Јуне. Не знам има ли ишта црње. Зато сам се и отимао. Отео и од писама. Имао искуство. Нисам лично. Породично. Мој Јунуз Суљић, отац ми, не би из Сријема долазио ни уз бајраме. С прољећа би, кад се креће у Сријем, понављао да га ето за Први мај, сигурно га ето уз Бајраме. Ваљда себе заваравао. Нас није. Ми били навикли да нам домаћина нема и по девет мјесеци. Зато је и штета што се сви сезонци не прекомандоваше у Њемачку. Ако већ ради — нека има и зашто. Барем се и заради овамо. Није ко мој отац у Сријему. Оде прије него џанарика забехара и нема га док не заснијежи. И, шта донесе? За порез. Да обује дјецу. И килу коцке и пола киле немљевене кафе — ако преостане кад с трговцем Хусеином Абдукићем пребије наше подмире, оно мало соли и зејтина што подигнемо у продавници. Најбрже се кући вратио кад, оно, не оде у Сријем. Ми мислили да ће тада први пут и зазимити изван Камените. Да га неће бити неколико зима. Таман ја дошао овамо, само што сам се запослио, не. Истом им се стигао јавити из Њемачке. Кад ли, депеша: Враћај се, пуштају оца! То, матер. Јадница јадна. Она ми јавила. Увијек је тјерало да изнутра крвари. Никад својом вољом. Да јој се вратим. Бива, то ми оца пустило. Бива, није више нужде да се ломатам по свијету. Да се враћам јер је отац изишао из затвора. Да се враћам! Ѓдје да се враћам? Не прођоше ни три дана, нова депеша: Не враћај се, а и ја ћу у Сријем, тражи ме наша бригада да им будем груповођа! То, отац. Што ти је Босанац, пише депешу ко кад писмо пише. Али, помогао ми је да им ја не морам помагати одавде. И то је одлучивало да ме могне проћи жеља и за писмима, не. Отац и даље у Сријему, па нисам био дужан ни оне двије, три ријечи уз новац који бих им слао. Нисам ни слао. Пустило оца из затвора. Дјед ми умро у болници. Авдија Хамзавић, умро. Једини који је могао рећи оно што јесте: да није мој отац и његов зет, да Јунуз Суљић није његов крвник. Једини могући бранитељ. Пустило оца јер је моја матер нашла Београд. Отац у болници, муж у затвору, син у Њемачкој! Изабрала је оца. Али није свог. Мог оца. Свог мужа. Оног истог из оног сијена у палучку четрдесет и осме. Јадница једна. Хтјела њиме мене да спашава. Да га избави, па да се ја

могнем вратити! Знам ја. Сељачка посла. Знам, једина се она није опирала кад је Бехрем Суљић тражио да се идем школовати. Мислила да са школом нећу морати у сезонце, а нађох Њемачку. Са школом и без посла, тако ми било. Тако, нашла Београд. И кога да нађе већ оног ком је њен отац Авдија Хамзавић био једини могући тужилац· Нешколована жена. Невоља. Отимала мужа пред очевом смрти не би ли спасила сина. Ето ситуације! Гадно да не може бити гадније. Скроз-наскроз. Јебено, па загуљено. Сељачка посла. Нису се могли, писала ми, али се нису ни немогли. Онај ми је отац. Овај ми је човјек. Тако и у Београду. Исто рекла оном ког је њен отац видио и чуо кад је наредио да се спали Каменита. Помагај, докторе! Тако му казала. Тај тамо, у Београду, који није био никакав доктор него у народу остало да се за господу која дође на службовања у Удвор тако рекне, а љекари и адвокати били једина господа која је народу била на располагању, тај у Београду је и помогао. Или не хтједне или не могне наредити. Изишао рано у пензију. Него, о свом трошку пошаље адвоката с мојом матером у лимузини. Адвокат као адвокат: трц-мрц, тамо-овамо. Никог да је видио да је мој отац збо мог дједа. Никог ни да потврди да је Јунуз Суљић био у Забоку на вашару. Адвокат ко адвокат, ако и није доктор — из Београда је. Одмах пустило мог оца. И даље трц-мрц. Миц по миц. Све му нешто ћошкасто. Шта ће? Кога ће? Притисне Мујкана Чардаковића. Архива, досијеи, лажна свједочења, једно, друго, пето, десето, закукуљено, застарјело, замумуљено, прецртано. Док, забране му приступ у архиву. Ко, архива је то! Није алајбегова слама, одбиј! Јесте да није алајбегова, али је гора. Слама пуна буха с оним јебеним годинама. Нема у то носа забадати. Али и онај је адвокат из Београда. Ухватио их на морал: да властима не може бити важнији одани потказивач измишљотина од грађанина оданог поштеном животу! И, стигла куја зеца. Мујкан Чардаковић отишао да гази по Фочи. Требало би да је и сад тамо ако и тамо није неког за нешто потказао, а има и тамо, не. Углавном, све је дошло на своје. Мом дједу је и било вријеме. Никад му се није ни дало да буде на добитку. Тако и умро у болници. Једино што оста нејасноћа ко њега зботе у За-

боку. Таква му судбина. Једном му се, зар, морало и пресудити без доказа. Двапут се међу живе враћао у недостатку доказа. Трећи пут му бог помогао, не. Из затвора се извлачио јер појма није имао. Нису били важни ни докази. Такво било вријеме. Требали су кривци, докази нису ни тражени ако их нема. Само, дјед није имао ама баш ништа рећи. Први пут, и истражитељима постало јасно да нема ни појма, да не зна ни изговорити оно пола ријечи, оно мало скраћенице која је одређивала каква је то резолуција, да ништа не зна ни о комунистима који су издали, ни који нису издали народ, и још се правио луђи него што јесте и питао се наглас зар то и другови могу, па га пустило. Други пут, тада је и онима у Удвору било мекше. Опет било вријеме велеиздаје, али није била свеопшта. Дједу је тада било тврђе. Замало да и ја то не запамтим. Било тек што сам дошао на овај свијет. Јавили му у истражном за унука. То је оно што се није стигао ни обрадовати, ако би се и радовао. Тада дјед признао! Спасило га што је виша власт слала инспекције по срезовима. Јеси ли млади муслиман? — питао тај одозго. Јесам! — гласио је тачан одговор, а срески истражитељи ликовали пред федералним. Још мјесним удбашима не било јасно да има ко и над њима. Не знали да се горе прочуло шта се доље чинило четрдесет и осме. Зато се смјехуљили, али се тај не смео: По чему се осјећаш дотичним? По свему, одговорио, а општински се гуркали лактовима иза леђа натчињеног колеге. Наброји, по чему. Полако. Не журе. По томе и томе, реци све што имаш. Без увијања. Добро, казао Авдија Хамзавић, добро. Немам ти шта лагати. Што јесте, јесте. Јесам. Нисам млад, али сам више млад него стар. Не могу рећи да сам осредњи муслиман кад сам муслиман. Не идем редовно у џамију. У Каменитој нема џамије. Што нам је уз рат изгорјела и није била џамија. Али одем кад изиђем у Вријесницу сриједом или у Удвор петком. Тада су пазарни дани. У својој кући клањам свих пет вакат-намаза. Њих ти могу набројити. Sabah. Podne. Ikindija. Akšam. Jacija. Могу и мјесеце. Muharrem. Safer. Rebi'ul-evvel. Rebi'ul-ahir. Džemadel-ula. Džemadil-ahire . Redžeb. Ša'ban. Ramazan. Ševval. Zul-ka'de. Zul-hidždže. Вјерујеш ли ми ли ћеш да ти и даље набрајам? Могу Kur'ansko

sure, свако могу набројити. Могу и доста ајета. Немој! — сијевао је очима инспектор. Само ми још једно реци. Али, право. Поштено. Поштено ми кажи зашто си рекао да си млад, а ниси. Више си стар него што си млад, друже Хамзавићу. Зашто ме, онда, обмањујеш? А на његово питање заигра срце среским истражитељима. Само што коло од среће не заиграше. Немам ти шта лагати, одговарао је мој дјед. Слагао сам да сам млад да бих нешто властима могао и признати, мислећи да ни пред Богом ни пред Државом нећу много згријешити јер си ме питао јесам ли млади муслиман, а муслиман јесам, па. А инспектор врисну што га грло носи: Не треба даље говорити! Авдији Хамзавићу ноге би се подсјекле да је на њег вриснуо. А није се више обраћао њему него се и ријечима упућеним мом дједу издирао на среске колеге. Да их јебе бог њихов кад су код очију без очију и од правих разбојника кад не виде поштена човјека. Па се извињавао мом дједу. Говорио да није могао отрпити. Али да то није тај бог. Да није мислио на правог. Само њима њиховог. Нема браде и има бркове. Њихов бог. Њихов укинути бог. Само му вјерници остали. И гдје да су опстали већ баш међу овима који су још лани такве исте слали, с опроштењем, да не лаје гдје. Да се нада, искрено да се нада да је њему, другу Хамзавићу, јасно да малочас није мислио на његовог бога. Да је Бог учење, а овај њихов је учио. Неспоразум, ко и читаво ово саслушање. За псовку да му се извињава. Свака псовка да је неморална. У вјеру није задирао. Није држава дигла руке од вјерника. Ваљали су јој и у рату. Устав, је ли. Ко и за сваког поштеног грађанина. Али да је и сама псовка неморална. Сам тај чин. Прелетио је. Моли друга Хамзавића да прими извињење. Примљено је и с тим извињењем дефинитивно су завршени неспоразуми који су избијали између напредног покрета и Авдије Хамзавића, који је требало да оличава назадне покрете. Било такво вријеме. Требали такви људи. Ко Мујкан Чардаковић. Ко мој дјед, који једино није случајно исљеђиван кад је исљеђиван између двију оптужби о велеиздаји. И те сумња била је изван његове воље. Затрефило га издвања наредбе о спаљивању Камените. Да је отишао у ћенифу. Да је у штали надгледао овце. Да је прикуњао на шиљтету у диван-хани, која је претворена у

спаваоницу његове многобројне чељади. Да је. Да се није родио. Шта било да је — не би се нашао баш сучелице с наредбодавцем док казује шта се има учинити. Тај тренутак биће запретен правом побједника на грешку. Развојна каријера наредбодавца отклониће могућност да се грешка припише појединцу. Тако је ратни дим над Каменитом остао мрља на ведром небу. Задати заборав. Знало се и шутило само оно што је препричавано док није било јасно која ће војска побиједити и свака прича стала пред завршетак рата. Али сам осјећао како одрастам и у неухватљивој присутности неке нелагоде. Једино се могло докучити да је била једном једна паљевина. Ништа више. Постојале су многе тајанствености о Каменитој. Необични људи, предања, болешћуре. И о свачем се могло разговарати. Само је јара након пожара и даље лебдјела котлином између Удрча и Орловине и осјећала се ко нелагодност у људима. Ко лични стид. Нимало ко мржња. Добро, казао сам амици Бехрему Суљићу, шта се то шути? Нисам био крив што сам рођен са закашњењем. Каснио сам читавих осам година. Шта? Ништа! Шта би било? Ко да га сад гледам. Одриче и почиње. Ни он није запамтио. Само зна по причању. Не зна, баш, кад је шта речено. Јебига, давно је и одонда и одонда, ко ће се сјећати. Добри мој амица. Мора да је, каза, било четрдесет и друге кад је онај одбрусио да у рату нема неутралних и да Каменита покушајем таквог свог става само потврђује своју ненеутралност. Мора да је то речено четрдесет и друге јер је онај имао руску капу. Мора да је Авдија Хасановић своје њему говорио касније — кад је Шахбаз Орловић био у Београду и поручено Авдији Хамзавићу да дође у кућу Шахбаза Орловића. Мора да је тада одговарао. Четрдесет и друге не би могао, а и тај друг је био гологлав. Мора да је тада говорио. Онај тада није имао капе. То је Авдија Хамзавић тачно напоменуо Бехрему Суљићу кад му је, лично, причао о свему. То да друг у кући Шахбаза Орловића није имао капу с великим ушима. Тада и није могао носити такву капу, не. Тада или онда? Јебига. Прије да је тада. Друг је био гологлав. Углавном, у кући Шахбаза Орловића, четрдесет и осме, Авдија Хамзавић је признао да је Камениту и требало спалити. И да се слаже да је требало спалити баш због

њене неутралности. Само да се не слаже у детаљима. Да је неутралност Камените била друкчија. Изван њене моћи. Због тог је и све војске избјегавале. Да војске и постоје због страха. А Камените да су се и војске бојале. Војске једино страхују од окужености. Каменита је и била то: окужена. Сифилис! Да се не набраја даље, сифилис! Зато да је Каменита била неутрална. И зато да је требало спалити. Све добре државе чиниле су тако. Спаљивале станишта окужених. Против сифилиса мора се огњем. Да је и Камениту требало спалити. Да је Камниту требало спалити и због тога каква је била. Кућерци од шепера и ћерпића. По двјеста и више година. Кад су биле грађене да бољих није ни било. Ко да има боље куће од ратних побједника? Каменита да је била населина таквих. Засновали је такви. Акинџије. Они који су у Османској Царевини извршавали специјална аскерска задужења. Одабрани да буду јуришна коњица. Први наваљивали на територије које још нису биле Царевина. Док не застаде Царевина, а навална коњица застала крај Дунава. Њихово било да и даље наваљују у туђу територију, али и да узмичу на своје, па на истом мјесту остали јер се Царевина више није мицала. Ту им се и дјеца почела рађати, а они једнако вршили препаде, па бјежали на своје, док их се Царевина не сјетила. Распустила навалну коњицу, а акинџијама припала ратна награда. Зијамет. Тројици браће који су дошли у Камениту припала три зијамета. Један у Персији. Други на ријеци Марици. Одабрали да се настане на најслабијем. Трећи зијамет била Каменита. Али, била им најближа завичају јер су се крај Дунава та тројица и родила. Донијели са собом понешто од угарске ношње и обичаја, јер их границе нису могле раздвојити. Славили су, ко и прије, Бајраме. Постили Рамазан. Били спахије. Висока господа. Прихватили име свог бившег занимања за презиме. Стизали им приходи од њихових воденица и ступа на Марици. Из Перзије им слали десетину. Временом додали »ић« презимену. Док и Царевина не пропаде. Пропадоше и Акинџићи. Већ и били почели куће од шепера градити. Неки побјегли у Анадолију. Неки поубијани. Спала Каменита на једног. Звао се Сулејман Акинџић. Комшије му предиле презиме. Назвали га Суљић. Да избришу сјећање на Акинџиће. Ни Сулејмановић. Него, Су-

љић. Најпростије што је могло. Али Суљићу остале три жене. И свака му народила буљук дјеце. Осиромашени Сулејман Суљић бавио се сиротињском занимацијом — редао дјецу. Тако Суљићи попунили напуштене куће Акинџића. Тако остала Каменита. Окамењена. У биједи. С оним кућама које нису изградили прводошле Акинџије. Погубила се и ношња. Прихватили пеленгаће. Постали сасвим друкчији. Осим што их прошлост вукла и мимо воље. Тако и кренули у стари крај. За кором хљеба и да неку, заборављену, тугу у себи блаже. Трбухом за хљебом с плодне, с равне земље коју њихови преци нису обрађивали. Ратни побједници само уживају. Потомцима ваља и њихово одрадити. Све се враћа. А на биједу се и лијепе болешћуре. И сам сифилис. Тако стоји с неутралношћу Камените. Зато је добро учињено њеним спаљивањем. Гора није могла бити, нити ће кад настати. На ову причу Авдије Хамзавића друг без руске капе је живнуо. Све што је анахроно, тјешио се непознатим ватреним ријечима, све анахроно треба спалити. То је закон револуције. Зато је запаљен и Зимски дворац. Зато се и јављају револуције. Њихова величина је и у томе што у времену које дође нађу потврду коју у почетку не могу ни слутити. И Каменита је морала у пепелу дочекати рађање новог времена! клицао је. Нато је Авдија Хамзавић потврдио да би све тако могло бити кад не би било детаља које је наговијестио у почетку разговора. Казао је да се с Каменитом поткрала једна грешка: Каменита је спаљена у невакат. И да се та грешка можда могла ублажити на неки начин. Можда да су и Каменичани колонизовани у Сријему. То да им је стари завичај. Тамо да су били сезонци и прије овог рата. А насељени су тамо и они који нису били ратни побједници из овог рата. И они који су погорјели пред страхом поражених војски. И. Револуционар се стресао. Био је гологлав, па није праснуо у срџбу. Пухнуо је ко да је појео теглу феферона. Па казао да је и војнички Каменита остала неутрална. И била и остала. Ако није с пушком, да је могла позадински. У рату да нема неутралних. Авдија Хамзавић се почео правдати због својих ријечи. Казао је да је повучен за језик, да је у кућу Шахбаза Орловића и позван да би говорио, па да зато и говори. И да мора казати што се има рећи. Кад је избио

рат да се у Удвору најбоље знашла војска која је прва ушла преко Саве јер је прогласила своју државу и да је поубијала најугледније припаднике народа с којим није мислила шуровати. И то само оне који су уживали велики углед и у народу који је та држава хтјела уз себе. Тиме је та војска снашла своју државу. Тиме је народ чији угледници нису поубијани остављен без могућности заштите кад упадне војска која има државу преко Дрине. Та је војска и начинила одмазду, пробирајући само оне који су уживали углед и у народу с којим је та држава шуровала. Тиме је и та војска снажила своју власт, а остављала без заштите народ с којим је шуровала кад опет упадне она војска која је дошла, дошла је касно и запалила је грепландују јер им је начињен рачун без крчмара. Ваши су, казао је Авдија Хамзавић, у Удвор ступили трећи. Тек сте стварали државу и није вас могло бити много, па нисте могли ни журити да будете свугдје. Тамо гдје сте били први и остајали с народом — и народ је остао уз вас од првог дана. Удвор је остао ничији и тешко му се било снаћи. Добро се икако снашао. Каменитој, поготово. Прва војска која је дошла, дошла је касно и запалила је грешком. Друг се, на то, ухватио за главу. Ваљда да се капом удари по кољену. Био је гологлав и истом што је који мјесец раније морао раскрстити са својом омиљеном капом. Зато се смирио и казао да су револуције масовна појава и да појединачне грешке не могу постојати! То је и све што је Бехрем Суљић знао око паљевине. Само ми је још надодао свој суд: да револуције након побједе преузимају појединци који могу имати и савјест, и да је то Авдији Хамзавићу било најважније. Враћао му ратну одштету тај његов. Чупао га из гована. Сачувао га велеиздаје. А могао му је и унапријед помоћи. Ријешити га свих пиздарија будућности. Пиштољ у сљепоочницу у оној гужви док је горила Каменита. Један живот, мање или више. Ништа за један рат. Да немадне свједока. Мора да није знао да је грешка. Мора да му се глава превише била усијала испод оне капе и да је тада водио рат из књига и вјеровао им ко што се само ватреној идеји може вјеровати. Добри мој Бехрем Суљић! Драги мој идеалиста. Једино му је недостајало што и он није имао неког да га вади из његових гована. Он вадио друге. И мене, првог.

Њега немао ко. Да ико бй да га ишчупа од оне курве. Само биртијашицу. Да није ни ње. Заглибљивала га. Још се жешће отимао њеној испруженој руци. И хвала богу да је ове ноћи моја реда за кухање. Морам цуњати око шерпе. Долијевати. Мијешати. Невичноме грах зачас загори. Мени је драже око кромпира. Теже загоријева. Мени никад. И грах ми је ове ноћи добродошао. Врије. Устајем. Долијевам воду. Да не морам само ове мисли ројити. Ове јебене. Матер им, не. И граху. И кромпиру. Па нека су и нимет. По хиљаду пута да су. Грах и кромпир — ко у Сријему. Све је исто. Само што сезонца у бригади једном у два мјесеца западне да буде кухар. Овдје преко дана. Један дан Матија Јанковић, па ја. У Сријему двије конзерве гулаша на читав казан. Себи једну узме задужени кухар. Елем, конзерва гулаша на бригаду. Другу кухар мезети. Пије и мезети док чека да прокључа и да буде вријеме ручку. Напије се мезетећи, па му запршка загори, грашке се прилијепе за дно. Има ли ишта гадније од загоријелог граха? Има. Кад грах не загори него прегори. Остане се и без ручка. А она пјевачица омађијала Бехрема Суљића. Јебала га уздуж и попријеко. Скроз-наскроз. У мозак. Она је његов сифилис. Право у мозак. Пустила му се једном. Двапут. Па затезала дизгине. Ко да јој је сунце међу ногама. Мамила га. Намаљивала. Изигравала принцезу у сријемском глибу. Заглибио. Скроз-наскроз. Претворила га у цуку. Шкевтао јој под креветом. Гугутао на јастуку. Колао ко голуб. Заћорио. Таман мисли да јој се додворио, а голубица му прхне. Да барем одлети. Не одлети. Само прхне и опет стане гугутати, па јој прилети. Мисли да то тако треба. И треба. Али код голубова. Код правих голубова. Она од њег начинила глиненог, па га у глиб увалила. И како баш њега? Како њега који је знао боље него иједан која је курва и којој се унапријед даје. Она му се давала и мамила га. Да би му на крају испоставила рачун. Ово су праве курве. Ове моје у Њемачкој. Нема трте-мрте. Сатјерао Швабо у суру. Оде јој се ко човјек. Одабере се. Плати. Све испланирано. И вријеме. Соба у свили и кадифи. Ко да је сама царица. Буде се колико се плати. Појебе се или не. Али се ко човјек. Матија Јанковић није ни ишао таквима. Ако му налети нека нова у фабрици, добро и јесте. Ако и не налети! Он воли

да зраја марке и псује марку Њемачкој. Вели да ће и мене проћи. Мене неће. Није ме ни ухватило. Ја то само онако. Више да бих видио кад сам већ довде дошао. Да нисам код очију без очију. Макар да видим. И то споља. Ту јавну кућу. Какав Матија Јанковић, какав ја, ми и јавне куће! С Југовићима и таквим кућама је и ко с излозима са скупом робом. Само да се гледа из даљине. Један улазак кошта мјесечне зараде. Све што се за мјесец најебе радећи да оде за једно јебање. Или нејебање. Тарифа откуцава ко у таксију на семафору. Наши се снађу. По четворица, петорица нађу једну нашу. И то да није курва, него да и она ради. Један не би могао поднијети ни њену таксу. А и што би и та џабе. Ништа у Њемачкој нема џабе. Па сваки код те има право на по један дан седмично. И то само једном за тај свој дан. Четворица, петорица по једном у седам дана. Њима мало. Њој премного. Сваки дан у фирми по десет сати, па да се још и дрнда сваки дан с четворицом. Није богу скривила. Ваља и њој да се некад својој кући врати. Свом човјеку и својој дјеци. Да с њима ужива у маркама претвараним у динаре. А и то је поштено спрам оне која је Бехрема Суљића. Ержика Фаркаш! Није га ни за ноктом. Ни ко ове њемачке кад воле у свили у кадифи. Ни ове наше које то раде по својим радничким баракама. Ни колико кала стане за ноктом, ни толико га није вољела. Какво вољење! Није га бендала. Да барем таква не би и до самог краја. Да макар тада би друкчија. Имало да не би каква јесте и послије краја. Кад се са својим циркусантом судила, да макар тада учини да не буде каква јесте. И мој отац био на суђењу. Сви сезонци дошли да је виде. Судија их није измирио. Она је само шутила. Циркусант је причао. Свашта причао. Без везе с разумом. Казао да на све пристаје, и на развод, али под једним условом. Зато су и на суду. Ако му га испуни, одмах, у судници. А неће моћи. Тада је и она проговорила. Казала да је спремна прихватити сваки услов. Дугује ми, казао је, дужна ми је шездесет и шест милиона динара. Хоћу свој новац. Овог часа! Она се кисело насмијала и извукла испод стола кофер Петра Бачвара. Сезонцима из бригаде Бехрема Суљића очи су стале: у том коферу Бехрем Суљић увијек је преузимао њихову аконтацију од благајника врнишке економије. Ержи-

ка Фаркаш га је растворила. Сезонци су угледали гомилу пара колико је требало да добију за годишњи аванс. Циркусант се укочио. Изишао је из суднице ко у каубојском филму. Одатле је приступио првом циркусу и само чекао дан кад ће му успјети пад с трапеза смрти. Отац ништа да ми јави о њему. Мора да још лебди над земљом. Мора да је велики артист чим му не успијева да се откачи са свог трпеза. Њу је судија опоменуо за инцидент и рекао да се без дозволе суда не смије баратати материјалним доказима у судници, па нека затвори кофер и носи се из суднице са својим новцем. Казала је да није њен новац. Да припада сезонцима. Принијела је кофер њима. Сезонци су заурлали. Да је јебу паре. Да су њене. Да их је зарадила. Сељачка посла, не. Новчанице су се разлетјеле судницом. С пода их нико није подизао. Наликовало је на догађај из продавнице »Бехар« у Каменитој. Недостајао је једино неко да лежи на новчаницама. Није било Бехрема Суљића. Бехрема Суљића. Бехрема Суљића. Мој Бехрем Суљић, не. Сељачка посла по Босни. Ако ми икад наумпало да се тамо вратим,

не звао се ја Орхан Суљић!

Треба што прије, док је и сам Бехрем Суљић на лицу мјеста, исприповиједати што се има о њему и Сријему,

како не би испало да му се мучки спочитава иза леђа. Боље је у његовом присуству и да се не би зажалило, поготово што нема још много времена

(само што није свануло!)

и какво год било јутро, сунчано или облачно, разданиће се, а ранопрољећни дан није раставио од зимског и прође брже од птице над Сријемом. Каквим Сријемом, кад је овдје широка земља и још веће небо које је поклапа. Овакав дан пролети ко птица између Удрча и Орловине оно закрпе неба над Каменитом. Пожурити јер је јунаку свашта нешто да стигне. Да обиђе људство,

да се увјери је ли Економија закрпила кров на радничкој бараци онако како је нагођено,

да ли је слама прошлогодишња или су им опет потурили шћебљену с бухама које су на окупу пет година, па се од њих до пола ноћи не може заспати и згуле се нокти силним чешањем, а од пола ноћи ионако се чека на врисак за устајање,

још му је једном утаначити за прозоре — ко ће кад сносити трошак за разбијено стакло и да се сваки прозор има застаклити, а ако се не може постићи тренутни договор о кривици — да се цијена застакљавања пребије између двију заинтересованих, односно оштећених страна, то јесте између њега, Бехрема Суљића, као званичног заступника бригаде сезонаца из Камените, и Петра Бачвара, Економијиног заступника и заступника околних заинтересованих салаша, запосленог на радном мјесту благајника у врничкој Економији,

од Петра Бачвара да подигне аконтације надница у износу половичне нагодбе за читаву радну сезону, како

би сезонци имали своју пару уза се, и од тих средстава узети им дио, од сваког подједнак, за маренду,

а ако се, ипак, не одлучи за увођење маренде — видјети како да се појача доручак јер је најдужи луфт између доручка и ручка,

још једном да напомене да се сезонцима има дотурити хљеб из приватне пекаре да дрва, никако из парне, или електричне, и нека се људи увијек имају нахранити фришким хљебом с неограниченим правом репете. И свашта му је да стигне како би од самог овопрољећног старта

сезонци и Сријемци

остали међусобно ко људи који једни другима требају и требаће и догодине или за пет, за десет, ове године сигурно. Да не испадне да други трпе прве само спочетка, да им спрва лале-миле, док их не завуку у љето и примакне се јесен, па надничари нигдје нису приспјели, а домаћи им почну измицати и затезати с коначном исплатом кад већ сезонци не могу промијенити ни економију ни село. И свашта је још намјерио, па је најбоље Бехрема Суљића наћи ондје гдје писац може свједочити да га је и оставио,

у возу за Ириг,

али је од тада прошло оно дана што је било остало и ноћ. Готово читава ноћ јер је напоменуто да само што није свануло док је Анђа испред очију разгонила лик Јаноша Фаркаша,

за којим су се залупила врата њене биртије, тонући у сан, у

благ,

њежан,

без море,

сан сав у сјећању умишљеног догађања с Бехремом Суљићем још у увјерењу да јој се то стварно десило. Не треба

(дакле!)

тражити Бехрема Суљића у возу за Ириг. Тај воз давно је прошао. Треба га срести у садашњости, па није требало ни помињати воз за Ириг. Него,

само,

сачекати. Требало је још макар мало остати уз Анђу у њеној биртији. Јер,

управо,

овог истог тренутка, који је већ минуо док је констатован у овој књизи, отварају се врата на Анђиној биртији у Врнику. Та врата су

(док је ово разјашњено, ако је и разјашњено!)

већ и затворена. Учинио је то Бехрем Суљић. Он је стигао и да

(што се дешавало претходних тренутака!)

навикне очи на пригушено освјетљење загушљиве кафане и разабере да Анђа тврдо спава налакћена за столом уз шанк. Бехрем Суљић већ мјерка и нову прилику у обличју биртијског персонала. Загледа ону Анђину лепу Малу из Босне док мислима љепушкасте лезбејкице пролијећу Анђине ријечи о сезонцу који се има појавити. Конобарици није јасно хвата ли и њу газдаричино булажњење, али је тај колебљивац

(који трепће крај врата!)

одиста висок, крупан, снажан, лијеп, висок. И кад би још само знала да је грубијан и мекан, кад би знала да га над њим нема одавде до мора, јер кости пуцају, утробу развањује, нешто ко Дрина, нешто ко Дунав, груб, полаган. На крају крајева,

помишља Лепа Мала,

зашто те детаље не провјерити, па тек онда звати газдарицу. Или је не звати уколико сама буде разувјерена? Ништа је не кошта да провјери. Ко да је неки напор погазити тај свој принцип одбојности према мушкарцима. Само задигнути сукњу. А шта је то? Ништа, ако је то тај, тај сезонац из госпођине приче, ако је он такав, зашто с таквим не пробати

и то

и подати му се? Одмах, док госпођа

(најзад!)

мирно спава и не прича у сну. И то већ на том столу до врата крај којих је дошљак застао. Само му помоћи у скидању тешког мохерског капута и капутину распрострти по столу. Да помогнем,

каза му, а он и сам, суочен с изазовом, без икакве њене директне помоћи, скиде капут. Капут му се нађе на

столу. Жена на капуту. И он се нађе. Ко што сам и претпостављала,

почињала је размишљати Лепа Мала,

мушкарци су лака роба. Какви ли су тек остали ако је овај овакав, ако је он онај из госпођине приче.

али је утроба стреловито принуди да промијени начин мишљења. Чинило јој се да кости пуцају и да јој се поплава њежности расплињава цијелим организмом. Тихо, полако, лагано, док се не претвори у супротност, у грч и грчење, неконтролисано ломатање тијела. То вибрирање крхког ситног бића,

ко још само једном,
ко један једини пут
с циганком Илдузом,
кад се враћао с вашара у Вријесници
и затекао је на ледини
испред черге крај Јадра
с буљуком позаспале дјеце,

не даде Бехрему Суљићу да издржи колико је сам желио. Ко тада,

ко оно онда,
с Циганком Илдузом,
крај ватре уз њену чергу,

обузе га глупав осјећај: ко да је балавац међу увјежбаним бутинама шоферске курве. Само га је Илдуза побиједила, а сад и ова мала непозната Анђина конобарица. Не растерети се мучног осјећања ни кад му узнемирене очи наиђоше на задовољно смјешкање, ни кад осјети да то тјелашце још дрхтури и задовољно се стишава.Једино пожеље да оде, што даље одавде, да нестане. Курва,

каза, али у себи — да не би повриједио женицу која нимало није крива што у њој није нашао макар кратку утјеху. Само га је још више забољела, тај покушај заваравања да би га пастухски манир иоле могао заштитити пред самим собом, док га свег испуњава друга жена,

прва,
права,
једина,
она тамо,
из Ирига,
које нема,

коју није затекао данас и за коју и даље у себи гадљиво понавља да је курва, курва, курва. Курветина које нема у Иригу. Ишчезла. Ишчезла, док исти оркестар у истој кафани »Сом« прати другу пјевачицу и док је друга пјевачица у овој ноћи што измиче

(ко што је њему безброј пута Ержика Фаркаш!) гостима за фајронт пјевала његову пјесму, а он пјенио, ударао песницом по столу, захтијевао да му доведу газду, да се пред њим има створити тај незахвални Љуба Алас или ће починити пиздарије. Довели су газду и од њег је Бехрем Суљић захтијевао да се пјевање те

(његове!)

пјесме прекине. Може свака, било која, може која било, јебеш песму, ко да је песма нешто, само нека се не тражи да се ова прекине,

неумољив је газда »Сома« Љуба Алас. Господине, Ви сте добар човек,

казује Љуба Алас, даље, Бехрему Суљићу, а сезонац га прекида тврдњом да није никакав господин, да је само први међу сезонцима, али је и сам сезонац. Само сезонац,

урла пијани Бехрем Суљић, а Љуба Алас га једном руком тапше по рамену, а другом му зачепља уста: Разумем, добро Вас разумем. Ви сте један отмени сезонац. Господин. Ресторан »Сом« с Вама никад није имао проблема. Били сте добар платиша. Знам. Верујем Вам. Разумем шта ми говорите. Верујем Вам да бисте платили колико год затражим да се та песма прекине. Али, ви ћете платити ове ноћи. Даћете ми, претпостављам, колико су сви гости ноћас потрошили. Али нећете моћи наредне ноћи. Или нећете моћи треће ноћи. Три бисте ноћи можда и могли платити. Људи Вам у Срему верују, па би Вам посудили. Можда бисте потрошили аконтацију својих радника. Снашли бисте се за три ноћи. А шта четврте ноћи? Шта? То Вас питам. Четврте ноћи у ресторану »Сом« не би било ни Вас ни осталих сталних гостију! Зар да одбијам такву клијентелу? Нико нема сталније госте. Они, господине, седе у »Сому« и због те песме. Навикли се на њу. Долазе и због ње. Можда је не могу осећати ко Ви. Можда је никако и не осећају. Можда је и не слушају. Само, навикли су на њу. Та песма је више од мене. Издигла се над мојим рестораном и свим ње-

говим специјалитетима. Ви мене не разумете. Нећете да ме разумете. Како ја Вас могу да разумем? Схватите ме. Та песма је попут продавања новина у великом граду. Град није велики све док се у њему ноћу не заоре гласове продавача новина. Разумете ли? Ти гласови су важнији од читања тих новина. Како ме не можете да разумете? Мислио сам, знате, кад оде та певачица. Она што је певала пре ове. Та што је започела с том Вашом песмом. Та што сте Ви с њом. Она с Вама нешто што је имала. Што сте Ви с њом. Она с Вама имала. Схватите ме, много је тих певачица прошло кроз ресторан »Сом« и свака се некако звала. Ко би памтио? Зато им записујем имена. Та. Ержика Фаркаш кад оде. Да, она. Да ће се та песма заборавити. То сам мислио. Господине, заборавило се на певачицу. У томе је суштина. Разумете ли? Гости су заборавили певачицу. И да је нису заборавили били би у праву. Гост је увек у праву. И Ви сте у праву. Али гости нису заборавили песму. Траже је. И Ви сте заборавили певачицу? Или, Ви нисте? Ви желите заборавити песму? И Ви сте гост. Пажљив. Платиша. Али нисте у праву. Можда Вам песма смета јер Вас сећа на њу. На ону. Лако је ако је тако. Нађите Ви њу. Ја ћу Вам помоћи. Лепо је нађите. Њу. Ко би им свима памтио имена? Могу Вам дати њено име. Адресу. Са свим певачицама лепо се разилазим. Свака ми оставља адресу. Ко зна, можда да опет дођу или да их позовем у мој ресторан. Желела је да оде. Молим лепо. Отишла. Можда и није желела. Отишла је, и молим! Лепо смо се растали. Оставила ми је адресу на којој сада пева. И молим. Даћу Вам адресу,

и Љуба Алас отетура до шанка, али се, пијан, спотаче и обори двије, три флаше с пожутјелом етикетом рекламног пелинковца, наслагане утрокут изнад шанка. Придиже се, преврће по фијокама, изврће џепове и оде у кухињу. Тражи и даље тај роковник с уредно забиљеженим адресама свих пјевачица које му се уредно јављају из сваког свог новог прибјежишта,

за сваки случај,

саме не знајући кад ће гдје остати без посла или »Сом« без пјевачице, па газда Љуба Алас сједне у аутомобил,

ко што је и прије мјесец дана,

кад га је напустила Ержика Фаркаш. Ѓосподине,

врађа се »Сомов« газда,

немам њену адресу. Немам баш њене, а Бехрем Суљић га дрма, држи га за крагну, па се Љуба Алас чини невјешт: Песма је,

каже,

престала је песма! Господине, више никог и нема у ресторану »Сом«. Сви су се разишли. Певачица је отпевала. Та песма се и даље пева за лаку ноћ. Уз фајронт. То Ви најбоље знате. Ви сте то. Она певачица с Вама. Та песма се и почела певати уз фајронт због Вас. Ви сте је први наручили. Ви знате да се она пева на крају. Фајронт је. Док смо ми причали. Заприčали се,

и Љуба Алас помишља да је све сређено, па покушава одмаћи сезончеве шаке са својих ревера на капуту. Да ти јебем сунашце крваво,

шкргуће пијани сезонац. Немам њене адресе,

копрца се саговорник. Јебала те адреса,

штуца се Бехрему Суљићу и стишће песницу, а тај Љуба Алас добро је виђао шта је та ручерда чинила по »Сому«. И колико их је само распрострто по поду, колико их је шчепао за врат и избацио кроз врата

(затворена врата!;

овај исти сезонац који се сад на њег наклатио и бог сами зна шта му може наудити јер је ошинут мишљу да се с њим тјера спрдња. И због чег? Због пјевачице! Пјевачица ко пјевачица. Јесте пјевала у његовом ресторану. И добро је пјевала. И згодна је. Али зар је важно да пјевачица добро пјева и да је згодна? Није Љуби Аласу до тог. Ако пјева,

пјева гостима. Ако је добра,

добра је гостима. Никад њему није наумпало да стави пјевачицу у крило и да затражи да му пјева. Он и нема своје пјесме. Ако је коју и пљеснуо по гузици, а она зацијукала мазно,

и одвео је у кревет. Која није,

није ни наваљивао. Биће леп дан,

осмјели се Љуба Алас преврћући могуће ријечи и све му глупља од глупље наумпадала,

сутра ће бити леп дан. Сезонац се тугаљиво осмије-

хну, а биртаџији макар и то драго, па се ухватио метеорологије: Биће леп дан,

каза опет Љуба Алас,

јер тако кажу на радију. И ја то осећам. Сева ми у мозгу. Радио ко радио. Река Дунај, Горња Радгона, нуљ, нуљ, нуљ, пљус пјат. Извештај сајузнава гидраметеаралагићескава завода а бури ње вади рјеках дља другава марта тисјаћа девјаноста седамдесјат и сјатам гаду. Мене зајебаваш,

штуца сезонац. Не зајебавам. Зајебаваш. Не зајебавам. Добро, нека не зајебаваш, али зајебаваш. Не зајебавам, часна реч,

одважио се Љуба Алас. Па, добро, мајку му,

прибере се Бехрем Суљић,

па ћорав ти очи не избио, болан не био, па барем ти знаш мене, знаш, па ако ме знаш зашто ме зајебаваш? Или мислиш да сам се заситио робије због ситница? Знај да сам лежао и због ситнијих,

а Љуба Алас више и не зна гдје је прича запела. Само гледа да се искобеља. Певачица,

сјећа се и изговара наглас, а сезонац бијесни и шакета по столу: Гдје је,

вришти. Ко,

врда Љуба Алас. Како ко,

цепти Бехрем Суљић, па власник ресторана »Сом« увиђа да је ђаво дефинитивно однио шалу: Само знам да ју је отерао Јанош Фаркаш, ништа више,

али му постаје јасно да се још више запетљава у разјашњавању с пијаним Босанцем. Али и да је та велика нејасноћа с помињањем Јаноша Фаркаша једини могући излаз. Да jê само требало превалити преко језика, стиснути, па превалити, ма колико га та нејасноћа с тим именом спречавала, та невјероватност која иде уз то име. Па кад се већ одважио

(и поменуо несрећниково име!)

нема му узмицања. Само треба убрзати, изрећи што брже цијелу причу, макар је увјерљиво започети — да би сезонац био придобијен на стрпљење. Јанош Фаркаш,

жури с ријечима Љуба Алас,

он је одбио. Он. Истина је. Сачекајте. Појаснићу. Невјероватно јесте. Ни ја Вама не бих веровао. Зато сам се

запевљао. Што ћете мислити? Да Вас вучем за нос? Све сам видио. Преда мном се збило. Није је одвео. Навео је. Она је од њег побегла. Он њој није рекао да оде. Навео је. Јесте, господине. Не зајебавај,

срди се Бехрем Суљић, али развезани језик Љубе Аласа везе ли,

везе: И ја бих мислио да није могуће. Или да сремским салашима и шоровима тумара утопљеникова сенка. Никаква сенка, господине! Нисам господин,

буни се Бехрем Суљић, али му причалац не да да дође до ријечи: Господине, лично ми је био гост. Јанош Фаркаш. Мој гост. Ко и Ви сада. Он и дошао након фајронта. Гости се разишли. Певачица, она Ваша, његова, није важно, певачица отпевала. Гости. Она отпевала ону Вашу песму. Гости се разишли. Персонал отишао на спавање. Сама она. Певачица. Седела је и плакала на музичком подијуму мог ресторана »Сом«. Боже, плакала је. Нисам имао срца да је ометам. Знате, господине. Те певачице. Курве. И слично. Немојте мислити да Вас вређам. Ја знам шта сте Ви с њом. Ви да сте за њом. Је ли, господине? Она, то не знам. Је ли она Вас, не знам. Те певачице. Народ свашта смишља. И јесу. Свакакве су. Ко и остали људи.
Али су оне и исте. Воле да плачу више од других жена. И Ержика Фаркаш. Ја то знам. Можда не свака. Њу сам гледао. Певачице имају душу. То мислим о њима. Скривају је, али је имају. Оне су јавно голе. Увек су разголићене. Виде им се груди.
Зато се мисли о њима. А то је само гола истина о лепоти женског тела. Душа стоји у грудима! Њихова душа није гола. Баш зато, није. Колико сам их гледао док плачу. Ниједна није имала оголелу душу. Не бих веровао да ми је ко причао. Скраћуј,

пожурурје сезонац причу у коју тек не може вјеровати, али би да је Љуба Алас не скраћује јер говори лијепо и још је љепше што такво причање пристаје уз Ержику Фаркаш, премда у њему превладава гађење

(превареног!)

иако му она никад ништа није обећала, па оштрину таквог суда заснива на свом опхођењу према њој. И саму је богињу од те пјевачице себи умислио умјесто да jê

(и њу!)
једноставно сломио. Новцем,
шамарима,
курцем,
лијепом ријечју,
нечим,
ичим. Или је увиђао да ништа не пали и предао јој се ко балавац проститутки, срамежљиво. Душу јој своју распростро под ноге. Да је ничим не оскрнави. Да јој у свему угоди. Угађао јој и онако како се,
на крају крајева,
и треба жени угађати, али му ни тада није било јасно подаје ли му се без остатка та бијела удовица. Била је само удовица. Престала бити бијела кад је судски разведена. Дунав јој никад није избацио мужа нити је нађен након детаљних претрага, а суд јој признао јер се није појављивао мјесесима и зато што му је на обали нађена одјећа. Скраћуј,

понавља сезонац категорично и Љуба Алас начини половичан компромис. Не скрати причу и убрза говорење: Плакала је, господине. Нисам имао срца да јој сметам. Гостију није било. Никог. Зачула се лупа на вратима. Она је и даље плакала. Једнако. Нисам имао срца. Неометао је. Гости се разишли. Ником није сметала. Јесам, то сам већ све рекао. Врата мог ресторана »Сом« била незакључана. Онај и даље лупа. Јесте, то нисам рекао — неко је лупао по вратима. Она плаче. Онај који лупа досјети се, а можда и није, да се врата на јавним објектима отварају према вани. Престао је гурати. Повукао је врата. Његов улазак дигао ме с троношца иза шанка. Она ме могла видети. Њему сам био иза леђа. И коса ми се дигла. Ћелав сам, господине. Уосталом, Ви знате да сам ћелав. Скраћуј,

Бехрем Суљић распали шакама по столу,
скраћуј! Знам шта ћеш ми рећи. Да се појавио Јанош Фаркаш! Господине,

показивао је Љуба Алас на своје тјеме без косе,
господине, не зајебавам. Можете ли замислити како ми је било кад ми се, ћелавом, дигла коса на глави. Осетио сам је како расте. Она није ни трепнула. Ко да је чекала да се појави. Ни на мене није обраћала пажњу. Почео је

објашњавати да јој само жели положити рачун о томе како је и зашто желио бити мртав. Она да је знала да је он жив. Знате, господине, чудна ситуација. Наједном сам постао сведок мистерије која ми ни сад није јасна, иако сам је сву сазнао. Објашњавао је да је побегао с циркусом. Да је он артиста у четвртој генерацији своје породице. Да она то бекство не би могла разумети. Зато је подметнуо своје утапање. Морао је побећи. Кад је први пут угледао да је мислио да је воли више од циркуса. И сад да тако мисли. Али је морао и побећи. Да је веровао да ће она показати стрпљење. Да ће чекати. Да се неће моћи развести јер је знала да је жив. Али да је починила горе. Најгоре.Да се посветила кафани. Да је могла живети од новаца које јој је слао. Није ваљда мислила да су ти новци ниоткуд. Да јој их поштар даје од себе. Поштари да само испоручују новац који неко некоме пошаље. Да се није могао потписивати. Веровао је да је у Иригу проглашен мртвим. Па да је не брука. По три милиона динара сваког месеца. Двадесет и два месеца. То нису мали новци. Кад се скупе — да су велики. Цена чекања на које је пристала примајући новац. Пост рестант, ако то Ви разумете? Враћана су му обавештења да је новац уредно достављан. Њен потпис на свакој уплатници. Да се могла стрпити. Снаћи ако јој је било недовољно. Радити икакав посао. Било који друкчији. Венчана је с њим. Ни то новца што је добијала — да ни то није мало. Да га није било годину и десет месеци. Сваког месеца је слао. Нека сама сабере. Поготово кад се узме у обзир цена под којом је зарађивао. Ничим му, господине, није ставила до знања да је жив. Није га ни примећивала. Ко да није ни постојао. Само је престала плакати чим је бануо у мој ресторан »Сом«. Беснео је. Помињао трапез смрти. Изговарао укупну суму новца коју јој је послао. Претио јој. Молио је да му се врати. Подсећао да се у Срему мисли да је мртав и да ће он то искористити. Светиће се сваком власнику кафане који је запосли. Да он зна свако јутро и сваки ланац Срема· Сва ће врата пред њом затворити. Да је најбоље да му се врати. Да неће имати где да пева. Да ће јој опростити. Претио јој. Преклињао. Проклињао. Сатима понављао оно што смо она и ја већ безброј пута чули. Трајало би до

зоре да мени тело није обамрло. Померио сам се да преместим терет с утрнуле ноге на другу. Шанк је био тесан. То је овај исти шанк. Ви знате, господине, колики је мој шанк. Тесан је. Превалио сам се заједно са шанком. Да ли ме видео? Није ли ме видео? Побегао је. Нити се од тада појављује у ресторану »Сом«. Нити сам ја икоме поверио шта сам чуо. Знате, гости! Имају навике. Неће да им ишта ремети уживање. Веселе се. Или тугују. Или онако. Зато и постоје гостионице. Не желе да их ишта омета. Ни повампирени артисти. Вас знам. Ви нећете да сте господин, али Вас ја знам ко господина. Није образ ђон. Ово сам Вам на образ испричао. Вас знам. Ви знате какви су гости. И нова певачица морала је обикнути да за фајронт пева песму своје претходнице. Те. Ове о којој Вам говорим. Нисам знао да Вам може бити баш толико до ње. И не трепћете, а хтели сте да ме нападнете. Нова певачица пева стару песму. Изволите сутра. Пробајте. Мени није дала потврдан знак кад сам пробао. Вас можда неће одбити. Лепо пева. Признајте. Гостима се допада. Гости, молим лепо! Неће промене. Ви сте хтели прекинути песму. Разумете ли? Тако је и с причом о Јаношу Фаркашу. Курва,

пљуну Бехрем Суљић,

курва, проклета курветина. Не знам, господине,

тапшао га је Љуба Алас.

ја не знам. Ви своје знате. Само Вас лепо молим да се не разгласи о повампиреном мужу бивше певачице. Ко би дошао у ресторан »Сом« кад гости долазе због весеља или због туге или онако? Не би долазили где свраћају вампири. Курва,

понављао је сезонац, док не запази да су столице по столовима изврнуте и закључи да је

(заиста!)

поноћ одавно минула. Нити се може налити ракијештине

(да се земља под њим заљуља!)

нити је игдје приспио у то доба. Сезонци! Наумпадоше му они. Њихов сутрашњи рад. С Бајрама их од кућа одвео да би од сутра започели у Економијином воћњаку, а сад их сметнуо с ума. Тако му и сину нагодба с Љубом Аласом: Ти мене у онај твој аутомобил с којим добављаш пјевачице, па ме у Врник, пред Анђину биртију, а ја ни-

ком нећу ни ријечи! Љуба Алас не пропусти галантну угоститељску напомену да би он то свакако учинио свом редовном или скоро редовном, тако рећи сезонском госту, али најредовнијем у задње двије сезоне. Би учинио, без двоумљења, а кад већ господин нуди обећање онда ће поготово испунити што се тражи. У аутомобилу су само шутјели

и зато што је Врник близу,

у брзом ауту и преблизу,

и зато што су их мориле засебне бриге,

али кад ју већ требало да се опросте, пред самом Анђином биртијом, Љуби Аласу оте се крик. Угледао замаскираног који излази из биртије: Јанош Фаркаш, шта сам Вам говорио! Та сенка у мрклини то је дух Јаноша Фаркаша. Али, молим Вас лепо, ми смо се договорили. Ја сам своје испунио. Довезао сам Вас у Врник. И Ви требате своје. Што сте од мене чули, нисте чули. Што сте сада видели, нисте видели,

па махнуше за растанак. Бехрема Суљића дочека непозната лијепа млада жена. То је већ описана ситуација с Лепом Малом која само што није насрнула својом похотом. Ко да му је годинама тајна љубавница која се редовно,

због нечег,

подаје на брзину. И не желе се сналазити пред неочекиваном напасти. Жалио би до краја живота да је пропустио такву прилику, а учини му се и спасоносним

(паметнијим од ичег на свијету!)

да се препусти чуду недоживљеном. Све се збило брзо. Пребрзо. Ко још само

онда,

у циганској черги,

с Илдузом,

гаравом,

врелом,

и исто је било овако, кратко, али је штета што макар сјећање не почиње одмах. Тада,

с Илдузом,

побјегао је из черге, а она га дозивала и говорила му нека се не стиди, да све лијепо кратко траје, да она зна, да имају људи вруће крви и они не могу дуго на жени,

не могу на свакој, и да би требало да се напије кобиљег млијека, па да је опет потражи. То сјећање на Илдузу се одужило. Али, сјећање. Испред њене черге побјегао је не обазирући се. Тако му је и сад због ове

непознате,

младе,

мале,

лијепе

и најбоље би било кад би се могла одмах преселити у сјећање које ће га одвојити од мисли с којом је побјегао у Анђину биртију. Курва,

казао је,

Курва, курветина,

понављао је у себи, бојећи се да гласношћу не повриједи младо тијело распрострто по столу до врата. Ружна ријеч одјекивала је ко да је постала једини становник његове лобање. Курва,

каза

(опет у себи!)

и спетри панталоне. Зграби капутину и залупи врата за собом, а даљи ток фабуле није још откривен јер је писац посегао за дигресијом и иприповједио случај свог јунака с Љубом Аласом. То се морало учинити због разјашњења списатељског вакуума — да се зна гдје је Бехрем Суљић био

(у међувремену!)

док се није појавио у Анђиној биртији, а он је главни јунак и пишчев је основни задатак да га прати свих двадесет и четири сата јер је толики распон времена у животу Бехрема Суљића и обухваћен овом књигом. Дакле, поново се успоставља јединство времена и радње и сезонац излази из биртије, али у њему одјекује

(унутар испражњеног мозга!)

та једина ријеч која му је остала: Курва,

опет изговара док га шамара оштрина предјутарњег зрака. Осјећа се ко дервиш који

(на вашару у Вријесници!)

у уста завлачи и вади дуги нож. Дунавски вјетар пара му грлом. Да ли је

(то!)

излетио из биртије да би се дао у потрагу за духом Јаноша Фаркаша? Никако, назад,

командује себи налијевокруг. Врати се у биртију. Шкрипање врата прену Анђу. Узалуд је трљала очи јер јој се та сањана прилика

(Бехрем Суљић, напокон и у стварности!)

примицала. Немогуће,

цикну биртијашица. Све је могуће, Анђо,

сезонац се смјешкао, а његов изговор њеног имена

(над чиме се грозила и није вољела да је ико такоословљава!)

размекша је. Обави му руке око врата, урањајући

(готово идентично с поступцима у сну!)

у његово крупно тијело. Све је могуће, све, све, све,

јецала је и губила се у мушким ручердама. Осјети и помицање костију и своје нестајање. Овдје ћемо,

шаптала је,

на овом столу, уз шанк, шта нам фали! Бехрем Суљић је у недоумици, али збацује капут и по њему распростире стару љубавницу. Све је могуће,

јецала је, али јој налет хладног зрака поремети концентрацију и истог часа спази Јаноша Фаркаша како провирује на одшкринутим вратима. И видје да на столу до врата нису изокренуте столице и сједалом положене по столу,

како би доликовало свим кафанама овог свијета након фајронта,

па дефинитивно у себи замрси нити којима би могла расплести садашњу јаву од пређашњег сна. Изабра рјешење које јој се чинило једино могућим: препусти се налету милине: Све је могуће, мој лепи Боже,

а испред очију и из мисли изгуби и Јаноша Фаркаша, заметну и сазнање о конобаричиној прељуби, и ону из Ирига, и овај свијет. Само је још чула гласање пијетлова који разгоне све ноћне море и људе враћају дневним мукама, а крај ње се усправљао Бехрем Суљић и чулио уши не би ли провјерио јесу ли то други пијетлови. Нису били други, али није било ни дуго до зоре. Та га спознаја ошину снажније од малопријашње дунавске свјежине и поврати несталој пјевачици. Не помисли о њој опет ко о курви, него му наумпаде Петар Бачвар и та га мисао освоји. Отићи благајнику,

из ових стопа,

пробудити га,

дигнути из постеље,

па се нагодити око аконтације! Поче навлачити дуги капут. Не иди,

запомага Анђа,

све, што год зазинеш, све ћу ти дати, само зажели, шта год ти требало, ње ионако нема, нема је, само не иди сада. Морам,

одговара разњежено,

овог трена. Из ових стопа. Немој.

одвраћа га,

немој. Причинило ми се прије него си дошао у биртију. Лепо сам те сањала. Било ми је лепо и на јави, сада, кад си се стварно појавио, прелепо с тобом. То лепо од малочас подсећа ме на сан. И то ми изгледа као понављање сна. А кад се лепо сања не буде лепо. Шта ти је, Анђо,

шали се, закопчавајући капутину,

да се и теби не привиђа Јанош Фаркаш? Јанош Фаркаш,

зајеца Анђа. Неће му успјети,

дерња се Бехрем Суљић,

нека зна да неће! Заиграо је глупу игру с Дунавом и наставља свој циркусај, а заборавио је основно — да је он само играч на трапезу без заштитне мреже. Ѓледао сам такве на вашару у Вријесници,

па сезонац прекида бујицу ријечи која му се учинише недореченим и нимало јасним, али се прибоја да би ипак могао прекршити обећање Љуби Аласу. Тај Јанош Фаркаш,

Анђа га зауставља вјешањем око врата, Јанош Фаркаш је и пре брака с оном из Ирига летео на трапезу без заштитне мреже. На то је и придобио ону̂. Сироти циркусант. Она̂ је схватила да јој припада такав, артиста или неартиста, али да под њим нема заштитне мреже. И он је чекао да се у публици појави таква. Веровао је да хоће. Пре или касније,

казује Анђа, а Бехрем Суљић би да одлети, али не може прекинути бујицу. Пре или после,

наставља Анђа, али да буде лепотица из сновиђења. Такву је чекао. Та шанса њихових сличности претворила се од првог тренутка у коб раздвајања — заварала их је

лакоћа којом су припали једно другоме јер је читавог живота требало да се траже. Запали су у безизлаз, па пожурили назад у своју првобитност самоће. Он, невидљивој публици у амбису коју, одозго, осећа уместо заштитне мреже, остављајући последњу наду да ће се — неутопљен у Дунаву — некад моћи вратити и заиграти пред њом макар био и утвара. Она, препуштености изазову своје лепоте у светилишту привида. Кафана је варка, привидни живот, попут лепоте женског тела. Повлађивала својој сујети да као остављена млада жена има право на кафану,

па Анђа јеца, гледа уз сезонца низ сезонца: Штета, каже,

штета! Нико није био ближи срећи. Били су подударни. Штета, твоја. Више твоја него њихова. Никад је не би срео. Није за тебе. Заварава је што ни под тобом нема заштитне мреже. Трапез твоје смрти није разапет на висини. Ти летиш корачајући тлом. Али, ти на обали Дунава не би оставио одећу. Ти би скочио одевен. И никад не би изронио. Ни као авет. Ти нећеш моћи да обманеш. Ти си у овај живот скочио да би се утопио,

а Бехрем Суљић опкорачује столицу и чини себе заинтересованијим него што јесте пред ријечима које сукљају из биртијашицине изнутрице. Истина је,

наставља Анђа,

то би било, ако тако буде, мања трагедија, али је безизлаз коначан. Схваташ ли своју разлику? И ти, као и њен циркусант над невидећом провалијом публике, завараваш себе онима што ниси и одгађаш ноћ погубљења. Шехерезада,

сину писцу. Шехерезада,

али је Анђа једнако повраћала своју јед: Боже, мој сан,

загрцну се биртијашица,

мој сан. Опрости ми. Учини што желиш, како год, ја ти нећу замерити. Али те једно молим. Остани са мном до краја ове ноћи. Само толико. Причај мени, ако ти је потребно и ако ниси рекао све што имаш. Онâ те не може волети. И ти знаш. Вуче те за нос. И сам знаш. Не воли. Онâ то не уме. Мислиш да је друкчија и измишљаш начине да јој се приближиш. Ко што сам и ја желела да теби будем ближа. Да ти се могу дати и на столу у кафани.

Ако треба, и на столу крај откључаних врата. Да могу издржати и прељубу на своје очи јер сам ти је сама подвела. Да могу и опсовати. Да могнем волети и самим телом. И, шта нам се десило,

а сезонац шути, заогрнут мрклином, о бог сами зна шта мисли — ако мисли,

шта се нама десило? Шта,

пита га,

шта? Спознала сам да је живот осећања варка. Живот је то што ти живиш. А ти, Боже мој драги, ти нагониш себе у оно што ниси и чега нема и за шта знаш да сам ја искусила. И ова ситуација, у којој смо овог трена и у којој се ја понашам сходно правилима која ти себи желиш наметнути, потврђује да не можеш бити што ниси. Ја те молим. Лепо ти говорим. Паметујем. А до тебе ништа не допире. Али, кад бих рекла, кад бих изговорила речи које теби не могу, тада би се призвао. Такве речи би те уздрмале. И све би се друго могло десити осим да мирно напустиш биртију. Добро, и то ћу рећи. Без намештања. Најозбиљније. Схвати да заповедам: Напоље из биртије! Ово је моје! Моје! Моје,

ридала је као да гласове откида из срца,

моје! Носи се у пичку миле матере! Зар ја своје темеље да уграђујем у тебе, а ти се уоколо вуцараш за курвом која ме ничим није вредна! Увидео си да се ружим! Умислио да са мном можеш како хоћеш! Да ћу те читавог живота чекати раширених ногу и с флашом ракије испод углавља! Да ће тако бити кад год ми се вратиш! За пет дана?! Или опет неког пролећа кад дођеш с надничарима из Босне?! Шта то мислиш?! Ко си то ти?! Нико и ништа! То! Марш, напоље! Мааааарш! Или, удари ме! Стисни петљу, буди херој, па ме удари! Или остани кукавица, па изиђи,

а Бехрем Сугић,

зачудо

(ко да је био у судници!)

све мирно саслуша, ничим се не разоткривајући, и

(покуњен!)

изиђе. Само изиђе кроз биртијска врата из Анђиног живота . . .

И, шта?

Што да ти причам,

драга моја Ержебет,

кад не можеш појмити! Све и да хоћеш, нећеш.

Даљина! то . . .

Све се могни завршити и овим ријечима:

Људи су Вас, поштована Јевдокијо Дервишевић,* преварили. Грдно. Опљачкали Вам младост. Оскрнавили љепоту и у лице урезали пукотине какве само вјетар и сунце чине на посној земљи. Одузели домовину. Ускратили и сањарења о узвишеном породичном звању. И свашта Вам је још учињено. А Ви ништа нисте схватили ко велико зло и кобну неправду да не бисте истрајали. Прихватили сте све ко једини свој живот и ми смо Вам се дивили. Ви се нама никад нисте замјерили, па ни кад Вам је име предјевено. Ко да сте Камениту вољели више од Москве у којој сте били грофица и у којој сте слушали Лењинов говор комсомолкама, драга Фатима Дервишевић.

Да неком наумпадни барем неколико оваквих ријечи! Али, нико ништа не реци. Или то изненадна смрт смети све који је познаји? Све се само зáврши имамовом молитвом и запаљеном свијећом у прикрајку сеоског гробља. И велика џеназа разиђи се у мајски поподнев. Ријетко ко из враћајуће поворке запази и необичност посмртног обреда: фатиха и запаљена свијећа. Људи знадни зашто буди тако. Подоста знадни о необичном животу покојнице. Сви је зови Рускињом. Она и буди Рускиња. Али

* Ово приповиједање је литерарна скица из живота, заснована на исказима свједока и аутентичним документима, а вјеродостојност је изневјерена једино лоцирањем у Камениту умјесто у Церску (крај Власенице) која је, такође, позната као село сезонаца.

ничим не подсјећај ни на дебељушкасту шарену-дрвену лутку. По ситном и крхком тијелу, по огрубљелим шакама и понашањем буди типична стара сељанка из Босне. Али његово црвенкасто лице и необичност говорења ипак је издвајај. По свему осталоме буди Босанка.

Прођи педесет, шездесет година и Јевдокија Дервишевић, опет угледај Москву и оно што нама годинама приповиједај, па и Каменичани познаји Москву ко да и они некад буду Московљани. Угледај, тада, кулу Спаску с курантима и торњеве цркве Василија Блаженог, што их златом опточи Иван Грозни, па ослијепи неимара — да љепота не буди никад поновљена. Поново угледај и излетишта. И Москву како тече.

Те далеке слике она доживи на телевизору Бјелоруса Шитникова у Удвору, граду небројено пута мањем од Москве, и суза, велика и тешка, клизни јој низ огрубјелу кожу племићког образа. И те тужне удворске ноћи све буди далеко, давно и без икакве наде.

Она сурова Галиција постани њена судбина иако дјевојка расти далеко од ужаса галицијских. И у мислима далеко од крви и посмртних хропаца посрнулих монархија. Далеко од свега ружног и грубог, ко у причи одрастај кћерка грофа Павела Стјепановича. И буди лијепа и њежна, у цвијету младости, ко росе кап. Похађај лицеј, гугући »р«, воли балове и плеши ко пахуљица. Тек како на клавиру пребири. И господичићи лудуј, а Једокија Стјепановна Павлова остај пркосница. Богата, па красотица, па срећна. Пресрећна буди.

Кад нама причај о том времену увијек помињи писца Пушкина, и да с Офелијом у срцу бескрајно шетај великим тргом уз цркву Василија Блаженог, застајкивај крај округлог платоа с губилиштем и сањари о храбром дрзнику Стјенки Разину који и сам ту буди погубљен. Ходај крај кремаљских зидина. И Москве ријеке. На излетишта у Подмосковље, Сокољнике, Останкино иди. А ми је запиткуј о тој Офелији и она нама, у Каменитој, причај о тој Офелији! И о томе како и сама маштај. Маштај о тетки Нини, удатој у Бечу. И Беч јој буди само машта јер Беч ратуј с Москвом. А ни ђаво не мируј и доведи пред њу с Галиције капетана Фридриха Шелера. Или буди заробљен или се сам предај. Углавном, допадни ропства, а

Руси га прослиједи на рад и западни му тимарење коња у Подмосковљу на имању грофа Павела Стјепановича. Заробљеник протествуј и захтијевај пријем код грофа и службу спрам свог угледа. Рашчињеном младом капетану и развлашћеном насљеднику балканских рудника гвожђа буди угођено утолико што не остани више на селу него буди пребачен у грофову бријачку радњу у Москви. Добар пјевач, весељак, углађен, странац, још и са словенском мјешавином њемачког изговора, па такав почни мамити уздахе Московљанки. Њему то го̏ди, поготово кад наиђи грофова кћерка и даруј га погледом. Па се њихове очи све чешће сусрећу и игра очију се настављај све док Фридрих Шелер не затражи и руку од њене мајке. Стара дама имадни више слуха и спашавај што се дај спасити — не повлађуј грофовој жељи за усправним умирањем него, између Москве и Беча, изабери кћерки заробљениkову будућност. Послије с Москвом и буди оно што буди, па Једокија и Шелер не могни мрднути. Тако потраји пуне три године. Дотад се стање умногоме нормализуј и зет кажи бившем грофу Павелу Стјепановичу да лично немадни ништа против што таст прихвати нове идеје и поредак, да му буди драго што се бољшевици не понеси једнако ружно према свим богаташима, али да и тај рат прођи, а он да би даље, својим родитељима и пословима. Таваришћ Стјепанович отежи. Нешто сумњај. Учини све што могни, али ташта Зина истрај у одлучности — Беч, па Беч, њена сестра Нина, а Москва да више никад не буди Беч, штагод њен муж да ми̏сли о њиховом зету, па, каснојесењег јутра, посљедњи пут махни кћерки која јој одмахни из мебл-вагона. Невјестина радост надјачавај сјету растанка. Можда сузица, двије, али без горчине, из женског обичаја, па у наручје вољеног, с којим коначно остани насамо, сва предана новом животу, па му се, мирна и послушна, препусти. А он је и буквално води. Куд хтједни и како намисли. И он мисли о заједничкој срећи. Али њега растржи бриге.

У Бечу је смјести у луксузном апартману. Она се три дана и ноћи сама мешкољи у баршунастим душецима док он избивај. Кажи јој да му отац у рату погини, а да му мајка умри, па им је ићи прво на Балкан — ако им шта од рудника тамо и остани.

Она га и слиједи. Немадни ништа против ни кад причу о својим рудницима понови у Загребу, па крени с њим ка Сарајеву.

У Сарајеву њих двоје проборави неколико дана. Грофовски. Расипај њен мираз и његову уштеђевину. Он се размећи и угађај јој. Узгред јој предложи да им је обићи руднике.Ваља им се помучити. Путовање неће бити баш угодно, али да она неће зажалити јер је околина лијепа, а он ће стићи посвршавати значајне послиће.

Тако њих двоје дођи у Завидовиће и ка Хан-Пијеску крени шумским возом. Супруга усхићено разгледала крајолик. Мужа не занимај гледање, него му дојади клопарање спорог воза, па за̏спи. Чврстим сном грешника. Утом у њихов вагон бани руски инжињери који тада ради за »Кривају«. Или побјегни пред револуцијом или дођи раније, али се задеси у истом возу а двоје младих супружника. Невјеста се обрадуј руском говору и упусти се у причање.

»Ћиро« се и даље досадно вуци Јавор-планином и само учвршћуј сан заспалог, па Рускиња и Руси имадни времена и о свему натенане разговарај. Њих заинтересуј и откуд она у овом крају. Она немадни разлога тајењу. Испричај им о себи, о удаји, о путовању с мужем.

Воз се примичи станици Олово кад Једокија сазнадни страшну пресуду:

Ви сте преварени! реци јој инжињери јер добро познаји крај и знадни да у близини није никакве руде гвожђа.

Он је и Татарин! реци јој своју сумњу да Фридрих Шелер не буди Фридрих Шелер.

Како ли тада буди младој жени?! Шта ли све помишљај и шта ли јој све тутњи мислима? Или ничег не буди свјесна и све јој изгледај далеко и нестварно! Тако и послушај брзи наговор и с њима изићи из воза у Олову.

Настали мук »ћириног« заустављења на станици тргни из сна заспалог. Уоколо никог. Само двоје дјеце у прашини. Дјеца му одговори да таква жена прођи с оним руским шумарима ка шумарници.

Они и не покуцај на закључаним вратима. Прсима их развали и суочи се са све троје. Предухитри га студени глас руског инжињера:

Ти си њу преварио и ми хоћемо да је спасимо!

Глас буди хитар, оштар, груб. Говорнику иза паса вири пиштољ. Пиштољ другог инжињера сјати се на столу.

Путник имадни само нож. Кратак, са шареном дршком, марке грачаница, набављен на Башчаршији. Хитрином буновног и одлучношћу сасвим прибраног, извуци нож и удари по столу. Даска на столу се разломи. Истом, раскрвављеном руком зграби крхку невјестину подлактицу и грмни:

Она је моја законита жена!

Руси се збуни, а муж са женом истрчи напоље и сустигну »ћиру«. Он јој више немадни шта тајити. Али ништа и не причај јер она само јецај и подсјећај га на срну. С мраком стигни у Хан-Пијесак, али се не заноћи у хотелу. Он претпостављај да двојица Руса могни подићи потјеру.

Руси исте ноћи и дођи са жандарима у Хан-Пијесак. Не нађи оне које тражи, па се гадно изопијај и поразбијај сву хотелску стакларију. А младенце зора затекни на Романији, у кући његовог познаника из Прве беха регименте. Одатле, пјешице ка Удвору. Тог јутра се она увијек сјећај: тада заувијек скини штикле и замијени их сврсисходнијим опанцима. Нова обућа толико је нажуљај да путовање из Удвора морадни наставити у дрвеном седлу босанског коњића. Тако стигни у Камениту.

У Каменитој буди с мраком, па уморна Московљанка не осмотри гдје је. Сутрадан се пробуди покривена његовом доламом сама у чађавој колиби. Дуго га чекај и гледај у ватру, а кад се он врати из врљања селом — реци му:

Одведи ме у купатило, па да се пресвучем. Да ме сређену представиш својим родитељима!

Какво купатило, родитељи и представљања. Ова кућа је све што нас двоје имамо!

Једокијин долазак прочуј се и по Удвору, гдје судија буди неки Рус, а љекар Бјелорус Чабаков. Њих двојица наговори удрворског кадију Мехмедагу, који рјешавај оставинске парнице и обављај вјенчања муслиманског живља, да се приведе Рускињин муж и доведе Рускиња из Камените и њихов брак растури. Тих година буди лијепих

Мађарица или Рускиња које пристаји за босанским повратницима. Такве, замамљене мушким стасом и лажима, власти судски враћај.

Саслушавање у кадијиним одајама још докажи да Једокија буди снаха с крупнијим поријеклом него све остале скупа што се мотај у широј околини.

Мумине Дервишевићу! врисни му кадија. Ти си њу, Мумине Дервишевићу, преварио и овај брак не важи ни пред Богом ни пред људима, а разведена жена биће враћена својој фамилији у Беч.

Чујеш ли, Мехмеде! врисни и младожења. Ова овдје жена коју ти, судија и доктор подбуњујете, моја је законита жена и ја ћу се њом вјенчати и по свом закону јер имам право. А ти, Мехмеде, отпуштај и тјерај своју жену. Ја своје нећу и не дам је!

Сви остани пренеражени. Сељак, и то још из Камените, дрзни се и кадију не назови како од бога и од људи буди одређено, Мехмедагом, него просто и како се још нико не усуди. И још му скреши у лице.

Мумин Дервишевић буди избачен напоље, а два господина странца и један домаћи ефендија остане насамо с грофицом из Москве. Једокија буди згранутија од њих тројице — очарана његовом појавом. Све јој изгледај ко и док буди грофица, а он заробљеник на раду код њеног оца. Само што у удворској судници буди и још одлучнија да остане и опстане уз тог мушкарца који је превари ко нико никог и који јој сада изгледај још важнији и њој се учини да не буди ни обманута.

По властитом признању, Ваша тетка живи у Бечу. Упутићемо Вас њој. То ће Вам сачувати племићку титулу!

Њет! Њет! одговарала је страшном суду. Мојима у Москви добро је. Ништа им није скривљено. И даље су богати!

А Ваше звање? Лијепо, код тетке, у Беч . . .

Њет! Њет!

Добро! попусти суд. Добро, онда у Москву! Боље Вам је и с црвенима него у Каменитој!

Њет! Њет! Љубију јево! Љубију!

Тако и остане у Каменитој и убрзо почни примати каменичке навика. Скини европску ношњу и одјени димије. Заром се прекриј. Прихвати туђу вјероисповијест.

Каменичани јој и име пређени и прозови је Фатимом. И све чини у жељи, и морању, свог усуда да буде што није — ближа и блискија с тим људима с којима је живот сплети· Остани и друкчија. Једина писмена. И знадни и за укуснија јела. И за уредност. И још много што Каменичани не знадни, па је Каменита и прихвати и поштуј је. Престани им бити туђинка. И уз рат им ваљај. Многе спаси од четника јер је они сматрај православном. Сарађуј с партизанима јер је они сматрај Рускињом. Једном, уз тај рат, Каменита буди грешком спаљена, па се народ дадни у збјегове пред сваком војском. Мухаџири! Тако се у Јањи нађи и породица Дервишевић — муж, жена и троје дјеце. Ту судбина и докусури своју игру с московском грофицом из Камените. Онај војник оне Беха регименте, онај који је залуди и под лажним именом доведи на крај свијета, разболи се у мухаџирима. Сустигни га најцрња мора свих збјегова. Тифус. И смрт.

Она остани с троје сирочади. Најстаријем, петнаест. Кћерки, тринаест. Најмлађем, сину, осам година.

Напати се ко роб и дочекај слободу. А у Каменитој ни кућишта. Хисетари разграби што и буди земље. Она се не дадни. Не умртви је дуго живљење у Каменитој. Организуј течајеве и једина их води. Аналфабетски. Кројење и шивење. Везење. Хигијена домаћинства. Ради код сусједа и прехрањуј дјецу. Жањи. Копај. Исто чини и на свом имању јер јој, самохраној мајци, ФНРЈ додијели нешто земље. О томе се сачувај документ датиран с петим априлом хиљаду деветстотина педесет и прве године: »Земљиште је дато Јевдокији Дервишевић у посјед још одмах послије ослобођења, тј. почетком 1945. године, јер је наведена другарица остала без земље живећи са својим бив. мужем, који је био оболио више година, те лијечећи се за вријеме бив. Југославије био присиљен продати свој посјед«. У образложењу још буди дописано: »Именованој је једино занимање земљорадња, од чега је присиљена да издржава троје дјеце«. »Смрт фашизму — слобода народу«, потпис — нечитак. Овај документ буди занимљив и по помињању имена Јевдокија. Она постани свјесна права жене у Новој Југославији, па поврати своје име, а у дну папира власторучни потпис исписан је

ћирилицом и без слова »в«, али се одазивај и на проширено име.

Тих година се деси и нешто што ће Јевдокија памтити до краја живота. Буди изабрана за делегата на конгресу АФЖ Народне Републике Босне и Херцеговине у Сарајеву и ту је сретни делегација братског СССР. Они јој предложи повратак у домовину. Али, она одбиј. Руси јој, касније, на Камениту напиши да њен отац преживи отаџбински рат у редовима Црвене армије и да још буди жив. Она им ништа не одговарај, а и они морадни престати писати. Настани четрдесет и осма.

Годинама се сјећај тог позива и на наша питања одговарај:

Кћерка ми се била задјевојчила и нисам је могла оставити да је сеоски момци покваре!

Године јој појачавај чежњу за Москвом. Старица, кад СССР опет постани братски, буди све упорнија у нади. Власти јој допусти слање писама, ко што је не дирај ни четрдесет и осме — тада сматрај да грофица и не могни припадати СССР. Ко што сматрај да она буди Рускиња кад је шаљи на конгрес АФЖ, тако сад сматрај да је жена са нашим свим правима. Најзад, стигни јој писмо осмог децембра хиљаду деветстотина шездесет и пете године: »Од Државног секретаријата за иностране послове у Београду — Управе за конзуларне послове добили смо допис под бројем 522080-65, од 27. новембра 1965. године, у коме нас извјештавају о сљедећем: У вези с вашим дописа број 434/1, од 2. септембра 1964. године, обавјештавамо вас да су надлежни совјетски органи извијестили нашу амбасаду у Москви да у току поступка нису могли доћи ни до каквих података који би помогли у утврђивању судбине родбине Стјепановне Једокије«.

Печат, нејасан потпис, нема смрт фашизму; народ буди ослобођен фашизма. Она и даље излази у Удвор и петком продаји столњаке и завјесице које хеклај по наруџби. Још се издржавај кухањем зидарима кад неко у Каменитој прави кућу или буди кућна помоћница учитељима који дођи у школу у Каменитој. У Удвору увијек навраћај у кућу старог, непокретног Бјелоруса Шитникова:

Тамо немам нигдје никог. Све ми замрло. Све. Све! понављај и плачи с Шитниковом и с њим помињи једну једину ријеч: рођина. У Удвору ђаци тада учи њемачки језик и професор не умједни превести.

Код Шитникова, у граду небројено пута мањем од Москве, средином маја прошле године, Једокија и угледај Москву. Задеси се кад се на телевизији приказуј емисија о Москви. Тада се, некако, врати у Камениту и прилегни.

Чим мени мој братић Орхан Суљић, који се исто зови ко и мој амиџа Бечлија, чим ми дојави о њеној болести — ја и дођи из Сријема. И затекни је на самртној постељи.

Ко је Фридрих Шелер? тако је питај, а она ми се насмијеши.

Фридрих Шелер буди официр. И погини на Галицији, а баш Мумину Дервишевићу западни да га покопа. Тако и обуци његове панталоне и закопај своје војничке. У руском ропству и буди вођен под именом које му Руси нађи у појасници. Такво буди правило — старјешине аустроугарске војске имадни записана имена у обавши, за пасом у панталонама. Сељак из Камените прорачунај да му горе не могни бити с новим именом. Поготово што и добро њемачким језиком владај, ко што знадни и мој амиџа Орхан Суљић, ко и већина из Прве беха регименте. Како и не би! И Мумин Дервишевић прво одслужу редовни кадровачки рок под заставом K. und K. Монархије, а утом испадни и кркљанац рата, па га опет одабери у регруте. И не савладао језика за толике године у живом говору! Само му преостани да протури причу о породичним рудницима на Балкану. Тиме да замагли сумње у свој изговор. По тој причи се и управљај. Не хтједни бити уљез. Да остани у Москви и шта год да га тамо снађи — опет би им било лакше него у Каменитој. Али, он себи не допусти да буде црњи од црног гаврана; тако у Кеменитој народ реци о уљезима, за мушкарце који остани на жениином имању. Нити Једокију могни оставити у Москви. Тако и буди с њима . . .

Говорио мени Матија Јанковић
да нема јаче валуте од динара. Ни боље банке од државе СФРЈ. Ферштен, Муризе Суљићу? Марка размијењена за ваше паре! Још боља претворена у некретнине по вашим цијенама! Нема боље банке на свијету од зова завичаја, ферштен? И ја вам се почињем враћати. У ратама. У некретнинама. Боље је од данас него да почнем од сутра. Свако сутра вам је скупље. И прије бих. И вјеровао сам бившем цимеру. Знао и сам. Нисам хтио. Онако, нисам. Ферштен? Зарекао се био пред собом. Након оног што се десило у Вријесници. Ја, тада, гањао пасош. Обећао твом оцу да ћу у Њемачку. Да ћу одмах отићи, ферштен? Зато и пасош изгањао у једном дану, али сам све одјебо. И пасош. И Њемачку. И себе. Ријешио да убијем. Чврсто. Најчвршће. Имао план. Намислио отићи Мујкану Чардаковићу. Да га обрлатим. Новцем. Лијепим ријечима. Смислио шта ћу му казати. Само да допаднем истражног затвора. Мујкан Чардаковић био смјестио мог оца у истражни. Потворио га да је збо ножем пунца у Забоку. Ферштен? То сам намислио. Да оца пусте, а мене притворе. Није да би оца пустили, него да бих упао на његово мјесто. Да допаднем окружног истражног затвора. Да се тамо домакнем Зејнила. Зејнилу ја да пресудим. То сам хтио. Да му ја пресудим. Да се одужим твом оцу. То сам хтио. Зејнила, који није ни могао заглавити колико би требало. Луд. Луди Зјенил. Ја бих био луђи. А знаш ли кога сам требао? Хусеина Абдукића. Пичка њему миле матере. Њега сам требао кад сам већ био намјерио убијати. Њега. Ферштен? А ко сам био да бих убијао, ко? Криваљ босански. Зеро. То. Послушао сам твог оца и — у Њемачку. Тамо сам себи двадесет година био одредио. Ко што бих и у Фочи и за

Зејнила и за Хусеина Абдукића скупа. Толико сам себи одредио Њемачке. Ферштен? Тамо одгађао мисли. Одгађао гдје сам. Да ми некако прође. Поготово не мислио о твом оцу. Он ми се јављао пред очима. Морио ме. Смарао. Ја, одгађао. Одгонио мисли. Мало-помало. И отео ми се. Петнаест сам година издржао. Ни у Фочи не бих дуже да сам ону обојицу. Пустило би ме прије и из Фоче. Ја сам своје одробијао. Требао сам и раније доћи овамо. Да почнем с мртвим капиталом у Југославији. Штета да ми марка тамо пропада. И из Фоче би ме пустило да сам се владао ко што сам у Њемачкој. А и отео ми се Бехрем Суљић. Право да ти кажем, отео. Толике га године одгонио. Задавао себи заборав. Могао сам издурати још и тих пет година. Могао. Право да ти кажем, кад сам добио депешу о смрти Матије Јанковића, твој ми отац није ни наумпао. Ни да сам себи задавао дуго невраћање овамо. Ни накрај памети. Дошао бих и онако. Да ме било ко зовнуо. И непозван. Само ми се требало наканити. Због Матије Јанковића дошао бих и раније. И пети дан нашег познанства да је умро, дошао бих. Ферштен? То је такав човјек. Камоли што смо десет година исту собу дијелили. Бољи ми је био од рођеног оца. Не знам би ли ми ико ваљао ко он. Његови ме у Врчину дочекали ко да свог домаћина живог дочекују. Он им причао. Ко да сам ја њега изадуживао. Отишао овамо има десет година. Нема десет година откако се Матија Јанковић вратио. Шест, седам. Десет смо били заједно у Њемачкој. Ја сам дошао баш некако кад је био претходни попис. Па, рачунај. Јесте, баш био дошао, почео радити у Њемачкој, кад: мени плава коверта. Печат општине у Удвору, а није судска. Баш се сјећам тога око пописа. Зезао се са Матијом Јанковићем. Кажем му: Цимере, од данас смо равноправни. Како, равноправни? Лијепо, кажем. Зар нисмо били, пита. Нас двојица јесмо, али сам ја био неопредијељен. Добро, одговара Матија Јанковић, а ко зна је ли ме разумио. Ферштен? Од тада је он провео тамо још девет година. Био тамо укупно двадесет и девет година. Добри Матија Јанковић. На њег ме твој отац упутио. Ко да себе шаље. Тако ме и примио. Пазио ме ко што би твог оца. Ферштен? Знам да не разумијеш. Твој отац је Матији Јанковићу ваљао колико и

мени. Ко и мени твој отац што је ваљао. Ко и Матија Јанковић мени. Не знам шта је њему Бехрем Суљић учинио, али му је учинио. Што би мени Матија Јанковић ваљао и што би мене, онда, твој отац слао њему? Нити сам твог оца стигао питати. Нити ми је Матија Јанковић ишта о том причао. Нисам ни питао. Хтио сам, а нисам. Мора да би ми Матија Јанковић нешто крупно испричао. А крупне ријечи мо̏ре. Ништа од њих. Само мо̏ре. Разламају. Мо́ра да је нешто крупно. Толико је и мени твој отац ваљао. Ферштен? Знаш, Бехрему Суљићу нису се дала дјеца. Одабрао мене ко да сам му био дијете. Тебе није било. Ниси ни стигао да га упамтиш. Причали ти свашта? Знао сам. Знам. Мислиш ли да си копиле? И о томе ти причали? Ниси. Мујкан Чардаковић је највеће ђубре. Већи и од Зејнила и од Хусеина Абдукића. Каква је тај зла чинио? То је такав човјек да у рату ништа не би могао починити. Само у миру. Ништа није дјелима. Језичином. Твојој матери није се ни примакао. Само се хтјело да твоја матер касно занесе. Није ни необично. Неки, из Коњевић-Поља, није имао дјеце пуних петнаест година. Довео другу. Млађу. Она старија остала им у кући. Није имала гдје. Давно јој помрли отац и матер. Браћа ко курјаци. Растргли имање. Гдје би да се врати кад јој се род одродио? Ни муж је не одгонио. Добра му била. Нову довео због рађања. И, шта ће бити? Биће да не прође ни година, а нашле му се двојке. И стара и млада родиле по једно. Њему двоје одједном. Тако је и с тобом. Тако ти се подало оцу и матери. Њихов си. Ферштен? Његова крв. Немаш разлога да мени не вјерујеш. И исти си отац. Ликом. Видим да и у теби ври. Његове си крви. Би ли убијао? И Зејнила? И Хусеина Абдукића? И Мујкана Чардаковића? Твој отац не би. Он је само голим рукама рјешавао. Колико да га не надјачају. Јесте био кавгаџија, али само није дао на себе. Рећи ћу ти, Муризе, ко брату што бих. Ко што би ти и отац рекао. Пусти се освете. Мани се таквих помисли. Ћорава посла. Немој будалити. Сабери се. Доврши то школе. Па ни у Сријем. Ни у Њемачку. То школе заврши. Требаће ти. Устребаће ти гдје год да будеш. Ваљало је и мени. Твој ме отац издржавао. Послао ме чак у Добој. Да не будем близу куће и с миром да завршим школу. Твој отац го-

ворио да имадне и један сезонац са завршеном школом. И други ће кад се види да је мени добро. Утом била нека привредна реформа. Отпустило с посла кога се год могло. Ко год коме није био по ћеифу. Нове не примали. Посла ни за лијека ни пречима од мене. Зато одем у војску. Одслужим своје држави. Тада ми Мујкан Чардаковић и стрпа оца на робију. Наилазило прољеће. Ја ти се, лијепо, спремим да кренем са сезонцима. Од куће ме матер у Сријем испратила. Баш се сјећам. Био први дан Курбан-Бајрама. Не даде твој отац. Изведе ме из »Бехара«. Нећеш, па макар! Морање да ми јесте, али да ћу прву плату зарадити како треба. Да ми нема међу надничаре. Да је о мени мислио. Да је читав тај мјесец откако су ми оца држали у истражном затвору, да је мислио шта ће са мном. У Њемачку! Да и зарадим ако радим. Да иду времена кад ће паре имати ко их никад није имао. То су ти, Муризе, ови садашњи. Такви су и Југошвабе. Ништа новог тамо не попримили. Отели себи и оно што су имали. Само им у памети јебена марка. Огољела им душу. С великом уштеђевином тумарају за изгубљеним сиромаштвом. Налазе душу у дречавим одијелима. У закупљеним широким аутомобилима. На џамијским минаретима по Стременици. Критикују ваше назадности, а код нас, у Њемачкој, од Швабе прихвате само дисциплину на радном мјесту. Са Швабом друкчије и не може. Никакве друге културе не приме. Макар оно што се напије да се напије у кафани. Неће. Скупо. У Њемачкој је много скупље пиће у кафани него у продавници. Купе у продавници и пију гдје и спавају. Неће да купе макар оно културе зарачунате у разлику цијене између пића у продавници и кафани. Штедне књижице! Само оне. То је што знају. Нешколован свијет. Ферштен? Ни ја нисам био бољи. Почео од задњег посла. Засучем рукаве, па, хо-рук. Ко у нас што се морало на добровољним акцијама. Па, хо-рук. Па, хо-рук. Па ме Швабо потапше. Шта ме има хвалити. Али му почнем рукама млатарати и објашњавати да имам диплому. Пита ме зар у Југославији имају школе за товарење камиона. Такве ја немам, али имам да сам погонски електричар. Швабо одмахне, а ја опет чекам да он мене по рамену — да му махнем дипломом. Он опет одмахне. Ја опет. Он опет. Док ме не

убаци у погон. Ја радио. Он тапшао по рамену. Ја махао. Он одмахивао. Док не стиже куја зеца. То ти кажем. То за школу! И, држи се Југе. И Каменита се не може препознати. Знаш, не ваља са сахране право кући. Зато из Врчина и нисам кренуо за Њемачку. Ѓдје ћу, мислим се. У стари крај, гдје бих друго! И тебе да видим. Дужник сам. Оцу ти не могу вратити. Да се изразговарамо. Да се договоримо. Да видим и Камениту. Прије бих тебе препознао. Измијенило се. Ја сам запамтио оно о чему си ти слушао. Која је то биједа била! Љекари су хрпама пристизали и искоријењивали туберкулозу, тифус и ендемски сифилис. Бога ти љубим, и сифилис! Куд ћеш већег јада. Да ти кажем ко брат, ко што би ти твој отац рекао: овдје се завршавао крај свијета. Никад нико није прешао Удрч. Само се причало о некаквим халкама у стијењу. Ко, везивани за њих бродови Панонског мора. Сви се клели да постоје. А никад нико тих халки није видио. Сада, да ти кажем, прво ме дочекала жељезничка пруга у овом крају. Па мост. Па сам и својим аутом могао до Камените. Успут се мимоилазио с аутобусима. Нова школа на улазу у село, а уз школу много женске дјеце. И женска дјеца вам се школују, а некад је само Хусеин Абдукић школовао своју кћерку . И амбуланта. И двије продавнице. Нема ни »Бехара«. Ни Хусеина Абдукића. Богати, гдје је он? Преселио се на онај свијет? А, нека је. Allah му душу учинио мирном. И друштвени дом. И двије стамбене зграде: шумарница и за наставнике. Шеперуше узмичу. Од цријепа се црвени Каменита. Ако, треба тако. И руке и ноге љубите својој држави. Па нека ради и у грађевинском предузећу, и у њему вам дају стамбене кредите. Ниједна земља такве не даје. Богати, имате кућа ништа горих од вјечне куће Матије Јанковића. У врчину такав обичај. Изградио мој цимер себи кућу усред гробља. Не би он. Његови га натјерали. Била би срамота да остане без вјечне куће, а толике новце ушпарао. Више него иједан од мјештана који су, ко и он, диринчили по Њемачкој. А колике су њихове куће у гробљу! Двори! Зато и Матија Јанковић начинио себи. Ако ми већ цимер није на вријеме, ја сам јој се намислио вратити. Земљи. Она је најмртвији капитал. Ваш сам држављанин. Вратио бих се и у своју и на своју земљу.

Ферштен? Имам тих марака да питам пошто је Каменита. Само да их у камате дам, мени доста и предоста. Да се и моје унуче зајебава· Да ни марке нисам уштедио, имам жену. Да ни она нема уштеђевине, могао бих само са њом међу вама профитирати кад чујем како живе ваши који се баве шверцом из Турске. Моја жена је Туркиња. Ферштен? Који би то био бизнис! И угодио жени што се највише може угодити, слао је њенима у госте. И угодио себи, јер би с пјесмом шверцовала. Што не би кад бих је слао оцу и матери. Ја, овамо да сједим само савијених ногу. Ко што ни наши прадједови Акинџије нису. Поштено да ти кажем, Муризе, сутра бих се вратио. А не могу. Ко да ми дјецу тамо гледа. Ко да их у Њемачкој пере. Ко да им куха. Нити им могу довести са собом. Не знају ни акнути на вашем језику. Оригинал, ко да су Нијемци. И њемачко држављанство сам им дао. Интеграција, тако каже Нијемац. И цијени то. И што да ми се дјеца разликују од вршњака чији су очеви из Југославије. Плус, мени је савјест чиста јер им матер није наша. Ферштен? Све поштено. Никакве издаје. Ја да издам домовину? Никад! Зар да не могнем доћи одакле сам кренуо. Кад не пијем ни у Клубу Југословена, не пих га ни с елементима. У њиховим кафанима пиће јефтино ко у продавници. Зато их има да се уписују. Тако почну. Мене не занимају њихове кафане, ни да им је пиће јефтиније него у продавници. И не пијем и нисам ни отишао да бих пио. Ако ћу се и напити, напићу се у свом стану. И опсоваћу. И галамићу. И нити ће ми ко замјерити. Жена не разумије. Дјеца научила псовке, али не знају им превода. Дјеца ко дјеца. Оданле су гдје су се родила. Тамо расту. Ко и дјеца ваших сезонаца који су се одселили у Сријем. Очеви по фабрикама воћних конзерви, али им дјеца нису дођоши. Ко и са Словенијом. У Њемачкој се нема кад мислити о том. Боље пазе странца кад им дјецу региструје под њихово. Шта сам требао? Да подучавам дјецу да су Босанци? Да се грухају песницом у прса? Не ваља тамо ваздух да би се по грудима згађало. Тешко се на тај ваздух навикнути. Поготово што се Нијемац почиње затварати. И не мисли о Њемачкој! И Сријема се мани! Ко и твој отац мени, и ја теби да рекнем да сезонац у Сријему не држи задигнуту главу

због поноса, ни због молитве; гледа да не падне киша. У Сријему нема кишнице, режијске дневнице, лежарине, како хоћеш. Кад се небо распизди сезонац тамо живи трошећи оно што је зарадио за ведрине. Једина им је срећа што Сријем није близу Румуније. Румуни прекодан прелазе границу. Поваздан раде по вашим економијама. Кући на конак. Причао ми Матија Јанковић. Причали ми и његови, јуче, у Врчину. Оборио Румун цијену нашем сезонцу. Колико му је год зарада, њему добра. Купује оне чаше за кухање и остале тричарије, па препродаје кад оде на конак. Испадне му већа надница него што је ваши зарађују по Сријему. Сријем је Румунима далеко, али није вашим општинарима. Ваше општине траже поштивање закона. Хоће општине таксу на своје људство од сријемских економија. Зато су Сријему сада исплатнији они јужнији радници. Траженији је Шиптар и Македонац од Босанца. Је ли вреднији, није ли? Јебем ли га, важније је што њихове општине не траже никакве таксе ни икакву јавност. С приватником је и горе. Њему сезонац никад и није био добар, али га је морао трпјети. А колико га је трпио? Једном, љети, кад сам с твојим оцем био у Сријему, био неки празан дан, завршили окопавање кукуруза, јагодама за бербу фалило дан, два, нешто тако било, а ја ријешио да се опробам код приватника. Сталним сезонцима добро дошао одмор. Забавили се тријебљењем буха. Твој отац се забавио око неке Анђе. Шта, знаш за Анђу? Е, Анђа није била ружна жена. Мора да су ти Каменичани и за њу подметали? Ко и за Мујкана Чардаковића. Анђа није ни могла мислити ништа ружно јер није никад ни мислила ружно. Долазила је твојој матери јер је мислила да ће бити поштеније ако јој сама каже. Чуло би се и без њеног доласка. О твом оцу се увијек глас проносио. Говорила је твојој матери да јој неће преотети човјека. Нека Бехрем Суљић буде и њен и њен. Да би тамо свакако налазио друге жене. Има их свакаквих. И да се с њима може запоганити. И паре на њих спискава. Овако, она би му тамо била сама, а ова овамо. Ни у паре да му неће дирати. Ни од ње да га неће одбијати. Добра пиртијашица Анђа! Није знала куд удара. Њој пропао брак због друге жене, па није хтјела да и због ње друга жена закука. Имала неког мужа. Дрипац. Студентска љубав. Упецао

је. Пришио јој се. Ко да је бог. Тако га је гледала. Само био галамџија. Студентски бунџија. Ферштен? Био главни у Савезу студената на Анђином факултету. Јада јадна, распаметила се што је њу изабрао. Међу толиким цурама, а њу. А музао је. Ко да је крава. Слао је матери и она од матере свашта донесе, па се прехрањивао. И оженио се њоме. Анђина им матер стан плаћала у Београду, а по Анђи слала храну. Слао Анђу и даље матери, а сам се вуцарао с другима. Ко прави лидер. Студентски нереди дошли му ко наручени. Одмах се ставио на располагање маси. Запало му да исписује пароле. Црвеним словима. Живјело братство-јединство! Живио Црвени универзитет »Карл Маркс«! Живио Први мај! Живјели нереди! Откуд ја знам шта је писао. Тако неке пароле. Касније, проказан и ухапшен. Ништа није признавао. Ниједне написане пароле. Стрпало га у ћелију с тек окреченим, бијелим зидовима. Ни хране. Само му оставило четку с црвеном фарбом. Ништа није хтио да напише. Ваљда није схватио методе истраге. Казали му да слободно пише, шта год жели, може и пароле, не мора пароле, али нека пише. Захтијевао је папир, чист ко зидови. На том папиру исказивао је патетику своје револуције. Вршком дршке на четки умакао је у канту и писао црвена писма супрузи. Да је он робијаш. Да не зна докад остаје. Да није за њу. Да заслужује презир који се може спрати само разводом брака. Отписала је да ће га чекати до краја свог живота. Поновио јој је писмо. Отписала је да ће све за њега учинити. Ухватио је за ријеч и у трећем писму захтијевао да му испуни жељу из првог писма — да му да писмени пристанак за развод брака. Графолози су у међувремену открили које пароле припадају његовим словима. Зато су му забранили да даље пише. Али, кад је добио Анђин одговор, поручио је по стражару, који је играо двоструку улогу, другој жени, која му је по истом стражару слала ватрена љубавна писма. Поручио јој је да је слободан за брак. Она је одмах употријебила свој утицај. Углавном, нашао се на слободи. Све је јадна Анђа сазнала. Све. И да се од ње, на основу писменог пристанка, развео истог дана. И вјенчао с другом. Истог дана. И да су њему липањска гибања прибавила углед кћерке друга на положају. И да је њој било дојадило купање у кади напуњеној

млијеком иако у продавницама није било млијека ни за лијека. Дојадило јој да зеза млијечну кризу. Модернији јој био бунтовник без разлога. И још ожењен. И још кад је затворен. Дотурала му ватрена писма. И вјеровала да јој отписује својом крвљу. Углавном, за њег је оцијењено да није сувишно истицати пароле о братству и јединству. То је протумачено чак и ко подвиг. Зато је пред матичарем стајао с испршеним грудима. На њима се ипак није златио орден заслуга за народ. Зато је Анђа долазила твојој матери. Да и сама не учини што је њој учињено. Таква је Анђа. Шта? Није долазила твојој матери? Мени је Анђа, лично, причала. Имала у мене повјерење. Бехрем Суљић волио ме ко да сам му ти. А можда и није. Можда је само намјеравала да дође у Камениту. Ти је знаш јер ти је слала новац за школовање? Ето, видиш. Добре људе срећа прати. Ја сам имао твог оца. Ти, Анђу. Баш ми је драго да ти је неко био на помоћи. Кажем ти, то кад смо имали тај празан дан, сезонци тријебили бухе, Бехрем Суљић се забавио око Анђе. Био празан дан. Ја тек што сам дошао у Сријем. Нисам се стигао заушљивити из сламе на којој се спавало. Нисам имао ни своју женску иако сам се био замомчио. Шта бих? Гдје бих? Кажем себи, да шта зарадим. Да не сједим кад сам већ у Сријему. Код приватника каквог. Питам једног. Има. Код кога? Кад би, пита он мене кад бих почео. Кажем, од сутра. Код мене, вели. Хајде одмах, није дуго до ноћи, а ваља нам ранити. Ја, за њим. За њим. Шором. Једно два километра. Прешли пјешке. Нисмо ниједне проговарали. Ништа. Шта се има причати? Кад, у оној његовој кући, онај мене у свој подрум. Ходи, вели. Онај подрум дуг. Дуг, брате. Ко болнички ходник. Све бачве са страна. Или ћу вино или ракију? Ракију, кажем, вино не пијем. Нисам научио. Добро ми је вино, каже. Може и вино, каже, али иза ручка. Ракију ћу. Добра ми је и ракија, каже. У ону чашу, велика, ко наша за воду, нали ми. Де, наискап, вели. Не пијем на екс. Де, ексирај, каже, има је колико је не можеш попити док си жив, пуне ове бачве. Нека, велим сам у себи, испробавао ти мене, не испробавао — мени се не пије, ћаћу свог испробавај. Тако они наше пробавају. Ко с ракијом има посла неће посла наћи на салашу. Бих је, из ината, ексирао. А нећу. Неће ми се. Попијем полако.

Повечерам уз њег. Нисам ни примијетио кад завршисмо. Кад се добро једе и не примијети се. Да ти још једну налијем, нутка. Доста, кажем. Може сутра чаша вина иза ручка. Добро, каже. На сено! Добре им штале. Добре. Сијено. Није слама. Нема буха. Само, смрди. Она ћебад, смрди. Ноћ оштра. Смрди. Кад ли, зора! Устај, виче, три је сата. Припреми она кола. Алат. Храна. Кад ли он устаде, мислим се. Стигосмо на имање. Далеко му од куће. Далеко. Сити се накопали до девет. Доручак у девет. Кромпир. Печен. Непечен. Онако, неогуљен. Извуче и сланину. И он је једе. Једе и оне кромпире. Добро, кромпире, али сланину. Гдје ли је нађе? Има педаљ бјелине. Како ли је једе? Исто и за ручак. Ни за доручак му је не окусих. Није што је сланина, него што је таква. Вечера, боља. У кући. Добра вечера. Бива, да ме навуче да останем и сутра. Исплати ти мени надницу, велим. Зар нећеш и сутра? А доноси вино. Волим ја да су моје паре у мом џепу, кажем. Даде. Опет на сијено. Заудара оно ћебе. Погледавам на сат. Смрди. Гледам. Оштар зрак. Зар, бије од Дунава. Са штале сјурим прије него ће три сата. Раздањивало се кад сам се вратио у Врник. Никад више у бијело робље. Ни у Економији није за сликање. Било ми истог љета, окопавао кукуруз, и белај ме нађе. Пухну вјетар. Јебо вјетар, кажем себи. Остали сезонци причучнули. Истурили гузице, а главе сакрили. Јебо вјетар, опет кажем. Шта ми може вјетар! Али, јесте, врага. Онај њихов вјетар. Што се врти ко вир. Нисам ни знао да има такав вјетар. Ни да се због труња може наћи болница. Закочи ме седам дана боловања. О личном трошку. Уплатио за преглед. На потврду ме прегледало. И још ми боловање одрапило. Да болујем о свом трошку. Не да Економија режије. Што не би дала, кажем себи, нисам из Босне донио труње, нити сам знао да има такав вјетар, па нађем адвоката. У Иригу. Отишао да нађем адвоката. Шетао, шетао. У једној уличици: »Advokat«. Латиницом пише. Што не би дала, јебем је и Економију. Уђем. Тако и тако. Може, каже, и пита која сам фирма. Сезонац, кажем. Може, каже. Иди Петру Бачвару, благајнику, биће ти исплаћено. Неће, кажем, што би мени исплатили. Кад је, казујем, кад је икоји сезонац наплатио боловање? Теби ће исплатити. Неће, кажем. Не нервирај ме, каже. Само

кажи Петру Бачвару, благајнику, да те ја шаљем. Дај ми, кажем, какве потврде, с печатом и потписом. Само, каже, само кажи да те ја шаљем. Одем. Кажем, тај и тај, то и то. Нема, каже Петар Бачвар, нема проблема. И што се одмах нисам њему јавио јер је ово и моја држава, да сам радник под уговором, да и такви имамо сва права. Изружи ме Петар Бачвар и даде ми. Касније се хвалио сезонцима, а они се чуде. Никад ниједан није добио неке одштете. Тражили су. Можда нису нашли адвоката на којег ја набасах. Ферштен, Муризе? Ето ти како је у Сријему. Рећи ћеш да је то моје било давно. Јесте. Кад и кад. Кад су се студенти таласали! Ево шта ти кажу ваше садашње новине. »Политика», Београд, слушај: »Има их на послу, нема их у евиденцијама«. Наслов. Ето ти шта је и данас! Редовно узимам ваше новине. Навикао се уз Матију Јанковића. Прије читао само наслове. Да сам у току. Сада прочитам све шта ме заинтересује. Па оставим у џеп. Слушај: »Сезонци тражени и заобилажени«. Изнад наслова. Испод наслова, опет крупним словима: »Док у СР Хрватској постоји посебан самоуправни споразум о запошљавању сезонаца, у неким крајевима њихов положај пореди се са израбљивањем«. Не пише у којим крајевима. Зна се. Није згодно детаљније говорити о бијелом робљу јер хоћете у комунизам, у бескласни систем. Откуд израбљивање у социјализму? Нити иде радни стаж. Ни пензионог. Ни социјалног. Ни животног. Никаквог осигурања. Голи надничари. То што пише за Хрватску, пише због Нијемца. Не чита Нијемац ваше новине, али долази на ваше море. Оставља марке. Два и по пута више потроши Нијемац и други странац на вашем мору него што објаве ваше новине. Читам ја наслове и у њиховим новинама. Два и по пута више девиза слије вам се мимо државе, а хоћете бескласни систем. Због странаца вам и ти сезонци морају боље живјети. И спавати у хотелима. Ти морски, по јадранским хотелима, ти и нису неки сезонци. Чим је он хотелу. Тако су разједињени задњи пролетери. Не ширим пропаганду. Ваше новине пишу. Слушај: »Број запослених у земљи је нешто више од шест милиона. С друге стране, број оних који траже посао досеже око милиона. Између ове две категорије, међутим, налази се и трећа — такозвани сезонци«. Пише, ваше новине, не из-

мишљам ја: »Али кад је реч о овима који одређени део године проводе радећи сезонске послове у пољопривреди, угоститељству и грађевинарству и другим делатностима евиденција је мање прецизна. Тачније, оперише се више проценама, које су, истини за вољу, различите, већ према томе из којих извора стижу, а тиме и непоуздане«. Пише у новинама: »Иако закон званично изједначује сезонске раднике са онима у сталном радном односу пракса казује друкчије. Нису баш ретке појаве да радни дан сезонаца траје дванаест и више часова, да немају обезбеђен смештај или бар не одговарајући, плаћени превоз и друга права која им на основи рада припадају. Не само што не постоји поуздана евиденција о бројности ове категорије, већ ни судбина сезонаца није предмет бављења надлежних служби и органа, чак ни повремено. Прича се о израбљивању људи и те приче биле су разлог да Савезни одбор синдиката угоститељства и туризма закаже расправу о стању у овој области«. То пише. Све што ће бити у будућности да ће се окренути туризму и угоститељству. Имају ли пољопривредни, једини прави сезонци, имају ли они будућност? Машине их нису избациле. Иде се и сад ко што се и ишло док није било модерних помагала у обрађивању земље и брању љетине. И ићи ће се на сјевер Југославије. Поготово ће се ићи. Слушај, »Новости«, Београд, издавач »Борба«, ваше званично гласило: »Војводина има традицију у производњи хране, али и у ангажовању неколико хиљада сезонских радника, без којих би се послови на плодним ораницама тешко привели крају. Сезонци су, дакле, овде неминовност, јер за вредне руке увек има посла. Посебна је, иначе, прича ангажовања сезонаца и њихов долазак посредством мутних менаџера који, очигледно, желе да зараде на — туђем раду. Најновији подаци указују да ће Војводина овог лета ангажовати чак 15.000 сезонаца. Посла ће, дакле, бити у изобиљу, и то не само за праве сезонце из удаљених крајева земље, већ и за хиљаде незапослених из Покрајине. Сви су изгледи да ће пољопривредни комбинати и многе фабрике хране, кад је реч о сезонцима из Војводине, остати кратких рукава. Радове на плодним ораницама незапослени Војвођани, чак и они неквалификовани сматрају н е д о с т о ј н и м и тешким, па и кад се прихвате посла брзо га

напуштају. Пољопривредни комбинати знају за овај јадац и зато се најчешће и најрадије опредељују за сезонце изван Покрајине мада широкогрудно нуде посао незапосленима из своје или ближих средина«. Слушаш ли? То је најновије што сам прочитао. И најпоштеније је. Из године у годину све сте отворенији. Макар признајете. А колико ће тек требати да још прође сезона да се шта почне и мијењати? Колико, да и сам сезонац ово написано смједне изрећи и да га неко саслуша и призна му се? Слушај, исјечак из истих новина, исти текст: »Традиција је и некакво написано правило да кукуруз беру сезонци из јужне Србије и из Босне«. Још су Босна и сезонци по неписаним правилима. Предања. А сјевер Европе враћа вагоне с људима које је посудио. Ко није интегрисан постаје парола из новина: радник на привременом раду у иностранству. Ферштен? Запад је то, мој Муризе. Његово вријеме. Почели с истребљењем Индијанаца. Сада више не морају пуцати. Сав свијет подвели под своје понашање. Читам ја и њихове наслове: то што ти кажем да је данас све новац, а на сјеверу попуњено. Зато сезонци само код вас имају будућност. Сезонци. Сезонац је нама. Можда понеки. Груповође, што новинар каже менаџери, какав твој отац није био. Он је искакао. Док и њег не среди она. А ја због тог хтио убити. Можда је он могао имати будућност. Син си му. Прави. Пусти причу. Његов си. Пусти и Сријем. Држи се Камените. Слушај, ваше новине, »Ослобођење«, Сарајево, опет званичне: »Израчунато је да 540 хиљада домаћинстава у Босни и Херцеговини посједује пољопривредно газдинство. Врло висок проценат, више од пола тих газдинстава (тачно 308 хиљада) нема ниједног пољопривредника. Међу онима која их имају, чак у 41 хиљади домаћинстава сви пољопривредници старији су од шездесет година, а готово пола милиона људи који се убрајају у пољопривредна домаћинства активно је изван газдинства, што ће рећи — раде у граду, а воде се да су на селу. Ови подаци спадају у коначне резултате пописа становништва у Босни и Херцеговини објављеног 1981. године«.* Шта да ти причам, ваша сељачка посла.

---

* »Политика«, 1. новембар 1985, стр. 9; »Вечерње новости«, 19. мај 1987, стр. 2; »Ослобођење«, 25. јануар 1984, стр. 5

И мислиш ли да се шта побољшало у ових пет, шест година. Добро схваташ, није се побољшало. Земље у вишку, пољопривредника у мањку. Зато ти кажем да нигдје не идеш. Остани у Каменитој. Да будеш газда на својој земљи. Своја је, каква је год. Свака земља боља је од сваке која се не обрађује. Ферштен? Тражићеш пољопривредни кредит. Нико га неће, ти га узми. Доврши то школе, па на пољопривреду. Машине ћу ти ја увести. Нећемо превише машина. Тај се капитал раубује, а и сигурније нам је са сезонцима. Ферштен? Купићемо земље. С мојим маркама могу питати пошто је Каменита. Ферштен? Закупимо државни аутобус, па јужно од Камените, по сезонце. Каменита је довољно на сјеверу. Има југа и испод ње. Добит ћемо попола. Ја не могу пропасти. Исплатније ми је марке дати за земљу него их држати у вашим банкама јер у вас некретнине скупљују више и од марке. Ни ти нећеш пропасти. Са сезонцима се не може пропасти. Ко је год имао јефтину радну снагу тај није пропао. Видим да схваташ. Ако нас двојица са својим сезонцима не откопали и ускопали Камениту,

не звао се ја Орхан Суљић!

Треба што прије, док књига још није склопљена, ускочити у воз за Мали Зворник, али

како,

кад се из сваког воза може искочити, поготово из овог чији колосијек није уски али га је вријеме прегазило? Како, кад писац,

у овом случају,

једино зна кад ће воз по возном реду Југословенске жељезнице стићи на одредиште, а и то је релативна чињеница јер и овај воз

(ко вози!)

касни. И да и он не касни не би било важно. Није ни потребно дочекати га у Малом Зворнику. Ускочити само у ток јунакових мисли јер је писац заједно с њим изишао из Анђине биртије, прошао с њим што су прошли док на жељезничкој станици Врник

(Врник — Vrnik!)

нису ишчекали воз за Мали Зворник и ускочили у њег. Писац је и то учинио само зато што истрајава у намјери да пуна дватесет и четири сата у стопу прати свог јунака ра би и сам доживио један дан у његовом животу. Бехрем Суљић и писац,

другим ријечима,

у истом су возу. Зато писац и не би да ускочи у воз

(ко у воз!)

јер је у њег ушао док се заустављао у Врнику и одмах ухватио лауф, него би

(што је већ истакнуто!)

да ускочи у ток јунакових мисли. Јер, споро воз тутњи кроз ноћ на измаку, али брже од брзине потребне да се запишу размишљања Бехрема Суљића и ситуације с *дотичним*

(термин је употријебљен зато што је Бехрем Суљић тако чешћеословљаван него икако друкчије због уплетености у прекршајна дјела и неријетких жалби његових адвоката на пресуде!)

откако је напустио Анђину биртију. Потребно је имати читалачког разумијевања да би се прихватила ова исприка. Колико год био спор — и овај воз за Мали Зворник креће се, а писац се мора заустављати да би,

слиједећи вријеме,

записивао догађање, и то се користећи презентом, али му вријеме неминовно измиче. Наравно да су ситуације, јунакове ријечи и реченице, поготово његове мисли бржи од брзине којом их писац може забиљежити. Зато се слијед записаног неминовно претвара у клише ретроспективног приповиједања

(корњача ће стићи Ахила!)

иако је памћено на изворишту непосредности. Попут фразе о телевизијском преносу »уживо«. Тако писац и у овом тренутку сједи преко пута Бехрема Суљића, али је принуђен да користи магнетоскоп због објективне спорости писменог саопштавања. Може се

(исто тако!)

десити да емитовање магнетоскопског снимка буде прекинуто укључивањем у директни пренос јунакове ситуације. Зато се и сада

(због пробе!)

укључује магнетоскоп за стања између напуштања Анђине биртије и уласка у воз. Бехрем Суљић је

(дакле!)

изишао из биртије и тада га је ошамарио налет дунавске свјежине. Стоп! Јунак је изишао, али је то учинио покуњен, а свјежина јутарњег зрака не односи се на ту ситуацију, него припада опису ранијег његовог изласка из биртије, кад је само изишао, па се

(готово одмах!)

вратио у биртију. Од тог описа покуњеног Бехрема Суљића до стања у којом је сада

(вожње возом!)

постоји и вријеме у међувремену, догађаји и размишљања у том периоду. Укључивањем у директни пренос могло би се сазнати да воз није ни у једној станици. Јасно се

разазнаје да је у покрету. И тек се разданило, па се магла вуче уз Дрину и не може се утврдити тренутна локација воза. Ко зна јесу ли исправни и телефони којима жељезничари уз пругу најављују својим колегама пролазак возова. Сасвим је извјесно да је воз одмакао од Врника и да се није ни примакао Малом Зворнику. Зато би камера која уживо снима ентеријер запазила на лицу Бехрема Суљића видну нервозу. То Бехрем Суљић

(управо!)

јебе мајку држави због спорих возова. Чини то у себи да од судије за прекршаје опет не би добио шездесет дана затвора, и то по кратком поступку

(у станицу милиције приведе се судија за прекршаје и на лицу мјеста одреже казну да би прекршилац без икаквог чекања могао бити упућен на робију!)

јер се тако жестоко и суди за фигуративно псовање државе, а онима који то држави буквално чине или се не суди или им се поступак отегне док не застари. Овдје је изричито напоменута компетенција суда за прекршаје. Сваки судија редовног суда би

(јер не ради ургентно и не приводи га милиција због пресуђивања!)

имао времена да схвати да се за псовање државине матере треба награђивати пошто је свака држава у непријатељству према оној из које је настала

(не као мајка и кћерка, него свекрва и снаха!)

а и Бехрем Суљић је након једне такве псовке наглас и једне такве пресуде рекао нешто слично о снахи и свекрви, па потпао под кривичну одговорност. То је била и једина његова директна умјешаност у политику и од тада се никада

(ни у себи!)

није бавио политиком. Према томе,

часни суде, другови поротници,

Бехрем Суљић је малочас у возу, што је необориво доказиво, само у себи, опсовао мајку данашње државе. И не би Бехрем Суљић,

часни суде,

више да робија ни због гласне псовке ни што би неког-тенеког шакетнуо, него би да такве принадлежности уступи онима који ову државу

(с опроштењем, је ли!)
раскућавају и куће себе. Воз
(дакле!)
хита и Бехрем Суљић брише уста након псовке ко да је штогод слатко или масно појео. Разгласом одјекује неки прелудиј за виолину и оркестар
(возни разглас укључује се на радио-станицу која је најближа возу, а сада је то музика с таласа Радио-Шапца!)
и зато
ево,
најзад,
и пишчевог интермеца, онога у међувремену, од онда кад је Бехрем Суљић изишао из Анђине биртије и њеног живота. Његовој покуњености нису узрок биртијашицине ријечи. То је Бехрема Суљића гризла савјест што се икако задржавао у тој биртији од момента кад му је наумпао Петар Бачвар, али није могао ни да не саслуша Анђин опроштајни говор. Углавном, изишао је из биртије
(покуњен, наравно!)
и даје се у трку врничким шором. Затим куца на прозор Петра Бачвара. Благајник мјесне Економије зачуђен је. Само што није вријеме за устајање, а ипак још није, и баш би слатко откуњао тај сат, два. Сезонци јесу дошли, али је с њиховим груповођом све уредио, па
шта му,
онда,
има сметати тај Босанчина? Нас двојица смо све утаначили,
казује Петар Бачвар. То ћемо још видјети,
дрзак је и сезонац. Добро,
одговара буновни домаћин и износи ракију. Нећемо уз ракију,
каже сезонац,
пусти сад ракију. Уз ракију се не свиђају послови с парама. Треба ми аконтација. Треба ми сада, одмах, испао ми пут у Босну. Воз само што није наишао. И те паре да понесем. Њиховим женама. Доста су их по Сријему пропијали, а дјеца им се мучила и жене им се патиле позајмљујући код сеоског трговца. Разумијеш ли,

а Петар Бачвар одриче да га то занима. Јесте, важно је, жури ми се. Воз само што није,

пожурује Бехрем Суљић. Немам све паре уза се,

одуговлачи Сријемац. Колико имаш? Стотину,

каже Петар Бачвар. Стотину, стотину, а остало да искупиш до подне, да се држимо уговора, и да им се издијели за ручком, данас. Дај да ти потпишем за тих стотину. Педесет радника по два милиона. Да четрдесет и шест заокружимо на педесет, па ћемо квитати на коначном обрачуну. Педесет по два, стотину милиона. Још да им, сваком, даднеш по милион за ручком. И за те ћу ти паре потписати, унапријед.

запео груповођа, а благајник га зна какав је и изброја му новац. И што да му не дадне кад је по уговору да се сезонцима првог дана исплати по три милиона динара аконтације, што је половина суме за читаву сезону радова, а друга половина се дијели кад се послови приведу крају и сезонцима се примакне вријеме за идење кућама. Тај први дан је и отпочео. Јесте да је још мрак, али је овај дан

(ко и сваки други!)

отпочео по мраку. Или аконтацију дао сезонцима или Бехрему Суљићу, а и боље је Бехрему Суљићу јер је с њим,

као груповођом,

уговор и сачињен, па је он једини и одговоран за новац и његову диобу, и колико ће провизије од сваког узети за своје заслуге — што им о свему брине, од погађања посла, до обезбјеђења смјештаја, хране и осталих перипетија, мада Бехрем Суљић узима најмање јер их има

(груповођа!)

који читав износ једне од двију исплата присвоје. Написано је да је благајник избројио стотину милиона динара, али је то учињено само због тога што новци и постоје да би се бројали. Овдје је то учињено само у књизи. Њих двојица су на повјерење. Петар Бачвар њему новац у коферу, а кофер да му врати кад се врати из Босне. Бехрем Суљић не пребројавао јер ће морати чинити кад их буде дијелио у Каменитој. Лисац,

просуђује Бехрем Суљић у возу о свом сусрету с Петром Бачваром,

стари лисац. Ко да су његове паре,

говори и даље сезонац док стишће ташну с парама — — да га сан не би заварао и у купе могао банути ситни џепарош који га не мора познавати и лако се обогатити. Зато цигаретом разгони сан, већ заборавивши на могућег лопова. У прозорском стаклу промичу му слике из живота. Прво Анђин лик. Зашто баш Анђа? А зашто не би? Можда баш зато што му је скори сусрет милији од још скоријег

(глупог сусрета!)

с Петром Бачваром. И леђа му још бриде од Анђиних ноктију. Из кошуље још допире њен мирис. Само се не сјећа ниједне једине ријечи иако се баш упињао да је слуша. Ко да је помињала нову конобарицу, да их је ухватила на дјелу, да му је подвела. Па, шта? Шта, шта? Ништа! Шта би! Ако је подвала — нека је и видјела. Видјела је што је хтјела! Али га такав закључак опече и не отрпи бол који му се

(умјесто Анђиног лика!)

оцртавао у вагонском стаклу. Зурио је кроз прозор. Свјетло у вагону парализсало је вањске слике. Њихово појављивање ометала је и магла уз Дрину, а било му је мрско да се придигне до прекидача за свјетло. Тако су се

(сасвим разговијетно!)

у стакло смјестиле слике с Анђом и брзо промицале. Филм њиховог заједничког живота одмотавао се,

тако,

много брже него што би на филмском платну јер се воз

(колико је год спор!)

креће већом брзином него што у секунди пролети двадесет и пет филмских сличица. Она, студенткиња из овог истог воза. Не баш истог јер је путовала од Београда преко Руме до Врника, а у Руми пресиједају путници из Малог Зворника за Ириг, тако да је затицао у купеу. Прво је на њу само набасао. Или није? Ишао је ходником и бирао купе. Бирао је сапутнике не очекујући ништа више од могућности да преко пута свог сједишта који пут вирне на лијепо, женско лице. Обло кољено би већ било премија. Није! Било је сасвим случајно. Други пут? Можда је и други пут случајно ушао у купе. Сасвим је извјесно да ни при другом виђењу нису ни ријечи проговорили и морала је опет бити случајна сапутница. Можда је од тада

завиривао у купее, тражећи је да би сједио с њом? Није ни трећи пут! Неки пут је та случајност заједничког купеа морала престати. Не сјећао се ни кад је сазнао да она студира. Али, шта? Стварно, шта је Анђа покушавала студирати? Или га је засјенила сама могућност да би могао имати нешто с дјевојком која студира? Одговор је апсолутно потврдан иако се трудио да се пред њом не ода. Дуго, дуго га је везивала уз њу сама мисао да је то што је она студенткиња потпуно разликује од свих жена с којима је нешто имао или их је само сретао. Уосталом, ни она њега

(дуго!)

није прихватала суштинскије. Значио јој је повремени осјећај силине необавезног сусрета с мушким тијелом. У međувремену,

а и раније,

чинила је сличне покушаје и с још понеким. За таквог

једног,

тамо,

студирајући

у Београду,

и удала се, али је мужа наставила варати само с овим Бехремом Суљићем. Узгред, док је посјећивала мајку, а муж се бавио политиком на факултету

(на то је и одвео у кревет!)

и није имао времена да путује с њом, нити јој је бранио да обилази мајку. Сезонац јој је значио само прељубу која није реметила њено мишљење о брачној хармонији. У навикнутим интервалима долазила је кући и кад се склад њеног брака почео расплињавати јер је увидјела да је њено курвецање с Босанцем ништа наспрам мужеве опсједнутости политиком. И опет би Бехрема Суљића

(успутно!)

проналазила, знајући гдје ће га наћи и да не треба схватити да је курвање, поготово откако се развела. Проналазила га је свуда и на лицу мјеста бивала његова. По кукурузиштима.

у врбацима,

на слами,

на штали,

па у властитој кући,

гдје га је почела доводити након мајчине смрти, али би се и касније знали предати на ранијим

својим,

скровитим,

тајним

логама, гдје им је бивало љепше. И бивало јој је лијепо. Али само лијепо. Без ичег обавезујућег. И касније, кад је опет покушала наставити са студирањем. Да ли јој је у збиљу прешао из навике или зато што га је имала при руци кад се манила јалових заваравања о факултетској дипломи

(како то и уобичавају дјевојке из провинције које се тамо гдје се студира не стигну ни удати!) или јој је баш такав требао при скрашавању у Врнику, гдје јê,

прорачунала је,

чекала боља егзистенција уколико у родитељској кући отвори биртију? У биртији је

(попут елементарног декора њене настајуће суштине!) Бехрем Суљић прерастао у њену бит. Касније се све појачавало

(схвативши да је кафана само светилиште људског привида!)

у увјерење. И њега је хватало такво стање. Знала га је носити мисао да с том женом буде више од најобичнијег љубавника. Ноћима не би спавао. Склапао би најдетаљније планове, али би се све

(безброј пута одмјерене мисли!)

напрасно кидало под налетом јутарње свјетлости и растакало ко да му је она само сан чије појединости знају бљеснути и усред дана, али без икакве повезаности са цјелином и с још мањом могућношћу примјене. Није га то прошло зато што се она срозала у његовим очима,

поставши му професионалним опредјељењем присниja,

него му се изутра чинила још недокучивијом од оне раније с тајанственим звањем студенткиње. Није био далеко ни од мисли да кроз читав живот не треба све ни компликовати и да је потребно само прихватити руку коју му Анђа пружа и без срамежљивости примити њене ријечи да је она његова! Таква мисао га тек сада боли

(у овом возу за Мали Зворник!)

и никако му не долази у памет зашто му и раније није морало бити јасно

(и најјасније!)

да је та жена вриједна да се с њом прекине даље трагање за неком другом женом. Али, тек што ово смисли, поче се колебати пред том једноставном истином и заваравати се да није изузетак и да већина не умије оцијенити прави тренутак и праву жену, него се

(најчешће!)

начини погрешан избор, па се остатак живота срља у заблуди да је она одабрана права. Или да то и није једна од најтежих могућих грешака кад се,

на крају свих крајева,

подвуче дефинитивна црта скора. Па, ипак, помишља да је знао, да је схватао, да је Анђа та с којом би

(у дефинитивној рачуници!)

био начињен најнижи мањак, али му мисао више не прати оцртавање заједничких слика с њом на прозору спорог воза за Мали Зворник. Воз је,

у међувремену,

и стигао на долазну станицу и Бехрем Суљић је

(у Малом Зворнику!)

успио наговорити Мустафу Ковачевића да га повезе таксијем. Таксиста је,

у ствари,

пристао без ријечи јер је путник прихватио прву понуђену цијену услуге чијом је висином требао бити одбијен зато што је таксиста превијани намћор, пропали градски ковач, преквалификован у таксисту, и ријечима је настојао мрзити сељаке, доскорашње кметове свог дједа. Редовно их је

(на прву ријеч!)

одбијао, али је увијек пристајао јер су они тражили баш њега иако је најосорнији и најскупљи. Да ли је сељацима вазда на уму комплекс историје или није, тек Мустафа Ковачевић важио је и за најбољег шофера. Тако је,

у овој прилици,

поступио и Бехрем Суљић, након што је уобичајено поступио и стари таксиста. Мустафа Ковачевић је имао и разлог више својој надмености кад чу име долазишта и оцијени да је релација

(што јесте, јесте!)

предугачка. Можда,

наставља Бехрем Суљић размишљање из воза лагодно заваљен на задњем аутомобилском сједишту. Потпуно је био свјестан шта је Анђа и колико с њом може, али му се није журило. Није ли Анђи и припадао више него икоме! Није ли то њихово било чвршће и од икаквог могућег брака, поготово од важећег с том

(у тој тамо Каменитој!)

званичном женом, којој се није дало материнство и нашла је да занесе кад се спанђала с тамо неким из Камените, или се није спанђала него се хтјело да се прича подметне баш кад јој се први пут на материци заметнуо мали паразит у обличју настајућег човјека! Мушкарца! Био је увјерен

(сто посто!)

да његова жена мора родити мушко дијете. Вјерује и жени, и тој својој, вјенчаној на ријеч. Што јој не би вјеровао? Не треба му ни рећи, нити би смјела рећи да га није преварила. И он зна да није. Није му морала ни поручивати по Орхану. Зна и сам да она не би. Али је то нимало не правда ни пред њом самом, ни пред Каменитој, ни пред њим самим. Крива је ако и није крива. Крива је иако није крива. Крива је, и шта он може? А и њој је боље што се десило то што се није десило јер она зна за његове петљавине са свакаквим,

с разноразним,

с другим женама,

па јој је савјест примиренија јер сад и она има своју кривњу иако су његове одавне и стварне, иако та њена одскорашња и не постоји. Ријеч је прхнула, и шта он ту може? Сами Бог зна шта се све и о њему прича, а да није ни примирисао. И шта се не прича, а учинио је. А нико га никад није питао о степену његове кривње, него је просуђивано по причањима. И зар су имало важна говоркања кад се тешко и снаћи у свој тој заврзлами. Боже драги,

трза се Бехрем Суљић из размишљања, зашто ли ми, Боже драги, увијек нека друга жена изгони Анђу из мисли? Зашто увијек,

али му наумпада та о којој избјегава мислити, та друга,
прва,
једина,
па Анђа бива запретена, заборављена ко лањски снијег, ко и она жена која чека дијете у Каменитој, ко и све жене овог свијета, и он бива преплављен Ержиком Фаркаш. И почињу се редати сличице о њој

(онако и оним редом како су се отискивале по целулоидној врпци његовог малог мозга!)

од прве клапе која је пала ранопрољетне ноћи у Анђиној биртији. Јесте, у Анђиној биртији, али које ранопрољетне ноћи? Прошлогодишње? Оне прије стотину година, кад их није ни било? Прије три прољећа? Претпрошлогодишњег прољећа? И тада,

таман ко синоћ с Лепом Малом која је изневјерила Анђина очекивања јер се, супротно својој настраној природи, дала ко да сервира малу чашу љуте ракије на столу крај врата,

исто такве ноћи Анђа је била набавила нову пјевачицу. И та

(ко и синоћња конобарица!)

требала га је одбити. Испуњавала је све услове да то и учини. Лепа Мала ипак је одиграла како треба иако је прекршила правила — својим непредвидивим сексуалним поклекнућем остварила је ефекат какав је требала дати њена одбојност јер га њена младост није опчинила, па је Бехрем Суљић

(између њених бедара!)

нашао прибјежиште међу Анђиним и не сачекавши ни да му се умири клецање кољена. Пјевачица Ержика Фаркаш није прекршила правила игре. Понашала се тачно онако како је Анђа прижељкивала. Али, баш га је везало њено одбијање. Зар може постојати пјевачица у посљедњој биртији на свијету која упорно не повлађује јефтиним штосевима и префриганостима из шоферског приручника који

(под насловом »Стотину и један начин да вам кафанско особље легне«!)

илегално кружи друмовима? Само му је пуштала да је замамљује, мамећи га, успут му се страсно

(лудо и незаборавно!)
препуштајући у кревету, али измигољавајући кад год му се учини да је ухватио у мрежу, па би се опет сва препуштала његовом плетењу нити, док му и самом није постало јасно да се сам паук заплео у својој паучини. Са̂мо са́мо копрцање
(у стилу »нема странца без Босанца«!)
и ништа друго. Само копрцање. Ништа друкчије, уз маглено поимање да је пресједио
пет ноћи,
шест,
седам,
седамдесет и седам ноћи,
седмасто деведесет и седам,
деветсто деведесет и осам ноћи,
хиљаду,
можда
и хиљаду
и
једну
ноћ
у Анђиној биртији због пјевачице која је узимала његове новчанице и само њему пјевала све док није запјевала пјесму која га је стресла и он вриснуо да се пјесма прекине, да може свака друга, нека пјева, коју год било другу нека пјева, закитивши је свежњем новчаница, читавом аконтацијом која је те сезоне сљедовала његовој бригади, па се касније морао сналазити
посуђивати,
подизати читав свој улог са штедне књижице,
како би исплатио сезонце. Сезонцима се посрећило јер им је вратио тек кад су полазили кући, па су уштедили више него икад. Исте ноћи,
пред фајронт,
кад се пјевачица спремала да отпјева задњу пјесму, предухитрио је остале платише и затражио да му отпјева ону исту
(прекинуту!)
пјесму. Отпјевала је. И наредне ноћи,
и петнаесте,
педесете,

из ноћи у ноћ,
док се, у касну јесен, сезонци и Бехрем Суљић не вратише у Босну, али и опет,
с новог прољећа,
па из ноћи у ноћ,
и са сљедећим прољећем,
а остали гости наручивали су и плаћали пјесме које су им се хтјеле и она им пјевала, али би редовно на фајронту запјевала ону прекинуту пјесму. Није се ни знало да је због њег пјева. Престао је плаћати већ након прве ноћи, па се у »Сому« мислило да је такав обичај
(да је задња пјесма бесплатна!)
и настала је навика о тој пјесми пред затварање кафане. Хајде,
здрма га Мустафа Ковачевић. Зачуди се таксисти, али схвати да такси стоји, да је уоколо гужва,
свјетина,
џиџарске тезге,
ћемане удара,
цуре колају,
циркуски разглас,
шатре с печењем и ракијом,
други дан Бајрама,
кад је вашар у Вријесници, о чему сада тамо, у Врнику, маштају његови сезонци погнути над сријемском земљом и погледа усправљеног у небо — да опет не закиши. Досад их је Петар Бачвар могао обавијестити. И сад му завиде. И већ су почели ишчекивати његов повратак — да би им причао како је било. Или гунђају и псују све на камару што и они не остадоше још и тај дан, па макар! Не гунђају, али псују? Јесте, онако псују, да им буде лакше? Не би њему. Низашта на свијету, поготово не би за ово. Сваки груповођа оставио је јесенас своју бригаду у Сријему читав Рамазан, а Бехрем Суљић је своје одвео прије почетка поста и пустио их да у Каменитој дочекају и Курбан-Бајрам, па да се из џамије својим кућама сврате, ко људи, и с укућанима да остану до подне, да се проведу, ако провод може бити до подне. Другима није ни толико запало. Шта да рекну они којима је у Сријем ваљало и прије него је овогодишње прољеће настало, а ваљало им је ићи јер је сезона у Сријему била започела

и нема бирања, а немају ни свог Бехрема Суљића да се са Сријемцима нагоди и о кашњењу и о парама — ко да се и не касни? Уосталом, кад се још подударило да могу макар запостити код куће? Откако знају за себе и Рамазан и Бајрам падају у сезони! И, кад је икоји из Сријема дошао на бајрамски вашар у Врijесници иако би увијек нараћивали дане да би могли доћи! Само би се заклињали да ће догодине, али се опет не би наканили. Сезонац је то! Зато и не иде у Њемачку. Шта може онај који је у Њемачкој? Шта? Да дође кући за Бајрам? Мало морген, али и за морген остане у Њемачкој. Сезонац једнако иде у Сријем јер може мислити да је близу куће и да може доћи кад год му се прохтједне. А то што не дође,

иако му нико не брани,

зато ће започети да мисли како ће догодине сигурно доћи, али. Али

(овом реминисценцијом!)

губи се фабуларни ток. Опет се заостало за јунаком. Или

(тиме!)

писац бјежи и од самог себе и одгађа мисао о коначном јер му се јунак изгубио у вашарској вреви и срља у пропаст? Ено га,

сад,

овог трена,

под шатором, а то није амбијент какав се писцу хоће. Бехрему Суљићу сасвим одговара. Души да разгали,

пиво,

два,

па кући. Кући! Којој кући? Нема куће. Ничег нема. Тишина сама. Узалуд и сва та исподшаторска ларма,

свирачи,

пјесма,

печење,

циркус,

пјевачица,

пјевачица! Са сисама које не висе, добра, обла, има је како се год узме. Или,

опет,

најогавнија уобразиља? Откуд таква, са чврстим грудима, откуд обла, откуд добра како се год узме, откуд под ша-

тором на крају свијета на најзадњем вашару који је икад био, нити ће га кад бити оваквог! Откуд,

Боже мој драги,

откуд таква, откуд овдје? Негдје је

Шехерезада

морала погријешити. Неки квар. Проклетство седамсто осамдесет и шесте ноћне приче. Седамсто шездесет и осме? Ето, видиш: шездесет и осма или осамдесет и шеста? Негдје је грешка. Стани! Застани мало. Мани се босанског кола! Не жури! Прсти ти се укочили! Хармоника ти се здробила! Не брзај! Растегни бећарац! Бећарац, славу му његову! Растегни! Равно! Равно. Равнину одавде до Сријема! Пусти брда! Јебеш Босну која земље нема! Ста-ни! Стани! Прекини свирку! Откуд таква пјевачица, откуд? И још зна пјевати. Обла,

добра,

сва добра,

и још пјева,

и још овдје! Нека, нечија грешка. И још пјева:

соко,

птицо,

полети

високо,

пјева. Соко, птицо, полети високо! Ријечи. Она умије и ријечи! Није ваљда, не може бити да је она, не би то јунак свом писцу који уопште не познаје Ержику Фаркаш, не би

(зар!)

учинио тако, да у возу и не помисли о њој, а да претпостави да је она на том вашару и да је због ње кренуо из Сријема тек што је дошао?! Није, одао би му се, ичим, стрепњом. Не. Није. Није? Откуд то? Пусти то. Дај мало свирке. Растегни хармонику. Нека Бехрему Суљићу буде равно одавде до Сријема. Или је негдје Шехерезада? Стани! Ријечи. Оваква

пјевачица

на

оваквом

мјесту,

откуд? Зашто не би? Све је могуће. И, Бехрем Суљић се придиже, широко, тетурајући, млитаво дигнутих руку,

ко да се предаје, ко да ће се обамрле руке скљокати низ тјелесину, па њима смождити све из оркестра и здробити циганске инструменте. Стани,

викну на свираче. Стани,

довикну за њим онај особењак и будалаш Зејнил, каменичка укољица и хиња. Стани,

кликну све живо испод шатора. Па, тишина,

сама

тишина. Оркестар у ставу мирно. Циганска посла да пред сваком ордијом и хордом застану, а кад нема хорди и ордија могу инструменте на пола копља и пред једним напасником, шта га знаш каква је будала! Само она,

обла,

са затегнутим грудима кроз деколте,

с очима које нису празне,

нису дрске,

нису угашене,

с очима,

само она не стоји мирно. Стој онако. Тек онако. Добро,

казује јој сезонац,

добро. Ти своје знаш. Знам и ја своје. Али, ти своје знаш. Реци, колико је твоје. Реци шта хоћеш одавде до Сријема. Слободно кажи колико је твоје! Много·

одрече пјевачица,

много! Зависи шта тражиш, али је много. Много ће те коштати! Колико,

пита. И живота,

одговара кроз смијех,

можда и живота,

а писац осјећа да је негдје, надохват, ту, пред носом, у ваздуху, да виси разрјешење Шехерезадине грешке. Добро,

каже Бехрем Суљић,

добро. Нека кошта и живота. А конкретно, реци? Колико? Колико у новцу, у парама, реци. Само зини, колико год,

па она и зину: Шездесет. За тебе може, али за шездесет,

а он и не трепну: Шездесет и пет,

каза Бехрем Суљић,

шездесет и пет милиона. Ево,

рече, и отвори кофер. Навршен парама. Одвади три свежња. Још један преполови, па мање од половине одвоји. Три и по свежња стрпа у њедра. Ево,

каза,

шездесет и пет милиона. Она опет зину, сада збуњено, без враголије: Тражила,

каже,

шездесет. Може песма за десет, може, за тридесет, преко педесет још није достигла цену, али за њег само за шездесет хиљада динара. Хиљада динара. Није милиона. Није,

тумачи,

није милиона, далеко од тог,

али је сва иста,

очи,

став,

стас,

Шехерезадина грешка. Он хладно одрече: У коферу је тачно шездесет и пет милиона. Преброј и одвади ми сто хиљада за кофер. Да не би вадила, носи и кофер, али ми за њег остави стотку,

и пружи јој, а она опет враголаста: Шездесет хиљада,

казује му. Шта шездесет хиљада,

пита збуњена мушкарчина. За кофер,

каза пјевачица. Добро,

каза јој,

нека буде. Мени шездесет хиљада за кофер, теби остало, али хоћу ону моју. И хоћу ријечи. Саме ријечи. Добро,

одговара пјевачица,

нека буде, али само уз музику. Нека, и уз музику,

не буни се сезонац,

наравно да ћеш уз музику, али да буде тиха, ријечи да се чују, ријеч, свака. Она пуче прстом о прст и оркестар се разузда из става мирно. Сасу хармоника: Ђаурко мила,

туга ме мори

за очи твоје

што сузе роне,

запјева, а цикну онај Зејнил: Па не попиј, па не разбиј, па не убиј,

и маши се Зејнил ракијске флаше: Па не попиј,

вришти Зејнил, а нагнуо. У гутљај. У један једини цуг. Оста флаша празна. Зејнил се затетура и у невјерици провуче прсте кроз косу. Да се није гледало у пјевачицу видјело би се да му у тој руци која не придржава празну боцу остаде коса, али ко да гледа оћелавјелог ћаловину? Све очи нетремице упрте у пјевачицу. Испела се на сто, сва

онаква,
обла,
танковијаста,
како год да се замисли
добра,
сва добра,
скида се,
скинула се,

а Бехрем Суљић је не види, ништа не види, само ријечи, само чује: Усташца твоја

препуна жара,
ах, дођи, дођи,
сред загрљаја,

а хаблешина Зејнил врисну: Па не разбиј,

и само му грлић оста у стиснутој шаци. Из разбијене флаше пружао се комад стакла, правилан ко бодеж. Али, сезонац ни то не види, нити хоће да чује Зејнила који опомиње пјевачицу да муштерија није тражила свлачење. Ни да се увија. Ни да од шатора прави минско поље јер је народ

(ено!)

занијемио. Укочио се. Скаменио се ко сватови кад су се окаменили шукундједу те исте њене муштерије, горе, изнад Горње Камените. Ништа да не чини. Само су се нагодили за ријечи. А њене очи не виде црва Зејнила, људску уш и каменичку будалаштину. Њене

очи,
она,
сва,

такву никад нико од Каменичана није видио. Чуло се

(јесте!)

да постоје сличне помаме, али нико није видио. Хармоника опет утихну пред гласом: Чуј како срце

умилно тепа,

ах дођи, дођи,
ђаурко лепа,
а Зејнил кличе: Па не убиј,
и Бехрем Суљић задиже руке. Крупне шаке млитаво му висе. Ко да се предаје. Ко да се предао. И шкиљи у њене ријечи. Зејнилу се учини да у његовим очима угледа празнину, да опет види невиђену пустош. Такву премоћ осјетио је још само једном. Само
јуче,
првог дана Бајрама,
у Каменитој,
у продавници Хусеина Абдукића,
само тада
и сада. И још само
сада
и
више
никада. Кликни, вило,
нигдје те не било,
кликни сада,
па макар никада,
само јуче пред подне у »Бехару«, мјеш. прод. бр. осамнаест Трг. пред. »Трготрг» из Удвора, кад је пала ријеч. Задао је ријеч. И друге му нема. Јуче пред само подне и данас кад је подне истом минуло. И друге му нема. И не може бити друкчије. Не можееее, мој си, па божији,
јекну Зејнил и насрну флашом, али се не чу јер је пјевачица опет пустила глас: Ах, љубим те, љубим,
ђаурко лепа,
и умукну. А писцу кроз бљесак срче у Зејниловим шакама сину мисао јасна ко истина: није погријешила Шехерезада — згријешио је записивач. И реска студен стакла измијеша се с мекотом изнутрице. Боже драги, каква комбинација! Стаклена
хладноћа
и
топлина
срца,
одједном! Па се сезонац затетура, али одржа равнотежу и покуша закорачити. Мучно је корачао. Народ сметну с ума пјевачицу и нагрну из шатора,

ко да ње никад није ни било,

одбројавајући у хору колико ће корака моћи начинити Бехрем Суљић с остатком ракијске флаше заривене посред срца. Убрзо престаде све осим тишине . . .

И, шта?

Што да ти и причам,

драга моја Ержебет,

кад не можеш појмити! Све и да хоћеш, нећеш.

Даљина! то ...

Све ти, нешто, о даљинама и Каменитој. А и моји, некад, дођи у Камениту, однекле — из даљина, преко твог краја, у који и твоји, некад — из својих даљина, дођи. Па, ево, и ти, на крају, дођи у мој крај. А ја ти се спремам на далек пут. И шта би да ти још кажем кад нећеш схватити. И да хоћеш, нећеш. Шта, с овим грлићем ракијске флаше из срца? Чудан сам ти ја сват, моја Ержебет. Ракијска срча посред срца. Заваљује ме. Мути. Све ми мути. Причам ти. А морам наставити. Макар коракнути. Погледај, могу. Један. Ја ти корачам. Два корака. Далеко је до Сријема. Т-р-р-р-р-и корака. Осамнаест. Равно. Двадесет и три. Двадесет и четири. Све ми. Осми корак. Студено ми. Деветнаест. Девет корака· У срцу ми. Тринаест. Деветнаест. Дванаест корака. Студено. И вечерас ће жене у Каменитој сањати гласове пијаних мужева. Двадесет и два. Четири, пет, шест. Студено ми усред срца. А моја жена чуће за ово са мном и у парампарчад јој се разбити и оно мало њеног крхког сна. Десет. Седамнаест. Вруће, вруће. Али. Двадесет и седам, двадесет и осам. Двадесет и шест. На ракију ми. Петнаест. Не, двадесет и пети корак, тачно. Нешто ме заноси. Бројим без реда. Гдје сам кренуо? Тачно, нисам рекао четрнаести корак. Сада је двадесет и шести. Њега сам рекао, а нисам рекао, шта нисам рекао? Боже, мути ми се. Ракија ми из

срца мирише. Откуд крв? Корачати, Ержебет. Двадесет и један. Двадесет. Све ми мирно. Равно. Босна. У њој је најравније. Двадесет и девет. Тачно, двадесет и девети. Толики број бројки. Толико корака. Ни тридесет. Не могу ти више ни један. Ни тридесет корака. Што ти је живот, ни препишај хода.

Ни препишај хода,

то бй и задње што мој амиџа Бехрем Суљић каза. Народ свашта доприча. И како ко хоће. Прича ко прича. Свашта се доприча. Једни, да ниједне још није проговорио. Једни да је запјевао: Каурко моја, чуј како срце умилно тепа, и пао. Трећи да је потцикнуо, врснуо ко да је у сватовима. Пети, да је призивао Суљића на освету. Десети, да је јебо богу матер чим га је угледао да у њег упире прстом. Прича ко прича. Јебо причу. Или је шта рекао. Или није. Оно о тепању срца, то сам ја измислио да је рекао. Нисам ни био кад се збило. Дан раније ми он не дао Сријем и натјерао ме да вадим пасош. Вадио пасош. Да га послушам. Ни на вашар у Вријесницу нисам отишао због Њемачке. Али ми било најљепше да умре с пјесмом. Волио јê, каква му год била. Сад се и то препричава — да је Бехрем Суљић запјевао. Ето, шта је прича. Само, сваки каже, је ли, да је призивао женско име. Да је викао њено име и кренуо ка Сријему, њој. Ко што је тек био отишао у Сријем, и вратио се из Сријема да би њу срео. Не може бити да није знао да ће је затећи на вашару у Вријесници. Груповође не морају бити са сезонцима. Није њихово да раде. Одвео их је, и могао је даље гдје је хтио. И на вашар у Вријесницу, а да се никоме не јави. И раније је чинио тако. И понијети из Сријема њихов новац без питања — да аконтацију подијели њиховим женама. И њима је остало јер му Петар Бачвар није дао сав новац. Могао је, значи, и случајно доћи у Вријесницу, колико случајност може бити кад је вашар у питању. Али ја мислим да је знао. Нико му није ни морао рећи. Али да је знао. Да је осјетио да је прибјежиште потражила у његовом крају. Толико је желио да јој вјерује!

Ја вјерујем да је знао да ће је затећи у Вријесници, и то ни због чег другог не вјерујем него по том што га је зачарала. Кад је могла циркусанта. Курветина. И хајде што му новац узе, и што му живот оде, али што се под шатором у Вријесници понашала ко да је странкиња која га је прије видјела једном или ниједном? Из шатора пошао ка Сријему. Пошао њој. А она му остала иза леђа. Под шатором. Мозак му отказао. Сјеверу га водило срчом расјечено срце док му и оно није стало на двадесет и деветом кораку. Док се тетурао и трабуњао бројке народ је нагрнуо за њим из шатора и одбројавао кораке. Тачно, двадесет и девет. При тридесетом је посрнуо, мој амиџа Бехрем Суљић. Пао у блато. Очима заронио у земљу. Јебала га она. Те га јебала. Сад му јê преко грла. Коначно је сав у њој. Заточен. Испод, тврда. Са све четири стране свијета тијесна и стрмоглава. Одозго, тешка. Раван, поравњен у њој. Мезар његов загрнути. Коначно је сит и пресит. Досад је и он постао она,

не звао се ја Орхан Суљић

ако и он сада није само земља Земље Босне!

— Јесте ли познавали Бехрема Суљића?

— Не, господине.

Свашта! Свашта ли се може пасти напамет писцу на новинарском задатку који је у Сријем дошао да би се на лицу мјеста упознао с амбијентом свог романа, па се препустио новинарству и сад би, кад ујутро одлази одавде, да прва жена коју сретне познаје његовог јунака.

Није ли тим питањем хтио пред самим собом забашурити проћердане жуђене дане у Сријему и у уобразиљи од жене затечене за столом у кафани »Сом« начинити чак и Ержику Фаркаш!

— Опростите ми, молим вас!

— Зашто? — тренула се жена.

— Због оног малочас. Мог питања ...

— Пустите ... — казала је жена и припалила цигарету.

Потом су, опет, шутјели, као и до малочас, кад се био одважио да макар привири у кафану »Сом« и кад је одабрао да сједне за сто гдје је већ сједила жена која му је одсутним слијегањем рамена показала да неће имати ништа против ако и он сједне. Уосталом, сви остали столови били су пренатрпани и само је уз тај сто била празна столица. Преостале двије столице примакнуте су уз неки од столова на којима је било много налакћених руку и још више полуиспијених чаша.

Изгледали су, обоје, као и да слушају и гледају оркестар. Он и не примјети кад је жена згњечила цигарету и изишла. Није могло дуго проћи јер се из бијелог, накармињеног опушка још димило кад на наслоњачу празне столице опази женски капут. Истрча на улицу, али је не би.

— Конобар, она жена, можда је њен капут, сједила је!

— Та, маните . . . — одрече конобар.

— Капут је заборавила!

— Та, маните . . .

— Али, ту, малочас, овдје, са мном, за овим столом, сједила је жена. Њен капут. Можда мојом кривицом . .

— Вратиће се. Она станује у близини. Навраћа пред фајронт због последње песме. Вечерас се друштво запило, па ће и наш оркестар касније фајронтирати. Доћи ће она. Не требате бринути. Та маните . . .

— А да ли је та пјесма, да ли се оркестар уз фајронт огласи с пјесмом »Ђаурко моја«?

— Та, маните . . . — растезао је конобар.

— Да ли је жени, оној чији је капут, која станује у близини, која долази да би чула задњу пјесму, зове ли се Ержика Фаркаш?

— Та, маните . . . — растезао је конобар.

— Мора бити!

— Свашта! — с огавношћу је проциједио конобар и отишао за својим послом.

Свашта! Свашта ли му може пасти напамет. Требало би да буде смијешан самом себи. Чак и да је најпатетичнији репортер. Све те коинциденције ни репортажа не би могла прогутати, нити би му помогла и стилска ограда да живот пише романе и сама стварност да мотивише бизарне ситуације. Никако се такве баналности не би смјеле догодити писцу с романом.

На крају крајева, шта би да је могућа запањива коинциденција ситуације? Шта би — и с Ержиком Фаркаш и с романом? Једино што би могао у таквој, немогућој прилици и највише што би могао било би да спава са својом јунакињом.

Да ли баш то?

Сједио је за столом уз који је стајала столица с капутом Ержике Фаркаш и размишљао да ли је, то, пожелио спавати са својом јунакињом, да ли се његовим умом могла плести таква мисао кад је стварао лик те жене. И, да ли то писац смије себи допустити? Да ли смије допустити свом роману? Жена са заборављеним капутом љепша је од пјевачице која сада пјева у »Сому«. Тек малко

загазила у године, али сасвим добродржећа. За ових петнаестак година, откако је погинуо Бехрем Суљић, живот не би баш могао похарати Ержику Фаркаш! Али, зар да се претвори у новинара из холивудских филмова? Као писац на новинарском задатку потпуно се исказао пред собом самим — умјесто да се у Сријему мани новинарства и посвети ономе што га интересује као писца, што му је и сам Уредник прешутно дозволио, те да успут напабирчи репортажицу-двије — одао се новинарству. И, сада, задње ноћи боравка у Сријему, пред сутрашњи ранојутарњи одлазак, кад је новинар у њему напокон устукнуо пред писцем и кад се посветио тражењу детаља на изворишту теме, он би да остане новинар и све поквари. Новинар то може! Новинар себи смије дозволити да га његов божанствени позив баци у наручје сваке даме у сваком лимунада филму. То је већ и сасвим могућно. Зашто да не? Један написан текст и једна авантура, која се заборави као и на сам тај текст. Али, зар и као романописац? А зашто не би и романописац!

Добро, не мора то починити ни у овој прилици. Не мора се то десити и буквално — да заиста спава с том женом. Али би и у пренесеном значењу — самим тим кад би ова жена чији је капут остављен заиста била Ержика Фаркаш — био почињен флерт с романом. Уосталом, условно узето, спавање са стварном Ержиком Фаркаш могло би да буде угодно. Драга авантурица каква не би наликовала његовом карактеру, али би — у принципу — било угођај. Истовремено, кад би та жена чији је капут чека на столици до његове заиста била Ержика Фаркаш, то би — у овој ситуацији, док он још није ставио посљедњу тачку на роман — било спавање у оном погубном, псовачком значењу у односу на роман и представљало дефинитивно разарање романа.

— Конобар, молим вас, сачините ми коктел од ракије, пива и рума! — довикнуо је конобару.

— Бетон, молим! — растегнуо је конобар дјевојци за шанком.

— Шта? — бечила се шанкерица.

— Рум, ракију и пиво, помешај! — довикнуо је конобар.

— То пиће .. — напокон је намамио конобара на разговор — . . . у истој овој кафани пио је Бехрем Суљић. Знате, то је мој јунак. Ја сам, знате, писац. Написао сам роман о том човјеку. Само што, због умјетничких слобода, нисам помињао бетон. Разумијете ли? Мало је запетљано.

— Не разумем, али је управо тај коктел у овом ресторану пио тај ваш јунак. Откако се Бехрем Суљић не појављује нико и не пије прави бетон. Он је пио бокалом, а сада траже друкчије коктеле.

— Јесте, пио је бокалом, али ни то није било битно да би се поменуло у књизи . . .

— Та, маните . . . — одрекао је конобар и одгегао се ка шанку.

Кратки разговор с конобаром примири га. Иако је новинар који не пије, заиграо је на посљедњу карту с бетоном, увјерен да је нека коинциденција ипак могућна. Сад, кад се и десила, био је мирнији и та мирноћа поче се претварати у ватру, супротну претходној. Сад је био срдит — на то своје изнуђивање коинциденција.

Сасвим је нормално да се, и петнаест година послије, конобар — лично или по причању — сјећа свог госта Бехрема Суљића који је у »Сому« ноћи пробдијевао и био раскалашнији од свих гостију, па је тешко повјеровати да би такву његову славу ико могао надмашити.

И шта се, сад, може?

Роман, ево, само што није довршен и сличним сазнањима — све се може само покварити. Уосталом, баш зато је и избјегавао да икако дође у Сријем — да документарно не поквари имагинацију — али га је неки ђаво гонио. И сада је, кад је ипак дошао, избјегавао да се сретне с било чиме што га може довести у везу с властитим романом, да би га исти ђаво узео под своје при одласку из Сријема.

Конобар донесе пиће и он га замоли да донесе порцију печене сомовине. Конобар колутну очима и успут разгледа госте. Њима се, било је очито, није мицало. То га наведе да не одбије наруџбу иако је било касно. И њему и шанкерици и кухарици свакако је чекати док се кафана не испразни, па да узгред удовољи и незнанцу који познаје Бехрема Суљића.

Свашта! Порција сомовине у »Сому«. Опет банализовање. Као и с оним питањем жени која је изишла. Конобар је барем прихватио наруџбу, али је жена одговорила одрично, још и изишла из »Сома«!

Али, сину му да женине ријечи и поступак потврђују неминовност констатације. Као писац имао је право на мисао која је навирала јер нико боље од њег не може познавати његову јунакињу: Ержика Фаркаш и није познавала Бехрема Суљића. Она га је вољела, толико га је вољела да и сад долази у »Сом« да би слушала задњу пјесму!

Освоји га таква мисао о великој дилеми коју — као што није поменуо ни коктел који је пио Бехрем Суљић — у роману није разјаснио. Јесте, вољела га је као никад нико никог! Али се јавише нове дилеме које, на срећу, прекиде конобаров долазак с порцијом испржене рибе.

— Али, ово није сомовина! — побуни се. — Ово је шаран!

— Та, маните . . .

— Сасвим је извјесно да је ово шаран!

БИЉЕШКА О ПИСЦУ

ИСНАМ ТАЉИЋ, рођен је 1954. године у Власеници, гдје и ради у својству новинара уредника сарајевског листа »Ослобођење«.

Роман »Сезонац« четврта му је књига. Претходно је објавио: »Прогоњеник и богородица«, роман (»Веселин Маслеша«, Сарајево, 1984), »Ноћ без зоре«, кратке приче (»Универзал«, Тузла, 1985), »Човјек који поправља вријеме«, репортаже (»Младост«, Власеница, 1985).

За књигу репортажа добио годишњу награду Удружења новинара Босне и Херцеговине. Награђиван на многим конкурсима за кратку причу, тако и два пута првом наградом на угледном, Југославенском натјечају за приповијетку »Зијо Диздаревић« (1983. и 1986). Заступљен у избору млађих босанскохерцеговачких приповједача (»Живот«, Сарајево, 1—2/84).

Превођен је на енглески језик.

САВРЕМЕНА ДОМАЋА КЊИЖЕВНОСТ

Иснам Таљић

СЕЗОНАЦ

1988.

Издавач

СОУР »Веселин Маслеша«,
ИРО »Сарајево«,

ООУР Издавачка дјелатност,
Сарајево

За издавача

Радослав Мијатовић

Редакциони одбор

Нихад Агић, Иван Кордић, Витомир Лукић, Ранко Рисојевић,
Абдулах Сидран и Радован Вучковић

Рецензенти

Мирослав Тохољ

Ристо Трифковић

Лектор

Жељко Иванковић

Технички уредник

Салих Ахметхоџић

Ликовни уредник

Џино Маловић

Коректор

Азра Чебић

Штампа

НИГРО »Глас«, Бањалука

Тираж: 1000 примјерака

Штампано уз финансијску помоћ СИЗ-а за издавачку
и библиотечку дјелатност БиХ

ISBN 86-21-00223 — X